

«Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ

ӘОЖ: 373

Қолжазба құқығында

ТУЛЕГЕНОВА ГАЗИЗА АДИЛБЕКОВНА

**Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы
оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу**

6D010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Отандық ғылыми кеңесші:
философия докторы(PhD).,
қауымдастырылған профессор м.а
Г.С. Майлыбаева

Шетелдік ғылыми кеңесші:
педагогика ғылымдарының докторы
профессор Л.В. Мардахаев

Қазақстан Республикасы
Талдықорған, 2021

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР	3
АНЫҚТАМАЛАР	4
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	5
КІРІСПЕ	6
1 БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ПАТРИОТТЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	19
1.1 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселелерінің қазіргі жайы	19
1.2 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері.....	49
1.3 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық моделі	73
2. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ПАТРИОТТЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ	86
2.1 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің мазмұны	86
2.2 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің тәжірибелік әдістемесі	107
2.3 Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс және оның нәтижелері	124
ҚОРЫТЫНДЫ	129
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	131
ҚОСЫМШАЛАР	

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Диссертациялық жұмыс мазмұнында сілтеме жасалынған нормативтік құжаттар:

Қазақстан Республикасының 2007 жылы 27 шілдеде № 319-III ҚРЗ бұйрығымен бекітілген «Білім туралы» заңы, Астана, Ақорда және 2011 жылғы 24 қазанында бұйрыққа толықтырулар мен өзгертулер енгізілген № 487-IV ҚРЗ, Астана, Ақорда; Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан - 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси амалы атты Қазақстан Халқына Жолдауы (14 желтоқсан, 2012 ж.);

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы 27.12.2019 ж., ҚР Үкіметінің № 988 қаулысы;

«Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы// Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 182 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2020 жылғы 6 мамырда № 20580;

Педагогтің кәсіби стандарты. //«Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы № 133 бұйрығына қосымша;

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жағдайындағы тәрбиенің тұжырымдамалық негіздерін қабылдау туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 15 сәуірдегі № 145 бұйрығы;

Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасы. Білім және ғылым Министрінің 16 қараша 2009 жылғы № 521 бұйрығы;

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Үздік отыздыққа अपарар «100 нақты қадам» бағдарламасы (20 мамыр, 2015 ж.);

ҚР тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы, 12 сәуір 2017 ж.;

«Педагог мәртебесі туралы». Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсан № 293-VI ҚРЗ, Нұр - Сұлтан, Ақорда;

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек;

Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасы. ҚР Білім және ғылым Министрлігінің 2009 жылғы 16 қарашадағы № 521 бұйрығы.

АНЫҚТАМАЛАР

Диссертациялық жұмыста келесі терминдерге сәйкес анықтамалар қолданылды:

Бастауыш мектеп - бұл бастауыш мектеп жасындағы балаларға бастауыш білім беретін оқу ордасы.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу - бұл олардың патриоттық әлемдегі объективті орны мен құрылымы туралы, яғни әлеуметтік-мәдени факторлар мен жеке тұлғаның құрылымы арасындағы әртүрлі құндылықтардың өзара байланысы туралы оқыту.

Патриоттық сезім – келтірілген киелі ұғымдармен байланысты: қуаныш, мақтаныш, күйіну, сүйсіну секілді т.б. эмоция спектілеріне қозғау салу, ояту, дамыту, қалыптастыру мәселелерін шешуді де көздейді.

Патриоттық сезім – жоғары сезімдер тобына кіреді деген пікірдеміз. Өйткені ол «қоғамдық мәнді және көңіл күйге байланысты моральдық сезімдерге» қатысты болып келеді, ол сананың жетілуімен тығыз байланысты дамиды. Қоғамдық тәрбиенің ықпалымен патриоттық сезімдер тұрақтанып, оқушының іс-әрекеті, мінез-құлқынан, сөзі мен ісінен көрініс беріп, ұлты, халқы, Отаны үшін қызмет етуге дайын тұрады.

Патриоттық тәрбие – жеке тұлғаның рухани дамуының негізі және тұлғаның қоғамға, еңбекке, өзіне-өзі деген саналы қарым-қатынасының тұтас жүйесі түрінде көрініс табады.

Патриоттық тәрбие – тұлғаның ұлттық келбетін анықтайтын өзіндік санасы мен патриоттыққа тәрбиелеу қатынасын көрсететін сенімі, көзқарасы, ұмтылыстары түріндегі ерекше тұлғалық құрылым.

Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу моделі – патриоттыққа тәрбиелеу жүйесі туралы бастапқы білім негіздері қалыптасқан, патриоттыққа тәрбиелеу танып, бағалайтын және оны таңдайтын, өзіндік сана-сезімі қалыптасқан, рухы жоғары, патриоттық тәрбиесі анықталған тұлға.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

ҚР – Қазақстан Республикасы;

ҚР БЖҒМ – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі;

ҚР БтЗ – Қазақстан Республикасы Білім туралы заңы;

ҚР МЖМБС – Қазақстан Республикасы Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты;

ҚР ББЖҒДМБ – Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы;

ББРЖБ – «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы;

ҚР АПТМБ – Қазақстан Республикасының азаматтарын патриоттыққа тәрбиелеудің мемлекеттік бағдарламасы

ҚР ББЖҒД МБ – «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы;

ПКС – Педагогтің кәсіби стандарты;

ҚР ҰББТТ – Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасы;

ПМТ ҚРЗ – Педагог мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының Заңы;

ҚР ҰББТТ – Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасы.

БТ – Бақылау тобы;

ЭТ – Эксперимент тобы.

КІРІСПЕ

Зерттеудің көкейкестілігі: Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың республика халқына жолдауларында ұлтаралық бірлік, татулық және түсінушілік мәселесіне аса мән береді. 2007 жылғы жолдауда «Қазақстандық патриотизм мен саяси ерік-жігер – жаңа Қазақстанды құрудың аса маңызды факторлары», - деп атап көрсетсе [1], кезекті халыққа жолдауы «Қазақстан – 2050» Стратегиясының басты мақсаты – мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құру, Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарында болуы және оның жетінші бағыты, жаңа жалпы қазақстандық патриотизмнің іргетасын қалап, біздің Отанымыздың - көпұлтты және көпконфессиялы қоғамымыздың, біздің балаларымыздың тамаша келешегі бар екеніне негізді мақтаныш пен сенімдікті туындатса [2]. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық жүзеге асыру аясында ұлттық салт-дәстүрлерге және жалпы адамзаттық құндылықтарға негізделген патриотизм мен толеранттылыққа тәрбиелеу, сонымен бірге бастауыш сынып оқушыларын мектепте оқуға әлеуметтік-психологиялық, тұлғалық, ерік, физикалық және зияткерлік дайындығын қалыптастыруға нақты талаптар қойылды [3].

«Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасында» «патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі қазақ халқының тарихы мен салтын, тілін сүйіп құрметтеуге, таңдаулы дәстүрлерін сақтауға және дамытуға, Қазақстанның басқа халықтарының мәдениетін зерттеп, игеруге негізделген азаматтық ұстанымды және патриоттық сананы, ұлтаралық мәдени қарым-қатынасты, т.б. қалыптастыруы қажет» [4], - деп заманауи жаһандану және қазақ халқының рухани қайта өркендеуі жағдайында жас ұрпақты өз халқының рухани бай қазынасы және адамгершілік құндылықтары арқылы тәрбиелейтін ғылыми теориялық негіздерді жетік меңгеру, практикалық жағынан жетілдіре түсу, өз Отанының патриоты ретінде тәрбиелеу қажеттілігі туындап, егемен еліміздің болашақ ұрпағы – бастауыш сынып оқушыларының бойында патриоттық сезімді оятып, патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі оқу-тәрбие үдерісінде жүзеге аспақ.

«Қазақстан Республикасы мектеп оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу тұжырымдамасында» [5], «Қазақстан Республикасы азаматтарын патриоттыққа тәрбиелеу жөніндегі мемлекеттік бағдарламасында» азаматтардың бойында жоғары патриоттық сана-сезімді, өз елі үшін мақтаныш сезімін қалыптастыру, патриоттық тәрбиелеу жүйесін мақсатты дамыту арқылы Отан мүдделерін қорғау жөніндегі азаматтық борыш пен конституциялық міндеттерді орындауға әзірлікке тәрбиелеу қажет екендігі атап көрсетілді [6].

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында (11-бап, 3-тармақ) білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың маңызды қағидаттарының бірі былай көрініс тапқан: «...азаматтыққа және патриотизмге, өз Отанына деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу, халық дәстүрлерін құрметтеу, қажеттігі айтылады [7]. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған

мемлекеттік бағдарламасы 27.12.2019ж [8], ҚР Үкіметінің № 988 қаулысында [9].

2019 жылдың желтоқсан айында қабылданған Қазақстан Республикасы «Педагог мәртебесі» заңының қабылдануы және соған сәйкес педагогқа қатысты қызметтері, іс-әрекеттеріне байланысты өзгерістерінің болуы зерттеу жұмысымызда бастауыш сынып оқушыларымен оқу-тәрбие үдерісін жүргізу барысында педагогтың кәсіптік шеберлігін, зерттеушілік қызметін, зияткерлік және шығармашылық деңгейін үздіксіз жетілдіруі міндеттелгендігін байқаймыз [10]. Осы ретте, бастауыш сынып оқушыларында өз Отанына, өз халқына, ана тіліне, ұлттық мәдениетке, ұлттық салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға сүйіспеншілікпен және құрметпен қарау маңызды екендігі, «патриоттық», «патриоттық тәрбие», бастауыш оқу-тәрбие үдерісі негізінде патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі өзекті болып отыр.

Осыған орай, жас ұрпақты патриоттыққа тәрбиелеу мәселесіне байланысты зерттеу жүргізген философтар, психологтар, педагогтердің ғылыми еңбектеріне теориялық тұрғыда талдау жасалды.

Бастауыш мектеп оқушыларына отансүйгіштік тәрбие беру теориялық-әдіснамалық негіздерін философиялық мәнділігі, С.Е. Нұрмұратов [11], А. Айталы [12], Т.Қ. Ғабитов [13], Б.С. Ерасов. [14] т.б., тарих саласы бойынша Л. Ахметова [15], Ж. Қасымбаев [16], М. Қозыбаев [17-18], Қ. Мыңжанұлы [19], О. Смағұлов [20], Т. Тұрлығұлов [21], Т. Жұртбаев [22], М. Шоқай [23], филологиялық еңбектерде М. Әуезов [24], М. Жолдасбеков [25], Қ. Жұмаділов [26], Н. Келімбетов [27], М. Мағауин [28], Қ. Мұқаметқанов [29], С. Мұқанов [30], Қ. Салғарин [31], А. Сейдімбек [32-33], т.б. еңбектерінде көрініс тапқан.

Жас ұрпақ бойында өз еліне, жеріне, туған ортасына деген сүйіспеншілік, ұлттық мәдениеттің тұлға бойында қалыптасу барысы ғұлама ағартушылар Ш. Уәлиханов [34], Ы. Алтынсарин [35], А. Құнанбаев [36], еңбектерінен, сондай-ақ, ХХ ғасырдың 1-жартысындағы педагог-ағартушылар М. Жұмабаев [37], Ж. Аймауытов [38], Ш. Құдайбердиев [39], М. Дулатов [40], А. Байтұрсыновтың [41], рухани мұраларынан бастау алды десек, артық болмас.

Патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негізін алыс және жақын шетел ғалымдары В.Н. Мясичев [42], Л.С. Рубинштейн [43], Д.Н. Узнадзе [44], А.И. Титаренко [45], А.В. Кирьякова [46], Н.Г. Казакина [47], қарастырса, орта және жоғары сыныптағы оқушылар патриоттыққа тәрбиелеу мәселелері педагогикалық ғылымда кеңінен талқыланады, бұған Н.И. Новиков [48], Д.Д. Семенов [49] және т.б. авторлардың еңбектері дәлел бола алады. Патриотизмнің мазмұны, принциптері мен әдістері Н.И. Болдырев [50], И.П. Терентий [51] зерттулерінде көрініс тапқан.

Патриоттық тәрбие беру мәселелерін қазақстандық ғалымдар да зерделеуде. Қазақстандық ғалымдар К.Ж. Қожахметова [52], С.Т. Иманбаева [53], Ш.Т. Таубаева [54], Г.К. Белгібаева [55], А.К. Дуйсенбаев [56], Г.С. Майлыбаева [57] және т.б. еңбектерінде ұлттық

мәдениеттің және халық педагогикасы тәжірибесінде ұсынылған білімнің өскелең ұрпақты азаматтық-патриоттыққа тәрбиелеудегі маңызы нақтыланса, ғалымдар Г.Қ. Нұрғалиева [58], Б.К. Құдышева [59], М.И. Кикина [60], К. Найманбаева[61] тұлғаның әлеуметтік даму құндылықтарын айқындау және патриоттыққа тәрбиелеу мәселелерін қарастырған. С.С. Тілеуова [62], Д.А. Нұрғалиева [63] еңбектерінде патриоттыққа тәрбиелеудің педагогикалық негіздері мен тиімді жолдары анықталған.

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қалыптасу ерекшеліктері А.Қ. Аренова [64], Ж.С. Сардарова [65], Н.С. Жұмашева [66], А.Б. Медешова [67], С.М. Төрениязова [68] т.б. ғалымдардың еңбектерінде орын алса, болашақ мұғалімдерді оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеуге мәселесі бойынша А.С. Карпыкбаева [69] зерттесе, сыныптан тыс спорттық шаралар өткізу арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру мәселесі бойынша З.Ж. Айджанова [70], А.Н. Иманбетов [71] ғылыми еңбектерінде зерттелген.

Жоғарыда аталған еңбектердің барлығы оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеу мәселесінің бірқатар зерттелгенін айқындайды. Дей тұрғанмен, бұл мәселе осы кезге дейін зерттеу нысанына алынбаған. Сол себепті бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу қажеттілігі мен бұл мәселенің теориялық тұрғыда зерттеліп, ғылыми әдістемелік жағынан қажетті деңгейде қамтамасыз етілмегендігі және аталмыш мәселенің қоғам талабына сай қарастырылмауы арасында қарама-қайшылық орын алғандығы байқалады. Осы қарама-қайшылықтар біздің проблемамызды айқындап, зерттеу мәселесі мен тақырыбын **«Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу»** деп белгілеуімізге негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздерін анықтау, әдістемесін жасау және оның тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар арқылы тексеру.

Зерттеу нысаны: бастауыш мектептің оқу-тәрбие үдерісі.

Зерттеу пәні: бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу үдерісі.

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге негіз болатын адамгершілік құндылықтар жүйелілік негізінде берілсе, патриоттыққа тәрбиелеудің жүйесі педагогикалық мақсатқа қарай жүзеге асырылса, **онда** бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу құндылығы қалыптасады, **өйткені** патриоттық тәрбие оқу үдерісінде тиімді әдіс-тәсілдермен қамтамасыз етіледі.

Зерттеудің міндеттері:

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздерін айқындау;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы

оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін анықтау;

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық моделін жасау;

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесін даярлау және оның тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында тексеріп, ғылыми негізделген ұсыныстар дайындау.

Зерттеудің жетекші идеясы: бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу, орта мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұнында ата-бабамыздың бай мұрасының жүйеленіп, қазіргі ақпараттық қоғам жағдайындағы мүмкіндіктермен үйлестірілуіне байланысты.

Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негіздері: философиялық таным теориясы және диалектикалық принциптер, жеке тұлғаның дамуы жөніндегі психологиялық-педагогикалық теориялар, құндылықтар туралы әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық, этнопедагогикалық тұжырымдамалар, патриоттық тәрбие теориялары.

Зерттеудің дереккөздері: зерттеу мәселесі бойынша философтардың, әлеуметтанушылардың, психологтардың, педагогтардың еңбектері, 2007 ж «Қазақстандық патриотизм мен саяси ерік-жігер – жаңа Қазақстанды құрудың аса маңызды факторлары» жолдауы, «Қазақстан – 2050» халыққа жолдауы, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасы мектеп оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасы азаматтарын патриоттыққа тәрбиелеу жөніндегі мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы «Педагог мәртебесі» заңы, ҚР 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің жоғары және көпсатылы оқу орындарының оқу үдерісіне байланысты ұсынған құжаттары (тұжырымдамалары, кешенді бағдарламалары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдар, электрондық оқу құралдары), педагогиканың ғылыми жетістіктері мен озық тәжірибелері мен автордың педагогикалық, ғылыми іс-тәжірибелері алынды.

Зерттеудің негізгі кезеңдері:

Бірінші кезеңі (2018-2019ж.ж.) мәселенің теориялық тұрғыда мәнін түсінуге, ұғынуға арналды. Зерттеу жұмысының ғылыми аппараты айқындалды. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселелеріне арналған философиялық, әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық және этнопедагогикалық әдебиеттерге талдау жасалды. Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың даму

ерекшеліктері жөніндегі зерттеу жұмыстары қарастырылды. Гуманитарлық пәндердің оқу жоспарлары, оқу бағдарламалары, оқу пәндерінің мазмұндары талданды.

Екінші кезең (2019-2020ж.ж.) Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді жүзеге асырудың теориялық моделі жасақталды. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге арналған әдістеменің тиімділігі тексерілді. «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбында электронды оқу құралы дайындалып, тәжірибелік сынақтан өткізілді.

Үшінші кезеңде (2020-2021 ж.ж.) Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге байланысты педагогикалық-тәжірибелік жұмыстары бойынша педагогикалық тұжырымдар жүйеге келтірілді, нәтижелері диссертация мазмұнына енгізілді, зерттеу қорытындылары негізінде әдістемелік ұсыныстар берілді, диссертацияның рәсімделуі аяқталды.

Зерттеу әдістері: зерттеу проблемасы бойынша философиялық, психологиялық, педагогикалық, этнопедагогикалық, ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге теориялық талдау жасау, бастауыш мектептегі оқу бағдарламалары мен гуманитарлық оқулықтардың мазмұнына талдау жасау бастауыш мектептегі оқу-тәрбие үдерісін бақылау, талдау, модельдеу, оқушылармен педагогикалық-тәжірибелік жұмыс ұйымдастыру, алынған мәліметтерді өңдеу, қорытындылау.

Зерттеу базасы: Тәжірибелік-зерттеу жұмыстары Талдықорған қаласы №16 орта мектеп-гимназиясы КММ және Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебі КММ жүргізілді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық мәні:

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздері айқындалды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері анықталды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық моделі жасалды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесі даярланды және оның тиімділігі тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында тексерілді, ғылыми негізделген ұсыныстар дайындалды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы:

- «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбында І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің ғылыми кеңесі ұсынған. (26.11.2020., хаттама №4) ISBN 978-601-216-705-4 оқу-әдістемелік құралы дайындалып, тәжірибеге ендіріліп,

ендіру актісі және авторлық құқықпен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізілімге мәліметтерді енгізу туралы авторлық куәлік. 13.01.2021, №14407 алынды;

- «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбында электронды оқу құралы дайындалып, авторлық құқықпен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізілімге мәліметтерді енгізу туралы авторлық куәлік. 17.03.2021, №15977 жасалып нәтижесі тәжірибеде дәлелденуде;

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде, қазіргі қашықтықтан оқыту кезеңінде Quizizz платформасын пайдаланып «Кім жеңімпаз» байқауы ұйымдастырылды.

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу әдістемесінің тиімділігі педагогикалық-тәжірибелік жұмыстар арқылы тексерілді.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар:

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде бастауыш мектеп оқушысының дүниетанымы мен сенімдеріне, ұстанымдары мен мінез-құлқына, оның жас ерекшелігіне сәйкес әлеуметтік тәжірибесіне, өзіндік санасы мен сезімдік толғаныстарына негізделеді. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу - тұлғаның ұлттық келбетін анықтайтын өзіндік санасы мен адамгершілік құндылықтарға қатынасын көрсететін сенімі, көзқарасы, ұмтылыстары түріндегі ерекше тұлғалық құрылым;

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің моделі;

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге арналған әдістемелік кешеннің жүзеге асырылуы ұлттық тұлға қалыптасуының өзегі болып табылады.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелділігі мен негізділігі: зерттеудің логикалық құрылымымен, зерттеу мазмұнының ғылыми аппаратқа сәйкестігімен, зерттеудің мақсат-міндеттеріне сәйкес зерттеу әдістерін таңдаумен, алынған нәтижелерді өңдеудің математикалық әдістерін қолданумен және олардың тиімділігін бастауыш мектепте тексеріп, пайдаланумен қамтамасыз етіледі.

Жұмыс нәтижелерін сынақтан өткізу мен ендіру.

Зерттеу жұмысының негізгі қағидалары мен нәтижелері келесі ғылыми басылымдарда жарық көрді:

- Бастауыш сыныпта рухани жаңғыру аясында оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеу. Абай атындағы Қазақ ҰПУ. «Хабаршы». «Педагогикалық ғылымдар сериясы», №3(59),2018;

- Формирование патриотического воспитания младших школьников в современных условиях. Қазақстанның ғылым мен өмірі. Кксон. Халықаралық ғылыми журнал №1(74) 2019 ж, 316;

- Қоғамдық сананы жаңғырту шеңберінде қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы халық фольклорының рөлі. Абай атындағы Қазақ ҰПУ. «Хабаршы». «Педагогикалық ғылымдар» сериясы, №2(62). 2019;
- Қоғамдық сананы жаңғырту шеңберінде қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы халық фольклорының рөлі. Абай атындағы Қазақ ҰПУ. «Хабаршы». «Педагогикалық ғылымдар» сериясы, №2(62). 2019;
- Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің ғылыми кеңесі ұсынған (27.01.2021., хаттама №4) оқу-әдістемелік құрал. ISBN 978-601-216-705-4 Талдықорған 2021;
- Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің ғылыми кеңесі ұсынған. Электронды оқу құралы. 13.01.2021, №14407;
- Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу – руханилықтың бастауы. Materials of the V International Scientific-Practical Conference «Quality Management: Search and Solutions» November 27-29, 2019 San Francisco (CA, USA) Volume II San Francisco, 2019, 1196;
- Формирование гуманистических ценностей в контексте патриотического воспитания младших школьников. Международной научно-практической конференции. «Современные проблемы образования в области физической культуры и безопасности жизнедеятельности», 9-10 марта 2021;
- Гуманистические ценности как фактор патриотического воспитания младших школьников. Актуальные вопросы и современные аспекты сборник статей VII Международной научно-практической конференции, Состоявшейся 10 мая 2021г. в г. Пенза МЦНС «НАУКА и просвещение»;
- Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу – рухани құндылықтың негізі. «Білім беру жүйесін жетілдіру бағдарламалары: оқу үдерісін нәтижелі ұйымдастыру мен құзыретті маман даярлау мәселелері» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік (интернет конференция). Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті. 03-04.05.2019;
- Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқытуда оқушылар патриоттыққа тәрбиелеу. Әл-Фарабидің 1150 жылдығына және «Рухани жаңғыру» мақаласының 3 жылдығына арналған «Ұлы дала ұстазы» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдар жинағы. Өскемен, 10 сәуір 2020;
- Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу-руханилықтың бастауы. «Жаңартылған білім беру: ЖОО мен орта мектеп тәжірибесі» атты Республикалық ғылыми-практикалық конференция. «Баишев Университеті». Ақтөбе, 2020;
- Бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік –құндылықтарын қалыптастырудың негізі. «Ұлт құндылығы – ұрпақ өзегі» Республикалық ғылыми-теориялық конференция Материалдар жинағы 28-29 маусым 2019 ж. Талдықорған қ.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация кіріспеден, екі тараудан, тұжырымдар мен қорытындыдан, пайдаланылған ғылыми әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

Кіріспе бөлімде зерттеудің көкейкестілігі, нысаны, пәні, мақсаты, ғылыми болжамы, міндеттері, жетекші идеясы, әдіснамалық негіздері, дерек көздері, зерттеудің әдістері мен негізгі кезеңдері, ғылыми жаңалығы, практикалық мәні және қорғауға ұсынылатын қағидалары баяндалды.

«Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздері» деп аталатын **бірінші бөлімде** оқу үдерісінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің тарихи-педагогикалық алғышарттары, гуманитарлық пәндер арқылы оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеуде бастауыш білім беру сатысындағы өзіндік ерекшеліктері, бастауыш мектептегі гуманитарлық пәндерінің негізінде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу әлеуеті анықталды, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық моделі жасалып, оның өлшемдері мен көрсеткіштері, деңгейлері берілді.

Бастауыш сынып оқушыларындағы патриоттық тәрбие процесі олардың әзірге шектеулі түрдегі тәжірибелерін, алған білімдерінің сипаты мен көлемін, оқыту мен тәрбие берудің жалпы міндеттерін ескере отырып құрылады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау бастауыш сынып оқушыларын білім беру процесінде қолданылуы керек осындай құнды психологиялық ерекшеліктермен сипатталатындығын көрсетеді.

Н.С. Лейтес меңгеру, білімді жинақтау кезеңі туралы, беделге сеніммен бағыну, жоғары сезімталдық, зейінділік артықшылықтары бойынша игеру кезеңі туралы сөз қозғайды [74].

А.А. Люблинскаяның көзқарасы бойынша білім беру процесінде осы психологиялық ерекшеліктерге сүйене отырып, а) балалар өмірінің мазмұнын байытады; б) құрдастарымен қарым-қатынасты ажыратады, мұғаліммен әр түрлі жеке қатынастар орнатады [75].

Осы жұмыс аясында біздің зерттеуіміз үшін «бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу» ұғымын және онымен байланысты «патриоттық тәрбие» және «патриотизм» ұғымдарын талдау маңызды болып табылады. Ғылыми әдебиеттерде «патриоттық тәрбие» ұғымының әртүрлі түсіндірмелері берілген.

Психологиялық-педагогикалық сөздікте патриотизм «өз Отанына деген сүйіспеншілік сезімі, өзінің жеке және топтық мүдделерін елдің ортақ мүдделеріне бағындыруға, оған адал қызмет етуге және оны қорғауға дайын болу» деп анықтама беріледі [14].

Үлкен энциклопедиялық сөздік «патриотизмді» «Отанға деген сүйіспеншілік; туған жеріне, тұрғылықты мекеніне деген ынтықтық» деп анықтайды [12, б. 11].

Зерттеу барысында біз философиялық сөздікте берілген «патриотизм» ұғымының анықтамасын негізге алдық: «Патриотизм (грек. patris-отан, атамекен) - бұл адамгершілік пен саяси принцип және Отанға деген сүйіспеншілікті, оған деген адалдықты, өткені мен бүгіні үшін мақтанышты, Отан мүдделерін қорғауға деген ұмтылысты білдіретін әлеуметтік сезім» [6, б. 5].

Философиялық еңбектерді талдау патриотизмді моральдық принцип ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, оның мазмұны Отанға деген сүйіспеншілік пен адалдықты, оның өткені мен бүгіні үшін мақтанышты, өз Отанының мүдделері үшін қызмет етуге дайын болуды білдіреді.

С.Т. Иманбаева «патриотизм» - жеке тұлғаның «табиғат-адам-қоғам» жүйесінде әлеуметтену үрдісін қамтамасыз ететін тұлғаның құнды сапалық қасиеті, сондықтан да патриотизмді философиялық категориялар тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда патриотизм адамның табиғатпен үйлесе дамуының басты факторы, адамдармен қарым-қатынасының құралы, қоғам дамуының дәйекті әсер ететін детерминант болып табылады. Осыған орай патриотизмнің мәні мен патриоттық тәрбиенің мазмұны «мәдениет - тарих - білім» деп аталатын қоғам дамуының макропарадигмалы логикасы арқылы дамиды деп, елдің мемлекеттік идеологиясына негізделген қазақстандық патриотизмді қалыптастыруға ерекше көңіл бөлді [53, б.25].

Патриоттық тәрбиемен байланысты проблемаларды талдау бастауыш мектепте патриоттыққа тәрбиелеу жүзеге асыру бастауыш сынып оқушыларының ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі керектігін нақтылауға мүмкіндік береді, өйткені бұл жас аралығына патриоттық тәрбиені жүзеге асыру кезінде ескерілуі керек психологиялық сипаттамалар сәйкес келеді:

- бұл жас кезеңі білімнің қарқынды жинақталуымен, олардың ішінара игерілуімен, мұғалімнің беделіне сенімді бағынуымен, жоғары сезімталдықпен, ұқыптылықпен сипатталады;

- бастауыш сынып оқушылары өздерінің мінез-құлықтарын біледі, өздерін басқалармен салыстырады;

- бұл жас аралығында жүйке жүйесі жетіле түседі, баланың психикасы тез дамиды;

- бастауыш сынып оқушыларының қабылдауы тұрақсыздықпен әрі жинақылықтың болмауымен, зеректікпен және балғындықпен, «пайымдаушылыққа құмарлықпен» сипатталады;

- назары еріксіз, жеткілікті түрде тұрақты емес, көлемі бойынша шектеулі болады;

- бастауыш сынып оқушыларының жасы - адамның іс-әрекет субъектісі ретінде әлеуметтік болмысының басталуы, бұл жеке тұлғаның жаңадан қалыптасуының факторы болып табылады.

- бұл жас жеке тұлғаның жағымды қасиеттерін, оның ішінде патриотизмді тәрбиелеудің барынша секемшіл кезеңі болып табылады. Көнгіштік, оқушылардың иланғыштығы, сенгіштігі, еліктеуге бейімділігі және мұғалімнің орасан зор беделі бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуде

халықтық педагогика құралдарын қолдану мәселесін сәтті шешуге қолайлы жағдай туғызады. Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің өзіндік ерекшелігі осы жас аралығындағыларға патриотизмді жеке тұлғаның қасиеті ретінде дамыту ерекшеліктерімен, сондай-ақ жалпы бастауыш сынып оқушысы тұлғасының адамгершілік дамуының ерекшелігімен анықталады. Бұл ерекшелік, ең алдымен, осы жастағылардың ортақ белгілерімен алдын – ала анықталады, атап айтқанда, бастауыш сынып оқушысының сыртқы әсерлерге өте күшті сезімталдығы, оның эмоционалды саласының әсерленгіштігі, жаңаны игеруге бейімділігі, қабылдаудың айқындылығы. Бастауыш сынып оқушылары бейнелі түрмен ойлайды, ашық айқын, әсіресе, көркем түрге енген оқиғалар мен фактілерді эмоционалды түрде қабылдайды. Осылайша, патриоттық сезімдерді тәрбиелеу бойынша жұмысты ұйымдастыра отырып, оның педагогикалық тиімділігін қамтамасыз ету арқылы мұғалім жұмысты жоғары эмоционалды деңгейде жүргізуі керек. Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің мақсаты - патриотизмді қалыптастыру.

Н.В. Ипполитова патриотизмді моральдық принцип және күрделі мазмұны бар интегративті моральдық сапа ретінде қарастырады. Н.В. Ипполитованың пікіріне қосыла отырып, біз патриотизмді жеке тұлғаның интегративті сапасы ретінде қарастырамыз. Бастауыш сынып оқушысының патриотизмі оның жеке басының адамгершілік келбетінің бір жағы ретінде танылудың айқындығымен және эмоционалдылығымен, сонымен бірге ұғынудың жеткіліксіздігімен, патриоттық идеялар мен сезімдердің жеке тұлғаның жалпы бағдарымен жеткіліксіз түрдегі байланысымен сипатталады. Патриоттық тәрбиенің маңызды белгілерінің бірі ретінде жеке адамды қоғаммен үйлестіру, оған жеке адамды бағындыру қабілеті бастауыш мектеп жасында әлі жеткілікті дамымаған[178, б.12].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, патриоттық тәрбие бастауыш сынып оқушыларының жеке басының негізгі құндылықтарын, олардың ұлттық сана-сезімін, патриотизмін, ұлттық бірегейлігін қалыптастырудың негізгі бағыттарының бірі деп қорытынды жасауға болады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау бастауыш сынып оқушыларын патриоттық тәрбиелеуге арналған көптеген зерттеулерге қарамастан, осы аталған жан-жақты мәселенің барлық аспектілері жеткілікті түрде шешілмегенін көрсетеді.

Қазіргі заманғы қоғам жағдайында патриоттық тәрбиеге ерекше назар аудару қажеттілігі, сондай-ақ бала тәрбиесін ерте жастан бастау керек екендігі ешкімге күмән тудырмайтыны анық, алайда кейбір мәселелер зерттеушілердің назарынан тыс қалып келуде. Атап айтқанда, біз қарастырып отырған мәселеге сәйкес қазіргі заманда бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу, жалпы білім беретін мектепте осы процесті теориялық және әдістемелік тұрғысынан негіздеу қызығушылық тудырады.

Жалпы білім беретін мектептердегі теория мен практиканың жай-күйін талдау барысы:

- қазақстандық патриотизмнің мәнін, мазмұнын, құрылымын, қазақстандық қоғамда болып жатқан негізгі өзгерістер контекстінде оның

өскелең ұрпақты тәрбиелеу жүйесіндегі рөлі мен орнын неғұрлым терең және жан-жақты талдау қажеттілігі;

- қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, оқушылардың жас ерекшеліктерін, психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін, жеке және топтық мүдделері мен құндылықтарын ескере отырып, олардың бойында патриотизмге тәрбиелеу жөніндегі әрекеттерді түбегейлі жақсарту, қазіргі заманғы болмысқа сәйкес келетін, бастауыш сынып оқушыларында патриотизмді тәрбиелеу құралдары.

- қазақстандық білім беру жүйесін жаңғыртудағы жетекші бағыттардың бірі ретінде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу қажеттілігін және оны мектеп практикасында жеткілікті нәтижелі іске асырылмауын мойындау арасындағы қарама-қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді.

Осы қарама-қайшылықтарды шешу қажеттілігі мәселенің өзектілігі мен теориялық дамымауы біздің зерттеу жұмысымыздың тақырыбын таңдауды анықтап берді.

Қоғамдағы жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайлар білім беру мәні мен оның түпкі нәтижесін қайта қарауды талап етуде. Бүгінгі азаматтың білімділігі, шығармашылық ізденіске қабілеттілігі сияқты тұлғалық сапалары елдегі саясаттың, мәдени дамудың түпкі негізіне айналып отырған кезде барлық білім беру мекемелерінің басты назарында оқушының жеке тұлғасын қалыптастыру болары сөзсіз.

Педагог ғалым К.Ж. Қожахметова мектеп қабырғасынан бастап оқушылардың ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбиені ұлттық салт пен дәстүрге негіздеп ұйымдастыру және жасұрпақты патриоттыққа тәрбиелеуде адамгершілік құндылықтарға сәйкес мінез-құлық қалыптастыруды көздейтін этноәлеуметтік рольдерге баулуды ұсынады[52, б. 79].

Осы жағдайларды ескере отырып, зерттеу жұмысымызда бастауыш мектепке келген ақ ниетті, балғын бүлдіршіндердің патриоттық сезімін, саналы түрде түсініп, қабылдауына, сөйтіп, ата-бабасын, ата-анасын сүйіп, қастерлейтін, бауырмал, мирасқор, мұрагер, намысқой, салт, дәстүрлерін қадір тұтатын, елін сүйетін, рухы жоғары, патриоттыққа тәрбиелеу көзделіп отыр.

Жалпы орта білім беру мемлекеттік құжаттарға сәйкес бастауыш және негізгі (орта), кәсіптік бағдар беру сатысы ретінде бөлінеді. Ал, жеке тұлғаның өзіндік қасиеттерінің қалыптасуы бастауыш мектепте қуатты жүреді. Бастауыш мектеп – кіші мектеп жасындағы балаларға бастауыш білім беретін оқу ордасы. Бастауыш білім тұжырымдамасында бастауыш мектептің маңызы мен қызметі оның үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен оқушы тұлғасының рухани өзегі қалыптасуы мен дамуы қуатты жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын буын екендігімен анықталады. Бастауыш мектептің өзінде оқушының танымдық және психикалық мүмкіндіктері жетіліп, адамның күнделікті өмірінде білім алудың қаншалықты маңызды екеніне көзі жете бастайды. Сонымен қатар осы жас кезеңінде оқушы өзіндік сананың жаңа сатысына көтеріледі.

Болашақ ұрпақты жас кезінен сан ғасырлар бойы қалыптасқан өзіндік тарихы бар құндылықтар негізінде тәрбиелейтін мазмұнды ақпараттар өте мол. Олар ғұлама ойшылдардың, педагогтар мен психологтардың еңбектерінде түрлі көзқарастарда баяндалып, атадан оқушыға ұласатын құндылық сезім ниеттер, ұмтылыстар, тұлғаның бағыттылығын анықтайтын ізгі қасиеттерді қамтиды. Бұл өз кезегінде ғылым әлеміндегі құндылықтар ұғымына байланысты алуан түрлі тұжырымдармен айқындалып, нақтыланып отырады. Әрбір ғылым саласы өзінің зерттеу бағытына сәйкес құндылықтарды түрліше деңгейде қарастырады. Қазіргі кезде құндылық термині философия, әлеуметтану, мәдениеттану, этика, эстетика, психология, педагогика ғылымдарында кеңінен қарастырылуда. Біз патриоттық тәрбие мәселесіне арналған еңбектерден тақырыпқа сәйкес «патриот», «патриоттық сезім», «отансүйгіштік» ұғымдарының философиялық, педагогикалық мәніне баса назар аудара отырып, оларды өз зерттеуіміздің алғышарттары ретінде жүйелі түрде қарастырамыз.

«Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесі» атты екінші бөлімде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу жұмысының мазмұны мен әдістемесі сипатталды. Бастауыш сынып оқушыларына арналған факультатив курсының бағдарламасы және электронды оқу құралының практикалық мәні көрсетілді. Педагогикалық-тәжірибелік жұмыстардың нәтижесі, әдістемені іске асырудың тиімділігі негізделіп, ұсыныстар берілді.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді оқу үдерісі барысында жүзеге асыруда бастауыш сынып оқулықтарын зерделей келе, оларда қарастырылатын патриоттыққа тәрбиелеуге арналған оқу материалдарының біркелкі қамтылғанын байқадық. «Қазақ тілі», «Әдебиеттік оқу», «Жаратылыстану» оқулығындағы біз қарастырып отырған патриоттыққа тәрбиелеу мазмұнын тиімді түрде толықтыру және ақпараттық технологияны пайдалана отырып жетілдіру жолдарын көрсетуді жөн санадық.

Бастауыш сынып оқушыларын зерттеу мәселесіне арналған педагогикалық тәжірибе жұмысы үш кезеңде (анықтау, қалыптастыру, бақылау) Талдықорған қаласы №16 орта мектеп гимназиясы, Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектептерінде жүргізілді. Зерттеу аясында оқушылар эксперименттік топ және бақылау тобы деп екіге бөлінді.

Педагогикалық тәжірибе жұмысы 2 оқу жылы (2019-2020, 2020-2021 оқу жылдары) уақытты қамтиды. Эксперимент тобында 118 оқушы, ал бақылаудағы топқа 117 оқушы қатысты. Жалпы педагогикалық тәжірибе жұмысына 235 бастауыш сынып оқушысы қатыстырылды. Тәжірибе жұмысының алғашқы кезеңінде сауалнама, тест, әңгімелесу, шығармалар жаздыру әдістерін қолданып, оқу-тәрбие үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесінің қалыптасу жағдайы анықталды.

Педагогикалық тәжірибе барысында көрнекті психолог-педагогтардың патриоттыққа тәрбиелеу мәселелері туралы еңбектерін зерделей келе, оның

нәтижесін бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің мүмкіндіктері қарастырылды.

Оқушының тұлғалық жетілуінде оның өзін ұлт өкілі ретінде сезінуі отбасы көлемінде ғана емес, мектепте, қоғамдық орталарда көрініс тауып отырады. Оқушының адамдармен қарым-қатынасының адамгершілік құндылық негізде болуы қандай құндылықтардың ең басты құндылық ретінде ұғынылатынына байланысты. Осыны ескере отырып, жұмысымыздың алғашқы кезеңдерінде эксперимент жүргізген сыныптардың ерекшеліктеріне қарай М.Рокичтің «Патриоттық тәрбие» әдістемесін(зерттеу мақсатымызға сәйкес икемделген) жүргізу арқылы құндылық ұғымының қаншалықты мәні бар екенін анықтадық

Қорытындыда диссертациялық жұмыстың нәтижелері, сондай-ақ оларды бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі саласындағы зерттеулерде одан әрі пайдалану бойынша қорытындылар, тұжырымдар мен ұсыныстар берілді.

Диссертациялық жұмысты дайындау барысында 197 атаудан тұратын әдебиеттер пайдаланылды.

Қосымшада зерттеу мазмұнына қатысты жұмыстардың барысында үлгілері әзірленген материал ұсынылған. Педагогикалық - тәжірибелік жұмыстар Талдықорған қаласы №16 орта мектеп гимназиясы КММ және Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебі КММ жүргізіліп, оқу үдерісіне зерттеу нәтижелерін енгізу актілері ұсынылды.

1 БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ПАТРИОТТЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселелерінің қазіргі жайы

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселесін зерттеуді жүзеге асыруда мұғалімнің атқаратын ролі орасан зор. Осы ретте, мұғалімнің мерейін өсіріп, мәртебесін көтеруге бағытталған тарихи шешім, ол «Педагог мәртебесі туралы» заң болса [10, б. 7] соның бірі – педагог беделі. «Алты Алаштың баласы бас қосса, төрдегі орын мұғалімдікі», деп Мағжан Жұмабаев айтқандай [37, б.14]. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев ел арасындағы осы сөзді қайта тірілтіп, 2019 жылы 31 тамызда № 645 қаулымен педагог мәртебесін заңмен бекітті [7, б. 59]. Педагогтың құқығы мен беделі, әлеуметтік жағдайы заңмен бекітіліп, үлкен құрмет көрсетілген соң, оларға қойылатын кәсіби талап та арта түспек.

Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу тақырыбына теориялық тұрғыда зерттеу барысында алдымен мән-мағынасын ажырату үшін сөздіктер мен ғалымдар еңбегін зерттеп, зерделей отырып, бастауыш мектеп жасы оқушының адамгершілік тұрғысынан өзін-өзі тануымен, әлеуметтенуі, яғни әлеуметтік тәжірибені меңгеруімен ерекшеленетіндігі, өзінің жеке басының мүддесін қоғамдық мүдделермен ұштастыра білетін, ұлттық сана сезімі оянған тұлға тәрбиесіндегі патриоттыққа тәрбиелеу жұмысының мәні зор екендігін байқадық.

Психологиялық-педагогикалық сөздікте патриотизм «өз Отанына деген сүйіспеншілік сезімі, өзінің жеке және топтық мүдделерін елдің ортақ мүдделеріне бағындыруға, оған адал қызмет етуге және оны қорғауға дайын болу» деп анықтама беріледі [14, б. 37]. Үлкен энциклопедиялық сөздік «патриотизмді» «Отанға деген сүйіспеншілік; туған жеріне, тұрғылықты мекеніне деген ынтықтық» деп анықтайды [12, б. 45]. Зерттеу барысында біз философиялық сөздікте берілген «патриотизм» ұғымының анықтамасын негізге алдық: «Патриотизм (грек. patris-отан, атамекен) - бұл адамгершілік пен саяси принцип және Отанға деген сүйіспеншілікті, оған деген адалдықты, өткені мен бүгіні үшін мақтанышты, Отан мүдделерін қорғауға деген ұмтылысты білдіретін әлеуметтік сезім».

Философиялық еңбектерді талдау патриотизмді моральдық принцип ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, оның мазмұны Отанға деген сүйіспеншілік пен адалдықты, оның өткені мен бүгіні үшін мақтанышты, өз Отанының мүдделері үшін қызмет етуге дайын болуды білдіреді.

С.Т. Иманбаева «патриотизм» - жеке тұлғаның «табиғат-адам-қоғам» жүйесінде әлеуметтену үрдісін қамтамасыз ететін тұлғаның құнды сапалық қасиеті, сондықтан да патриотизмді философиялық категориялар тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда патриотизм адамның табиғатпен үйлесе дамуының

басты факторы, адамдармен қарым-қатынасының құралы, қоғам дамуының дәйекті әсер ететін детерминант болып табылады. Осыған орай патриотизмнің мәні мен патриоттық тәрбиенің мазмұны «мәдениет - тарих - білім» деп аталатын қоғам дамуының макропарадигмалы логикасы арқылы дамиды деп, елдің мемлекеттік идеологиясына негізделген қазақстандық патриотизмге тәрбиелеу ерекше көңіл бөлді [53, б. 21].

Бастауыш буын – қайталанбайтын кезең, ақиқаты сол, білім негізі бастауыштан басталады. Бастауыш білім беру сатысы оның үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен тек сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен оқушы тұлғасы ұйытқысының қалыптасуы мен дамуы қуатты жүретін аса маңызды, құнды, қайталанбайтын буын екендігімен ерекшеленеді. Бастауыш сатыдағы білім берудің бағдарлы мақсаты – оқу әрекетін қалыптастыру; айналадағы дүниемен белсенді әрекеттестік тәрбие түрлеріне сай сезім қатынас қарым – қатынасқа дайындау; өзін қоршаған және өмір сүрген жаңа табиғи және әлеуметтік ортаны тануға, сүйюге, қорғауға, өзін ұстай білуге үйрету болып табылады. Оны оқу, ойын, еңбек, қарым-қатынас сияқты түрлерін меңгерумен қамтамасыз етуге болады. Басты назар аударатын мәселелердің бірі – патриотизм. Патриотизм патриоттық тәрбие құндылықтары арқылы жүзеге асатыны белгілі. Бастауыш сынып оқушылары оқу сабағы, тәрбие сағаттары, сыныптан, мектептен тыс жұмыстар арқылы танымдық, тәрбиелік әрекеттерін қалыптастырады. Оқу адамның жеке басы танымының ерекше түрі. Оқи жүріп оқушылар өздерін қоршаған дүниені, елін, жерін, ұлтын, мәдениетін, тілін таниды. Өмір ағымы талап етіп отырған жаңа қоғамға лайықты саналы, білімді, жетілген жеке тұлғаны дайындау бүгінгі мектеп алдында тұрған негізгі міндет. Сондықтан мектептің бастауыш оқыту сатысындағы оқу – тәрбие жұмыстарын жан – жақты толықтырып, халықтық тәлім-тәрбиенің озық үлгілерімен сабақтастырып, бойында еліне, жеріне деген сүйіспеншілік сезімі дамыған азамат тәрбиелеу бүгінгі күн талабының өзекті мәселелерінің бірі болып отыр.

Отаншылдыққа, туған жерін қорғауға баулу мектептің тәрбиелік жұмыстарының аса маңызды бөлігін құрайтындықтан, өмірде болып жатқан бетбұрыстар, қоғамдағы саяси көзқарастар, әлеуметтік – экономикалық өзгерістер – еліміздің тарихына, ұрпақтан – ұрпаққа жалғасқан салт – дәстүріне құрметпен қараумен қатар, оны бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне пайдалануға жол ашып отыр.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу үдерісі мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне байланысты болмақ. Қандай жағдай болмасын мұғалім оқушыға жан-жақты оқу-тәрбие үдерісін жүргізеді. Осы ретте, мұғалімнің мерейін өсіріп, мәртебесін көтеруге бағытталған тарихи шешім «Педагог мәртебесі туралы» заң болғаны белгілі [10, б. 7]. Соның бірі – педагог беделі. «Алты Алаштың баласы бас қосса, төрдегі орын мұғалімдікі», деп Мағжан Жұмабаев айтқан еді [37, б. 15]. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев

ел арасындағы осы сөзді қайта тірілтіп, 2019 жылы 31 тамызда № 645 қаулымен педагог мәртебесін заңмен бекітті [8, б. 5]. Ұстаздардың құқығы, беделі, әлеуметтік жағдайы заңмен бекітіліп, үлкен құрмет көрсетілген соң, оларға қойылатын кәсіби талап та арта түседі.

Бастауыш сынып оқушыларындағы патриоттық тәрбие процесі олардың әзірге шектеулі түрдегі тәжірибелерін, алған білімдерінің сипаты мен көлемін, оқыту мен тәрбие беру жалпы міндеттерін ескере отырып құрылады. Ғылыми әдебиеттерді талдау бастауыш сынып жасындағылар білім беру процесінде қолданылуы керек осындай құнды психологиялық ерекшеліктермен сипатталатындығын көрсетеді.

Н.С. Лейтес меңгеру, білім жинақтау кезеңі туралы, беделге сеніммен бағыну, жоғары сезімталдық, зейінділік артықшылықтары бойынша игеру кезеңі туралы сөз қозғайды [74, б. 72]. А.А. Люблинскаяның көзқарасы бойынша білім беру процесінде осы психологиялық ерекшеліктерге сүйене отырып, а) балалар өмірінің мазмұнын байытады; б) құрдастарымен қарым-қатынасты ажыратады, мұғаліммен әр түрлі жеке қатынастар орнатады [75, б. 58].

Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу оның жеке басының адамгершілік келбетінің бір қыры ретінде танудың өткірлігі мен эмоционалдылығымен, сондай-ақ патриоттық идеялар мен сезімдердің жеке тұлғаның жалпы бағдарлы түсінушілігімен және жеткіліксіз байланысымен сипатталады. Патриоттық тәрбиенің маңызды белгілерінің бірі ретінде жеке тұлғаны қоғаммен үйлестіру қабілеті, жеке тұлғаны қоғамда әлеуметтендіру қажет. Осы ретте, А.Ы. Ысқаков анықтамасынан: «ізгілік адамда оның Отанын сүю, терең сезінумен байланысты», бұл қасиеттің патриоттық сипаты терең мағынаға ие. Бұл жұмыста адамның көзқарасы келесідей сипатталады: «адамгершілік пен эстетикалық қатынастардың бірлігі адамға қатысты көрінеді» [76, б. 21]. М. Қаратаев патриотизм, ол Отанға деген сүйіспеншілік ұғымына негізделген ізгілік құндылығы екендігін айтады [77, б. 115].

Диссертациялық жұмыстың зерттеу аясында біз, «бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу» тұжырымдамасын және онымен байланысты «патриоттық тәрбие» және «патриотизм» ұғымдарын теориялық тұрғыда талдап, зерделей келе «патриоттыққа тәрбиелеу» ұғымына өз түсіндірме анықтамамызды береміз.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді жүзеге асыруда оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, нақтылауға мүмкіндік береді, өйткені оқушының жас ерекшелігі психологиялық ерекшеліктерге де байланысты болады:

- бұл жас ерекшелік білімнің тез жинақталуымен, оның ішінара игерілуімен, мұғалімнің беделіне сенімді бағынуымен, жоғары сезімталдығымен, дәлдігімен сипатталады;

- бастауыш сынып оқушылары өздерінің мінез-құлқына қарай ерекшелінеді және өзін басқалармен салыстыра алады;

- бастауыш оқушыларының осы жаста жүйке жүйесі және психикасы тез дамиды;
- бастауыш сынып жасында оқушының қабылдауы тұрақсыздығымен, зейіннің жоқтығымен, зеректілігі мен байқампаздығымен, «білуге құштарлығымен» сипатталады;
- зейін еріксіз, жеткілікті тұрақты емес, көлемі шектеулі;
- бастауыш сынып жасындағы оқушылардың жас ерекшелігі - бұл іс-әрекет субъектісі ретіндегі адамның әлеуметтік өмірінің басталуы, бұл жаңа тұлғаны қалыптастыру факторы болып табылады [78, б. 59].

Бастауыш сынып оқушыларының бейімделгіштігі, сенгіштігі, сенімділігі, еліктеуге бейімділігі патриоттыққа тәрбиелеуде педагог халықтық педагогика құралдарын қолдану мәселесін ойдағыдай шешуге қолайлы жағдай туғызады. Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің өзіндік ерекшелігі жеке тұлғаның қасиеті ретінде жас кезеңіндегі патриотизмді дамытудың ерекшеліктерімен, сондай-ақ тұтастай бастауыш мектеп жасындағы оқушының жеке басының адамгершілік даму ерекшеліктерімен анықталады. Бұл жас ерекшелік, ең алдымен, осы жастағы оқушылардың жалпы ерекшеліктерімен, атап айтқанда бастауыш сынып оқушысының сыртқы әсерлерге өте жоғары сезімталдығымен, оның эмоционалдық сезімталдығымен, жаңа нәрселерді білуге бейімділігімен және қабылдаудың айқындылығымен анықталады. Бастауыш сынып оқушылары оқиғалар мен фактілерді бейнелі, ашық және эмоционалды түрде қабылдайды, әсіресе өнер түрінде. Сонымен, бастауыш сынып мұғалімі оқушылармен патриоттыққа тәрбиелеу жұмысын ұйымдастыра отырып, оның педагогикалық тиімділігін қамтамасыз етеді және жоғары эмоционалды деңгейде жұмыс істейді. Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің басты мақсаты - олардың бойында патриотизмді қалыптастыру болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу олардың тұлға ретінде жеке басының негізгі құндылықтарын, олардың ұлттық сана-сезімін, патриотизмін, ұлттық бірегейлігін қалыптастырудың негізгі бағыттарының бірі деп қорытынды жасаймыз.

Ғылыми әдебиеттерді талдау жасау барысында бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуге арналған көптеген зерттеулерге қарамастан, осы аталған жан-жақты мәселенің барлық аспектілері жеткілікті түрде шешілмегенін көрсетеді. Сондықтан аталмыш тақырып біздің зерттеу жұмысымыздың аясына айналды. Қазіргі қоғамда патриоттыққа тәрбиелеуге ерекше назар аудару қажет, сонымен қатар бастауыш мектеп жасындағы оқушыларды тәрбиелеуді ерте жастан бастау қажет, сондықтан осы сұрақтар зерттеуді қажет етеді. Атап айтқанда, қазіргі уақытта біз қарастырып отырған мәселеге сәйкес бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу үдерісін теориялық және әдістемелік негіздеуі қызығушылық тудырады.

Жалпы білім беретін мектептердегі теория мен практиканың жағдайын талдау үдерісі:

- қазақстандық қоғамдағы күрделі өзгерістер жағдайында қазақстандық патриотизмнің мәні, мазмұны, құрылымы, оның жас ұрпақ тәрбиелеу жүйесіндегі рөлі мен орны туралы тереңірек және жан-жақты талдау жүргізу қажеттілігі;

- қазіргі қоғамдағы өзгерістерді ескере отырып, бастауыш сынып оқушыларының жас және психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін, жеке және топтық қызығушылықтары мен құндылықтарын, бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу құралдарын ескере отырып, оқушыларға патриоттық тәрбие беру жұмысын түбегейлі жақсарту;

- қазақстандық білім беру жүйесін жаңғыртудағы жетекші бағыттарының бірі ретінде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу қажеттілігін және оны бастауыш мектеп тәжірибесінде жеткілікті нәтижелі іске асырылмауын ескере отырып, арасындағы қарама қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді.

Осы қарама-қайшылықтарды шешу қажеттілігі мәселенің өзектілігі мен теориялық тұрғыдан дамымауы біздің зерттеу жұмысымыздың тақырыбын таңдауды анықтады.

Қоғамдағы жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайлар білім берудің мәні мен оның соңғы нәтижелерін қайта қарауды талап етеді. Қазіргі заманғы азаматтың білім беру, шығармашылық ізденіске қабілеттілік сияқты жеке қасиеттері елдің саяси және мәдени дамуының негізіне айналса, оқушының жеке басын қалыптастыру барлық білім беру мекемелерінің басты қызметі болып табылады.

Сонымен бірге 12 жылдық білім беруге көшу Қазақстанның білім беру жүйесін реформалауды, бүгінгі қоғамға еркін қатысуға қабілетті, шығармашылықпен дамыған, жетілген ұлттық менталитетті қалыптастыруға бағытталған жаңа ұлттық модель құруды қамтамасыз етеді. Осыған байланысты жалпы орта білім берудің мақсаттары шығармашылық тұлғаны дамыту болып табылады. Бұл кез-келген жағдайда оқушының қажеттілігін қанағаттандыратын нәрсе, құбылыс, әдіс және т.б. таңдау, шығармашылық қабілеттерін, сыйластық қабілеттерін дамытуды ескереді. Осы қасиеттерді дамытуда заманауи мектептегі оқушыларға бағытталған білім берудің келесі функциялары ерекше маңызға ие:

- құндылықтар мен өмір салтын қалыптастыру;

- сыртқы ережелер мен құндылықтарға сын көзбен қарауды үйрену. Елбасы Қазақстан халқына жолдауында: «... жаңа жағдайда біздің бәріміздің қамқорлығымыз білімді және кәсіби дайындалған адамдарды тәрбиелеу ғана емес, сонымен қатар, патриоттыққа тәрбиелеу мүмкіндігі және қоғамдық өмірдің барлық салаларында тұлғаны қалыптастыру болып табылады» [2, б. 15].

Педагог-ғалым Қ.Ж. Қожахметова мектепте этноәлеуметтік рөлдерді оқушылардың ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерге сүйене отырып ұйымдастыруды және тиісті мінез-құлықты қалыптастыруды көздейтін патриоттық тәрбиені ұсынады.

Осы жағдайларды ескере отырып, біздің зерттеу жұмысымызда бастауыш мектеп табалдырығын жаңа аттаған бастауыш сынып оқушыларын саналы түрде өз халқының патриоты ретінде, патриоттық тәрбиесін түсінеді және қабылдайды, бұл олардың ата-бабаларын, ата-аналарын, бауырларын, бабалар мұрасын сүюді және құрметтеуді білдіре отырып, әдепті, ұлтжанды, көңілді және ұлтжанды азаматты тәрбиелеу жоспарланған.

Жалпы орта білім мемлекеттік құжаттарға сәйкес бастауыш және негізгі (орта), кәсіптік бағдарлау болып бөлінеді. Ал жеке қасиеттердің қалыптасуы бастауыш мектепте жүреді. Бастауыш мектеп - бұл бастауыш мектеп жасындағы балаларға бастауыш білім беретін оқу орны. Бастауыш мектептің бастауыш білім беру тұжырымдамасындағы мәні мен қызметі оның өмір бойғы білім беру жүйесінің басқа буындарымен байланысуымен ғана емес, сонымен бірге бұл тұрақты қалыптасу мен дамуды қамтамасыз ететін ерекшеленетін қайталанбас буын екендігімен анықталады [4, б. 13]. Қазірдің өзінде бастауыш мектепте оқушы танымдық және ақыл-ой қабілеттерін дамытады және күнделікті өмірде білімнің маңыздылығын түсіне бастайды. Сонымен қатар, осы жаста оқушы өзін-өзі танудың жаңа деңгейіне шығады. Жастайынан болашақ ұрпаққа көптеген ғасырлар бойы қалыптасқан өзіндік тарихы бар құндылықтарға сүйене отырып үйрететін мәліметтер өте көп. Олар ойшылдардың, тәрбиешілер мен психологтардың еңбектерінде әр түрлі көзқарастар арқылы көрініс табады және тұлғаның атадан оқушыға берілетін бағытын анықтайтын құндылықтарды, ұмтылыстарды, ұмтылыстар мен ізгіліктерді қамтиды. Бұл өз кезегінде ғылым әлеміндегі құндылықтар ұғымына қатысты әр түрлі ұғымдармен анықталып, нақтыланып отырады.

Әр ғылым саласы патриоттық тәрбиені оқу саласына байланысты әр түрлі деңгейде қарастырады. Қазіргі кезде «құндылық» термині философияда, әлеуметтануда, мәдениеттануда, этика, эстетика, психология, педагогикада кеңінен қолданылады. Біз құндылықтар проблемасына арналған еңбектерді жүйелі түрде біздің зерттеуімізге қатысты «құндылық» ұғымының философиялық, педагогикалық мағынасына баса назар аудара отырып, зерттеуіміздің алғышарты ретінде қарастырамыз.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде адамның ізгілігі, қайырымдылығы мейірімділік мықты болуы керек. Осы ретте, тұлғаны тәрбиелеу үшін оның өмір сүруіне ең керекті, бағалы дүниелердің жиынтығын құрайтын педагогикалық категория ретінде қарастырамыз. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру туралы ілім, яғни әлеуметтік-мәдени факторлар мен жеке тұлғаның құрылымы арасындағы әртүрлі құндылықтардың өзара байланысы.

Қазақ халқының батыры, халық қаһарманы Бауыржан Момышұлы «Патриотизм - Отанға деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман-саулығы қоғамдық-мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей байланыстылығын сезіну, өзінің мемлекетке тәуелді екенін мойындау, қысқасын айтқанда, патриотизм дегеніміз - мемлекет деген ұғымды, оны жеке адам мен барлық жағынан өткені мен

бүгінгі күнімен және болашағы мен қарым-қатынасын біріктіреді», - деп атап көрсеткен болатын[80]. Сондай-ақ, соңғы жылдары педагогикалық зерттеулерде жастарды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық жақтары ескерілмеген. Мүмкін, осы мәселелердің барлығында патриоттық тәрбиенің белсенділігі көрінеді. Бүгінгі мектептің басты мақсаты - жастардың бойында өз елін, жерін сүйетін, әдебиетті құрметтейтін және өз ұлтын құрметтейтін азамат болып өсуі үшін заманауи егеменді елдегі патриотизмді қалыптастыру.

«Патриотизм - бұл Отанға деген сүйіспеншілік, жеке адамның әл-ауқатына тәуелділікті сезіну, ұлттық қауіпсіздік, әр адамның мемлекетке тәуелді екенін мойындау, сондықтан мемлекетті нығайту - жеке тұлғаны нығайту», - деп жазды Б.Момышұлы [80, б. 122].

Қазақстандық патриотизм тұжырымдамасы - бұл біздің тәуелсіздігімізден туған және елдегі саяси-әлеуметтік жағдайдың ерекшеліктерін көрсететін жаңа ұғым. Біздің елде жүзден астам ұлт пен ұлыстың өкілдері тұрады. Қазақстан олардың көпшілігінің отаны болады және онда мәңгі өмір сүреді. Сондықтан олардың әрқайсысы Қазақстанды өз Отаны деп танып, оның тәуелсіздігін қорғау және материалдық әл-ауқатын арттыру үшін жұмыс істеуі керек. Сондықтан күнделікті өмірде қазақстандық патриотизм ұғымы жиі қолданылады. Бұл тұжырымдаманың педагогикалық жүктемесіне келетін болсақ, бұл болашақ қазақстандықтарды тәрбиелеумен тығыз байланысты. Қазақстандық патриотизм - бұл Отанға деген сүйіспеншілік және азаматтық батылдық, үлгілі болу, білім мен дағдыларды ел игілігі үшін беру, Отан мүдделеріне адал болу. Өз елінің өткеніне құрмет - қазақстандық патриотизмнің бір бөлігі.

Г.А. Тулегенова – бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі зерттеуді қажет ететін күрделі үдеріс. Бір жағынан, бұл ізгілікті саяси процесс немесе жеке және қоғамдық сананың элементі, екінші жағынан, бұл Отанды қорғауға және нығайтуға бағытталған сезім. Патриоттыққа тәрбиелеу ұғымы адамның санасы және сезімімен байланысты, сондықтан жас ұрпақтың бойында патриоттық сезімді қалыптастыру қажет [81].

Қазақстандағы мектеп оқушыларын патриотизмге тәрбиелеу тақырыбы көптен бері зерттеліп келеді. Осындай жұмыстардың бірі ретінде С.К. Нурмукашеваның «Қазақстан мектептерінде оқушыларға патриоттық тәрбие беруді дамыту» жұмысын атап өткен жөн. Онда, білімнің мазмұнын жаңғырту, оқулықтарға қазақстандық материалдар енгізу; оқытудың әдіс-тәсілдерін жаңғырту; оқушыларға тарихи ерекшеліктерді іздеп табу оларды оқу-тәрбие ісіне пайдалану секілді іс-әрекеттерін ұйымдастыру секілді ұсыныстар берілген [82].

Патриоттыққа тәрбиелеу үдерісінің танымдық құндылығының жоғары екендігін ұмытпауымыз керек, өйткені әр оқушының бойында патриоттық сананы, патриоттық сезімді қалыптастырудан басталса ғана тиімді болады. Психология екінші сигналдық жүйенің адамның жан дүниесіне және эмоционалды әрекеттеріне үлкен әсер ететіндігін айтады. Сонымен бірге

бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу әдістерін қарастыра отырып, оның жалпы оқушылардың санасына, олардың қызметін ұйымдастыруға әсер ету бағытында жүргізілгендігін анықтадық. Егер осы бағыттағы ұйымдастырушылық жұмыстарды топтастыратын болсақ, онда мыналар: дәрістер, соғыс және еңбек ардагерлерімен кездесулер, сұхбаттасу, буккросинг әдістерін пайдалану, конференциялар жүргізу, ойын-сауық кештері, мұражайларға виртуалды танымжорықтар, фото тақталар, фотоальбомдар және басқа да шаралар. Егер оқу қызметінің бағыты «патриотизм, ұлттық патриотизм» санасын қалыптастыру болса, онда бұл басқа ұғымдар мен түсініктерді, мысалы, ар, намыс, борыш, парыз; оқушылардың олар туралы білімдерін жетілдіру, сонымен қатар ой-өрістерін кеңейту және тереңдету жұмыстарын жүргізуіміз керек. Сонымен, Отан, мемлекет, ел, ұлт, халық, Отан, яғни ұлттық патриотизмді сияқты қасиетті ұғымдарды жас ұрпақ бойында қалыптастырғанда, олардың әрқайсысы өзін «ұлттың баласы» сезінетіндігіне баса назар аудара отырып, патриоттыққа тәрбиелейміз. Патриоттық сезімдер қасиетті ұғымдармен байланысты: қуаныш, мақтаныш, қайғы, таңдану және т.с.с.сонымен қатар толқу, ояту, даму және эмоционалды күйді қалыптастыру мәселелерін шешуге бағытталған. Халықтық тәрбиенің әсерінен патриоттық сезімдер тұрақтанады, халыққа, Отанына қызмет етуге дайын оқушының іс-әрекетінде, мінез-құлқында, сөзі мен ісінде көрінеді.

Философиялық еңбектерді теориялық тұрғыда талдай отырып, біз «Отан» және «Атамекен» ұғымдарының іс жүзінде маңызды екенін, Қазақстан Республикасы осы елде туып-өскен барлық ұлттардың, бірақ тек жергілікті қазақ халқының отаны болып табылатындығын ескереміз.

«Патриотизм» ұғымының құрылымын анықтау барысында, бізге Б.К. Кудышева ұсынған «моральдық таным» ұғымына жақын болдық. Б.К. Кудышеваның айтуы бойынша адамгершілік білімі адамның мінез-құлқының, мақсаттарының, сенімдерінің нормалары мен принциптерімен анықталады. Ол адамдар арасындағы қатынастарды реттеушілердің екі деңгейінде жұмыс істейді: эмоционалды және рационалды-теориялық. Осыған сүйене отырып, оған адамгершілік білімінің туындыларының бірі ретінде эмоционалды-интеллектуалды компоненттер кіреді. Интеллектуалды компоненттердің қалыптасуы тарих, мәдениет, дәстүрлер және т.б. [83].

Қазақ энциклопедиясында «Патриоттық құндылық» объектінің жағымды немесе жағымсыз жақтарын бейнелейтін философиялық және әлеуметтік тұжырымдама ретінде анықталған[84]. Ежелгі философиялық көзқарастарда құндылықтардың әр түрлі көріністерімен байланысты адамның мінез-құлқын бағалау үшін қолданылатын табиғи, әлеуметтік, сұлулық, мейірімділік, жанашырлық сияқты этикалық және эстетикалық ұғымдар қолданылған. Патриоттық құндылық заттың адам үшін қаншалықты маңызды екенін анықтайды. Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды әдет-ғұрыптарды, нормалар мен құндылықтарды бағындырады және басқарады [84].

Философиялық сөздікте: «патриоттық құндылық» дегеніміз - білімді, белгілі бір объектіні адам, топ, қоғам үшін қасиетті деп тану. Құны туралы ешқандай күмән жоқ, ол бәріне өте қолайлы, нұсқаулық қызметін атқарады [73, б. 26].

Шетелдік философиялық және әлеуметтанулық ғылымдар құндылықтар мәселелерін әр түрлі қарастырады. Т. Парсонс [85], Р.Б. Перри [86] және басқалар. Ғалымдар құндылықты адамның қызығушылығы мен бағдарлау объектісі ретінде қарастырады және бұл бірнеше ұсынылған объектілердің бірін таңдауға негіз болатындығын баса айтады.

XX ғасырда Р.Б. Перри өзінің «Патриоттыққа тәрбиелеудің жалпы теориясында» «құндылық» ұғымына жан-жақты түсінік беріп, рухани құндылықтардың маңыздылығын және тек әлеуметтендірілген және эмоционалды тұрақты идеялар негіз болады деген. Идеяны атап өтетін болсақ, мәдениет және өркениет. Перри өз еңбектерінде патриоттық тәрбиені қарапайым, күрделі, жағымды және жағымсыз деп жіктейді [86]. Сол сияқты философ ғалымдар А.Г. Здравомыслов [87], В.П. Тугаринов құндылықты белгілі бір құбылыс немесе заттың белгілі бір адам немесе қоғам үшін маңыздылығы, мәні түріндегі категория ретінде қарастырыңыз. Мысалы, В.П. Тугаринов құндылық ұғымына келесі анықтама береді: «Құн - бұл адамдардың қажеттіліктері мен мақсаттары, мүдделері тұрғысынан пайдалы, қажет және оң деп саналатын құбылыстар» [88].

Ғалым патриоттық тәрбиенің келесі топтарын анықтайды:

- өмірлік құндылықтар: өмір, денсаулық, отбасы, өмір қуанышы, адамдармен қарым-қатынас және т.б.
- материалдық құндылықтар: тұрғын үй, тамақ, киім, жабдықтар және т.б.
- қоғамдық-саяси құндылықтар: қоғамдық тәртіп, бейбітшілік, бостандық, қауіпсіздік және т.б.
- рухани құндылықтар: білім, ғылым, өнер.

Сонымен қатар Б. Додоновты [89] зерттеу барысында құндылықтар екі топқа бөлінді: нақты мәндер және танылған және қабылданған құндылықтар. Оның тұжырымдауы бойынша, мемлекеттің экономикалық, әлеуметтік, мәдени міндеттерді шешуі әрбір тұлғаның қоғамдағы патриоттық тәрбиені түсінуіне және әлеуметтік нормаларды сақтауына байланысты болады. Ол тек танылған позитивті құндылықтар адамды жақсы мінез-құлықты қалыптастыруға итермелейтінін баса айтады. Құндылықтар идеалды қабылдау немесе қабылдамау сезімімен анықталады және ақыл, сана арқылы белгілі болады. Ал отандық философ Т.К. Ғабитов [13, с. 91] «Отансүйгіштік құндылықтар - бұл қасиеттер» дейді, әдеби дайындығы арқылы, олардың тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрпын сіңіру нәтижесінде, моральдық дей отырып, бұл қасиеттердің бала кезден, ана сүтімен бірге өзінің әдебиеттік оқу арқылы, мораль негіздері ретінде, өз тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін игеру нәтижесінде орнығатындығын ерекше бағалайды. Бұл құндылықтық қатынастарда әрдайым тақырыпта белгілі бір эмоциялар бар - қуаныш, таңдану, ғибадат және т.с.с. келесі патриоттық тәрбиені анықтайды: адам өмірі,

бостандық, адамгершілік, отбасы, қарым-қатынас, жеке бақыт, ұрпақ өрбіту, көбейту, еңбек әрекет етудің мәні мен мағынасына, әл –ауқатына, күнкөріс көзі және әрекет мәні ретіндегі жұмыс, игілік, беделділік, заңдылық, мейірімділік, тәуелсіздік. Отансүйгіштік құндылықтар өмір сүріп қана қоймайды, сонымен қатар бір-бірімен салыстырыла отырып, өзіндік құндылықтық қатарды, құндылықтық сатыны құрайтындығын айтады.

Әлеуметтанушылар патриоттық тәрбиені адамгершілік құндылық негізінде қалыптасады дейді. Ол әлеуметтік объект, қажеттілік пен мәнге ие норма. Сондықтан олар негізгі құндылықтармен байланысты болмақ:

- жалпыадамзаттық құндылықтар: адамның өмірі, бостандығы, отбасы, адамның бақыты, ұрпақ өрбіту, еңбек, табыс, ынтымақтастық, қызмет, мәдениет, денсаулық, заңдылық.

- рухани-адамгершілік, патриоттық тәрбие: мәдениет, әдебиет, тарих, тіл, дін, рух, ар, ұят, ар-намыс, қадір-қасиет, дәстүр, әдет-ғұрып, әдет-ғұрып, ұлттық көзқарас, туыстық, Отан, Ана, Жер және т.б. Ішкі құрылымы арқылы адамның алдына қойған мақсатына жету үшін өмірдің негізін құрайтын «мағыналы», «мәнділік», «еркіндік», «жақсылық», сияқты құндылықтарға ұмтылу керектігін атап көрсетеді.

Әлеуметтанушы Б. Ерасов «құндылықтардың пайда болуы, адамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын іс-әрекеттер нақты мақсатты көздейді» дейді. Сонымен, әлеуметтануда құндылықтар негізінде патриоттық тәрбиенің келесі түрлері ажыратылады: саяси идеалдар, мемлекет тарихы, мемлекеттік мәдениет, дәстүрлер, тіл және т.б. [14, б. 28].

Жоғарыда талқыланған зерттеу барысында біз «патриоттық құндылық» ұғымы екі түрлі ұғымды біріктіретінін анықтадық:

- құндылық қатынастарының объектісі (материал) болып табылатын заттардың сыртқы қасиеттерін сипаттау;

- осы қатынастардың субъектісі болып табылатын адамның психологиялық қасиеттері (сана-сезімі);

Материалдық құндылықтарға заттарға деген табиғи қажеттілік, еңбек шығыны, әлеуметтік қамсыздандыру, ғасырлар бойғы мұралар, табиғи және әлеуметтік объектілердің эстетикалық қасиеттері жатады.

Ал сана құндылықтарына қоғамдық пікір, мақсаттар, бағалау және әртүрлі нормалар жатады. Қарастырылған тұжырымдардың негізінде біз келесі анықтаманы береміз:

Патриоттық құндылықтар - бұл адамның ең маңызды, құнды қасиеттерінің және ең жағымды қасиеттерінің жиынтығы. Біз сондай-ақ құндылықтар кез-келген құбылысты бағалаудың негізгі моделі деп санаймыз, ал құндылық объект үшін субъект үшін жоғары маңыздылық ретінде анықталады[78]. Осы тұжырымдардан құндылық ұғымын психологиялық-педагогикалық тұрғыдан қарастыру қажет болады. Сайып келгенде, құндылықтардың әлеуеті қоғамның жаңа буынына сол қоғамның әлеуметтік жүйесіне толық берілгендік сезімін дамытуға көмектесу үшін көрсетілуі керек.

Біздің зерттеу жұмысымыздың негізгі бағыты осы патриоттық тәрбиелік шаралар арқылы нақтыланатын болады.

Психологиялық сөздікте: «Патриоттық құндылық» ұғымы қоғам үшін «жеке» өмір мен адамгершілік қатынастардың сипатын анықтайтын қоғам үшін әлеуметтік-тарихи маңызы бар құбылыс ретінде түсіндіріледі [90]. Осы тұрғыдан алғанда, патриоттық тәрбиенің пайда болуы, қалыптасуы және көрінісі тұлғааралық қатынас процесінде жүреді. Мысалы, психолог А.Н. Леонтьевтің [91] пікірі бойынша «патриоттық құндылық» ұғымы келесі үш құбылысқа қатысты қарастырылады:

- әлеуметтік идеалдар - қоғамдық сана арқылы қалыптасқан әлеуметтік ұғым, жетілдіру, жетілдіру нормасы.

- нақтылы адамдардың іс-әрекетінде осы әлеуметтік мұраттарды жүзеге асыру.

- тұлғаның мотивациялық құрылымы, олардың іс-әрекеттерінде әлеуметтік идеалдарды нақты қолдануға итермелейді.

Ал психолог В.А. Ядов [92] келесі патриоттық тәрбие жинағын ұсынады:

- мақсатты құндылықтар: махаббат, сұлулық, еркіндік, отбасы, денсаулық, еңбек.

- құрал құндылықтар: білімділік, тәрбиелілік, күшті ерік-жігер. Патриоттық құндылықтар қоғамда реттеуші, тәрбиелеуші қызметтерді атқарады. Патриоттық құндылықтар қоғамда реттеуші, тәрбиелік рөл атқарады.

Патриоттыққа тәрбиелеу жүйесін осы тұрғыдан қарастыра отырып, біз оларды «құндылық» ұғымын тәрбиемен байланыстыра қарастырудың алғышарттары ретінде қарастырамыз. Педагогикалық сөздікте «патриоттық құндылық» дегеніміз - бұл адамдардағы қарым-қатынаста, іс-әрекетте көрінетін адамның ішкі құқықтарын, ізгілікке, тұрақтылыққа, мейірімділікке тәрбиелеу. Себебі педагогикада «құндылық» оқыту процесінде жүзеге асырылады [72, б. 97].

Педагогика ғылымында құндылықтар мәселесіне арналған көптеген еңбектер жарық көрді. Бұл еңбектерде құндылық ұғымы әр қырынан қарастырылады, оның мәні мен мағынасына, тәрбиелік жағына ерекше назар аударылады. Мысалы, М.В. Богуславский, М.А. Гусаковский сияқты білім саласының ғалымдары жоғары құндылықтардың келесі иерархиясын ұсынады: Адам, денсаулық, өмір, отбасы, Отан, жер, адамзат, бейбітшілік, еңбек, білім, мәдениет, даму. В.А. Караковскийді [48, б. 85] зерттеу барысында патриоттық тәрбиенің тәрбиелік әсеріне ерекше назар аударылды және құндылықтардың келесі иерархиясы ұсынылды: Адам, Денсаулық, Өмір, Отбасы, Отан, Жер, Адамзат, Бейбітшілік, Еңбек, Білім, Мәдениет, Даму.

Қазақстандық ғалымдар: С.А. Ұзақбаева, К.Б. Жарықбаев С.Қ. Қалиев, Қ.Ж. Қожахметова, К. Оразбекова, Ш.И. Джанзакова және басқалары құндылық ұғымын білімге қатысты зерттейді. Олар болашақ ұрпақты тәрбиелеуде құндылықтар қазынасына ерекше назар аудара отырып, патриоттық тәрбиені ғылыми негізделген және практикалық іске асыруға үлес қосты.

Қ. Жарықбаев құндылықтар мәселесін ұлттық психология тұрғысынан қарастырады. Ғалымның айтуы бойынша құндылық жеке іс-әрекеттің барлық түрлерінің маңыздылығынан, пайдалылығынан, қажеттілігінен көрінеді және іс-әрекеттерін, мақсаттарын, себептері мен салдарын анықтайды, оларды жүзеге асыруға ықпал етеді және тұлғаның қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді [122, б. 55].

К. Қожахметова [93, б. 21] бәріне күш пен шабыт беретін ұлттық рухани-патриоттық тәрбиені ерекше бағалайды және оны былайша жіктейді:

Жалпы адамзаттық:

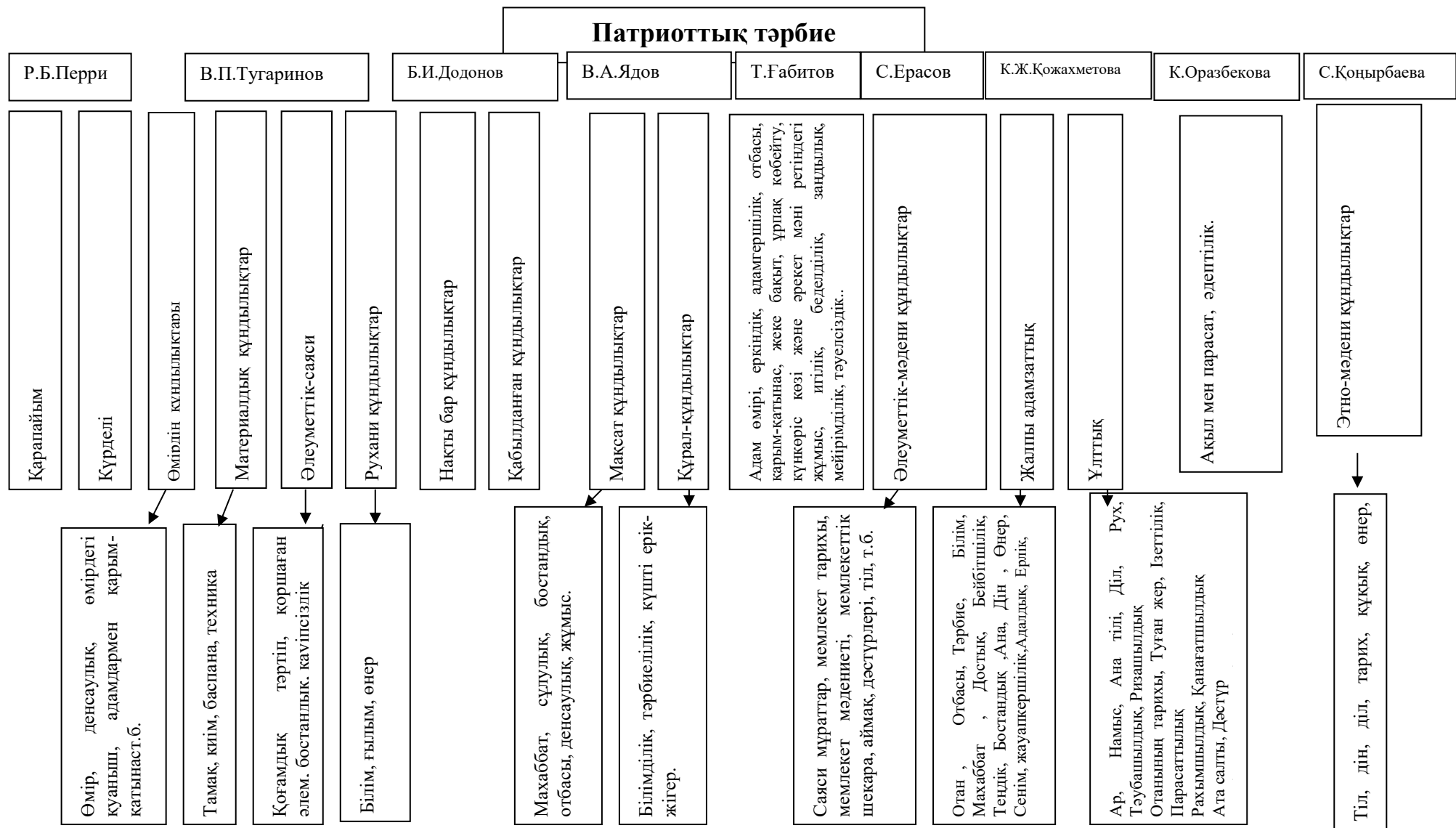
- Отан, отбасы, тәрбие, білім, махаббат, достық, бейбітшілік, теңдік, бостандық, ана, дін, өнер, жауапкершілік, адалдық, отансүйгіштік, сенім, ерлік, азаматтық, сыйластық, түсініспеншілік, мейірбандық.

Ұлттық:

- Ар, намыс, әдеби тәлім, менталитет, рух, тәубе, ризашылық, Отанның тарихы, Отан, қадір-қасиет, даналық, мейірімділік, қанағат, ата-баба әдет-ғұрпы, салт-дәстүр, жеті ата, шежіре.

Педагог-ғалым К.Оразбекова [6, б. 47] ұлттық тәрбиенің негізгі тамырлары арқылы ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың педагогикалық негіздерін жүйелеп, ақыл мен парасатты ерекше құнды қасиеттер ретінде бөліп көрсетеді. Онда қазақ даналығының он қасиеті бар: адамдарға деген сезімтал көзқарас, өз іс-әрекетінің дұрыстығын бағалау, адамдарға қызмет ету, өз құпияларын ашпау, барлық жағдайда сақ болу, көп сөйлемей, сыпайы, қарапайым, кішіпейіл, араласпау. біреудің ісі. Ұлттық мәдениеттің жаңаруы ұлттық мектеп мұғалімінен халықтың мәдени, рухани, тарихи-патриоттық тәрбиесін игеруді және оны жалғастыруды талап ететіндігін ескере отырып, Ш. Джанзакова мұғалімнің этнопедагогикалық мәдениетін әлеуметтік-педагогикалық құбылыс деп санайды. Этнос субъектісін қалыптастырудағы патриоттық тәрбиенің мәніне ерекше тоқталады. Ғалымның тұжырымдауынша ғасырлар бойы жинақталған дәстүр, әдет-ғұрып пен дағдыдан, иланудан туындайтын адамгершілік сананың мәдениетін, адамгершілік сезімін, рухани өмірдің құндылығын жас ұрпақтың меңгеруінде мұғалімнің этнопедагогикалық даярлығы маңызды роль атқарады [94].

Зерттеулерге сүйене отырып, біз «педагогикалық құндылық» ұғымын педагогикалық категория ретінде қарастырамыз, яғни адамның жан-жақты дамуы үшін ең қажетті, маңызды, қажетті, құнды объектілер жиынтығы. Адам үшін құндылықтың маңыздылығы мен қажеттілігін түсіну үшін оның мәнін егжей-тегжейлі қарастырған жөн. Осы мақсатта құндылықтарды ғылыми-педагогикалық зерттеуге назар аудара отырып, біз жүйелі түрде патриоттық құндылықтардың келесі жіктемесі және құндылық ұғымының анықтамаларын ұсынамыз. (сурет 1).

Сурет 1 – Патриоттық құндылықтар жіктемесі

Бүгінгі таңда маңызды әлеуметтік құндылық болып табылатын патриоттық тәрбиенің маңызы артып келеді. Әрине, патриоттық тәрбие мәселесі тек бүгінгі күннің проблемасы ғана емес. Бұл адамзаттың IX-XV ғасырлардағы тарихы. Баласағұни, М. Қашқари, Қожа Ахмет Ясауи, Асан Қайғы сияқты қазақ даласының ойшылдарының еңбектерінде «кемелді адам» құру идеяларында айқындалған. Қазақ даласының ұлы ойшылдарының шығармаларындағы патриотизмге тәрбиелеу ізгілік пен мейірімділік идеясын жетілдіреді. IX ғасырда өмір сүрген қобыз атасы, ақын Қорқыт атаның басты құндылығы - Өмір және өмірді сүю. Бұл ақынның: «Қонақ келмес үйдің қирағаны жақсы»» деген сөзінен айқын көрінеді. Ақылды әке ұсынған «Қорқыт ата кітабы» әдеби ескерткішіндегі тағы бір құндылық - Адамзат. Ол адамдар өздерінің адами қасиеттерін сақтауы керек деп есептеді. Адам үшін ең қауіпті нәрсе - адамзатты жоғалту. Адам өзінің құндылығын адамгершілік белгісі арқылы көрсеткісі келеді. Сондықтан құндылықтар туралы сөз болғанда алдымен адам туралы мәселе тұруы керек. Бұл тұжырым қазіргі орыс философтарының назарынан тыс қалмады және оған ерекше назар аударылды. Мысалы, философ К. Әбішев: «Адам - жоғары құндылық, ол тәуелсіз құндылық бола алады» дейді [17, б. 33]. Әл-Фарабидің ерекше құндылықтары: даналық, мейірімділік, көрегендік, парасаттылық. Әл-Фараби өзінің «Әлеуметтік-этикалық трактатында» интеллект адамзат үшін өте маңызды деп санайды. Ол шынайы бақыт тек іздену мен оқу арқылы мүмкін болады деп тұжырымдайды. Ғалым адамды құндылық деп санайды және адамның жақсылық пен жамандықты қатар жасайтынын, ақыл мен жақсы мінез-құлық үйлескенде адамзат пайда болатындығын баса айтады. Сонымен, Қорқыт баба идеяларымен басталып, әл-Фараби еңбектерінде жалғасын тапқан патриоттық тәрбие мәселесі ғылыми негізде, заман талабына сай әрі қарай дамытылуда. Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дастанында патриоттық тәрбие барлық деңгейде ашылған. Эпоста бүкіл халықтың мінез-құлқының ерекшеліктері айқын көрінеді, ал халықтың әдет-ғұрпында ежелден келе жатқан үлкенді сыйлау, кішіге ізеттілік, әдептілік пен қонақжайлылық дәстүрлері көрінеді. Ғұлама ойшыл тәрбиенің парасаттылық, қанағатшылдық, әділдік, ақылдылық пен білімділік, тектілік сияқты патриоттық құндылықтарын ерекше атап өтеді.

М. Қашқаридің негізгі шығармасы - «Дивани лұғат-ат-түрік» еңбегінде сол кездегі түркі халықтарының қабылдауы, этикалық нормалары мен құндылықтары туралы кең мағлұматтар бар. Ол тілді ерекше құндылық деп санайды және даналық сөзі ғылымға апаратын жол деген тұжырымға келеді. Ұрпағымызды заман талабына сай тәрбиелеуде ұлт болашағының басты құндылықтары тіл, білім, ғылым десек, ұлы ойшылдардың идеяларына сүйене отырып, оның мәнін айшықтай аламыз. Қожа Ахмет Ясауи өз еңбегінде тәубеге келу мен ғибадат етуді мұсылманның құнды қасиеті деп санайды. Ол ар мен ұятты адамгершіліктің маңызды белгілері деп санайды және ар мен ұятты оятуға, білім беру арқылы тұлғаны жетілдіруге ұмтылады. Ғұламаның «Диуани хикмет» еңбегіндегі имандылық идеяларын құндылық

ретінде меңгерту арқылы оқушылардың ұлт өкілі ретіндегі рухани келбетін қалыптастыру мүмкіндігіне ие боламыз. Қожа Ахмет Ясауи өз еңбегінде тәубе мен ғибадатты мұсылманның құнды қасиеті деп санайды. Ол ар мен ұятты адамгершіліктің маңызды белгілері деп санайды және ар мен ұятты оятуға, білім беру арқылы адамды жетілдіруге тырысады.

XIV ғасырдың аяғы - XV ғасырдың басында өмір сүрген қазақ ойшылы Асан Қайғы ұсынған Жердің басты құндылығы. Оның дүниетанымында Жер тек Жер емес, ол Жерұйық. Ұрпақтар өсетін жер жай ғана емес, жақсы жер болуы керек деп сенген. Жалпы, қазақтардың дүниетанымы жер қасиетті ұғым екенін біледі. Жерұйық ұғымын енгізе отырып, Асан Қайғы өзінің ерекше құндылығы мен мәнін жаңаша түрде көрсетеді. Жерұйық ұғымымен қатар, сол кездегі қазақ халқының жаңа тарихи жүйесінің жаршысы және ұраны болған Асан Қайғы бүкіл елде ұйқы іздеп саяхаттады. Ондағы мақсаты қазақ халқы бақытты өмір сүретін жақсы жерді табу болатын. Сөйтіп ол әр жерге, әр аймаққа мінездеме береді. Атап айтқанда, Сыр бойында мал шаруашылығына қолайлы жағдайлардың молдығын, Шідерті бойының топырағы асыл, суы шыны екендігін жырлап, дәріптесе, Алатауға келгенде:

Түні суық, күні ыстық жер даласы,

Ананың емшегіндей сай саласы.

Төрт елі топырақ асты алтын екен,

Ішпей, жемей тоятын айналасы,- деп жырлайды. Еділ мен Жайық былайша сипатталады:

Еділ менен Жайықтың

Бірін жазға жайласаң,

Бірін қысқа қыстасаң,

Ал қолыңды маларсың

Алтын менен күміске. Сонымен, Асан Қайғы әр жерді сипаттай отырып, оның құндылығын көрсетеді. Біздің көз алдымызда қазақ халқының туған жеріне деген ыстық ықыласы мен жүрегінің жылулығына еліктейтін дана абыз Асан Қайғы тұр. Әр адамның үйі - оның отаны. Бұл мектеп оқушыларына Отанның құндылығын, кішігірім Отан туралы түсінік берудегі басты мысал және факт болады. Бұл оқушыларға Отанның құндылығын, кішігірім Отан туралы ұғымды үйретудегі басты мысал және факт болады. Патриоттық тәрбие жүйесі кесте түрінде қарастырылып, ұсынылған (кесте 1).

Кестеде келтірілген ғалымдардың еңбектеріндегі патриоттық тәрбиені зерделей отырып, оны келесідей топтастыруға болады:

- заттар мен құбылыстардың адам үшін маңыздылығын түсінуге көмектесетін құндылықтар: Өмір, Теңдік, Жер, Отан, Отбасы және т.б.

- идеал адамның жеке қасиеттері түрінде көрінетін құндылықтар: өмірге деген сүйіспеншілік, адамгершілік, ізгілік, тектілік, парасаттылық, сенімділік және т.б.

- адамдар арасындағы қатынастардың ережелерін анықтайтын құндылықтар мен өлшемдер: туыстық, достық, жолдастық және т.б.

Кесте 1 – IX-XV ғасырларда өмір сүрген ойшылдардың еңбектеріндегі патриоттық тәрбие мәселелері

Ғұламалар	Еңбектері	Еңбектеріндегі патриоттық құндылықтар
Қорқыт VIII-IX ғ.ғ.	Қорқыт ата кітабы	Өмір, теңдік, қайырымдылық, адамгершілік, өмір сүю
Әл-Фараби IX-X ғ.ғ.	Философиялық трактаттар	Даналық, мейірімділік, қырағылық, парасаттылық
Баласағұн XI ғ.ғ.	«Құтты білік»	Өмір, отбасы, тектілік, адамгершілік, парасат, қанағат, әділдік, парасат пен білім, өнер
М. Қашқари XI ғ.	«Диуани лұғати-ат-түрк»	Мейірімділік, достық, жолдастық
К. Яссауи XII ғ.	«Диуани хикмет»	Адамгершілік, адамгершілік, сенім, ар, ұят
Асан Қайғы XV ғ.	Толғау, терме, шешендік сөздері	Жер, әділдік, бауырмалдық

Жас ұрпақты осындай ұзаққа созылатын құндылықтарға жетелеу қажеттілігі ешқашан маңыздылығын жоғалтпайды. Сондықтан, бүгінгі таңда данышпандарымыз ұсынған мектеп оқушыларын Адам, Өмір, Теңдік, Жер, Парасат, Бейбітшілік, Ізгілік, Тәубе құндылықтарына бағыттаудың тиімді жолдарын іздеу - бұл даусыз мәселе. Оның бастауыш мектепте жүзеге асырылуы бастауыш білім беру мазмұнымен анықталады және сабақтарда пәндер бойынша жүйеленеді.

Патриоттық тәрбиені тану мен сіңіру мәселелері ұлы ойшылдардың, біздің мұғалімдер Ш.Уәлихановтың [34, б. 71], Ы.Алтынсарин [35, б. 38], А.Құнанбаевтың [36, б. 117], сондай-ақ алғашқы мұғалімдер мен қоғам қайраткерлерінің еңбектерінен басталды. ұрпақ. XX ғасырдың жартысы М.Жұмабаев [37, б. 75], Ж.Аймауытов [38, б. 79], Ш.Құдайбердиев [39, б. 117], М.Дулатов [40, б. 14], А.Байтұрсыновтардың рухани мұрасымен үйлеседі [41, б. 68]. Біздің жасұрпақтың игілігі үшін осы бай мұраға құндылық қосқан сайын, олардың ұлт азаматы болуына көмектесудің маңызы арта түседі. Ш.Уәлиханов адам мен табиғат құндылықтарының үйлесімділігіне ерекше назар аудара отырып, қазақ халқының поэтикалық рухын, шешендік өнерінің байлығын, сөз өнерін ерекше құндылық ретінде бағалады. Ол рухани құндылықтарға ерекше назар аударып, ғылымды, білімді және даналықты жоғары құндылық ретінде насихаттайды. Бүгінгі таңда білім мен ғылымның маңызы азайған жоқ. Сондықтан мектептегі жалпы және патриоттық тәрбиені тәрбиелеу бастауыш мектепте оқытудың маңыздылығы мен қажеттілігін түсіндіру мақсатында жүзеге асырылады.

Абайдың ойынша Адам басты құндылық ретінде танылған. Ол әділеттілік пен жанашырлық сияқты патриоттық тәрбиеге басымдық береді.

Ақын өмірдің құндылығы туралы айта отырып, уақытты босқа өткізбей, мағыналы әрі пайдалы нәрсе жасауды ұсынады. XIX ғасырда өмір сүрген қазақ халқының ағартушылары ұлттық үлгі мәселесіне ерекше назар аударады. Олардың ойынша ұлттық модель халықтың болашақ бағытын анықтауы керек. Осыған сүйене отырып, Ыбырай Алтынсарин ұсынған ұлттық үлгі - халықтық тәрбиенің үлгісі. Бұл саладағы оның басты құндылығы - білім беру.

«Оқысаңдар балалар, шамнан шырақ жағылар,

Тілегенің алдыңнан, іздемей-ақ табылар»,

немесе «Ата – енең қартайса, тіреу болар бұл оқу,

Қартайғанда мал тайса сүйеу болар бұл оқу» - деген өлең жолдары арқылы оқушылардың таным – түсінігіне сай деңгейде білімнің құндылығын ұғындырады. «Қырғыз хрестоматиясы», «Қазақтарға орыс тілін оқытудың негізгі құралы» оқулықтарына енген еңбектерінде ол білімнің құндылығы мен құндылығын жағымды сипаттады («Кел, балалар, оқылық», «Өнер, білімді адамдар», «Қыпшақ және Сейітқұл» әңгімелері). Ол «Қырғыз хрестоматиясы», «Қазақтардың орыс тілін оқытудың негізгі құралы» оқулықтарына енген еңбектерінде білімнің құндылығы мен құндылығын жағымды сипаттады («Кел, балалар, оқылық», «Өнер, білімді адамдар») , «Қыпшақ пен Сейітқұл оқиғалары). Бұған «Қара батыр» ертегісінің кейіпкерінің ата-анасы мен апасының сағыныш пен махаббатқа толы сөздері дәлел. Ыбырай Алтынсариннің тұжырымдамасы тек мектепте оқып қана қоймай, оқушылардың рухани құндылықтарын дамытуға ықпал ету қажет. Біз ұлы ағартушының осы бай мұрасының бастауыш мектепте патриоттық тәрбие беру әлеуетін пайдалануда үлкен мүмкіндіктері бар деп санаймыз. Ұлттық тәрбиенің көрнекті өкілдері Ш.Құдайбердиев, М.Дулатов, Ж.Аймаутов, М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, Х.Досмұхамедов өздерінің педагогикалық еңбектерінде патриоттық тәрбиені кеңінен уағыздады. Бай мұра қалдырған Шәкәрімнің пікірінше, «адамның екі мақсаты болады: бірі - дененің мақсаты, ал екіншісі - жанның мақсаты. Өзімшілдік пен мақтаныш - дененің мақсаты, ал адалдық пен адал еңбек - жанның мақсаты. Бастапқыға ұмтылған адам, егер олар қатыгездікке ұшыраса да, өзінің байлығы мен мансабымен мақтанады. Соңғысына ұмтылған адамның адал еңбек пен ізгі ниеттен басқа іздейтін ештеңесі жоқ, оны алып, қорлауды ұнатпайды», - деп ол құндылықтар мен анти-құндылықтарды салыстыра отырып, шынайы құнды анықтады [42, б. 80]. Шәкәрім сонымен бірге өмірді құндылық ретінде түсінуге тырысады және өмірдің мәні неде деген сұраққа жауап іздейді. Ол өмірдің негізі таза еңбек және адамдарға мүмкіндігінше жақсылық жасау деген тұжырымға келеді.

Шәкәрім сонымен бірге өмірді құндылық ретінде түсінуге тырысады және өмірдің мәні неде деген сұраққа жауап іздейді. Ол өмірдің негізі таза еңбек және адамдарға мүмкіндігінше жақсылық жасау деген тұжырымға келеді.

Білімді құндылық ретінде қастерлей отырып:

Құры білген не керек,

Білгенді қылған, сол керек - деген жолдармен білімді өмірде пайдалану қажет екенін айтады [42, б. 215].

Ал, Жүсіпбек Аймауытов болса «Тәрбиеге жетекші» деген еңбегінде тәрбиенің негізгі мақсаты - мінезді түзеу, адамшылыққа қызмет ету, адал еңбек ете білуге тәрбиелеу екенін айтып, жастарды рухани-адамгершілік сапа-қасиеттерге жетелейді [38, б. 66].

Ахмет Байтұрсыновтың «Баланы ұлша тәрбиелесең, ұл болмақшы. Құлша тәрбиелесең құл болмақшы», - деген сөздерінен баланы тәрбиелеуде оның рух тәрбиесіне көңіл бөлуді, сөйтіп оны намысшыл, арлы азамат етіп өсіруді меңзегенін көреміз. А. Байтұрсынов патриоттыққа тәрбиелеу ретінде бастауыш сынып оқушыларының халқымыздың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы жеткілікті ақпарат алуына ерекше назар аударды. Ахмет Байтұрсыновтың патриоттық тәрбие туралы пікірлері бүгінгі ұлт мектебінің ұлы мұраттарына сәйкес келеді: - оқулықтарда этнопедагогика элементтерінің мазмұнын ескеру; - бастауыш мектептегі білім мен тәрбие ұлттық негізге бағытталуы керек; - Бастауыш мектепте әдебиеттік білім беру [44, б. 79].

Бастауыш мектептегі оқу процесінде біз осы мұғалімдер мен қоғам қайраткерлерінің ұсыныстарын оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеудің белгілі бір жүйесінде қолданамыз. Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» еңбегі - ұлттық идеяны насихаттайтын және жас ұрпақты ұлттық рухта қалай тәрбиелеу керектігін көрсететін қазақ жеріндегі алғашқы педагогикалық оқулық. Бұл еңбегінде ол отбасылық дәстүрлердің құндылығына баса назар аударады. Отбасында халқымыздың әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, сақтау керектігін айтып, баланың көңіл-күйі ашық болса, баланың ашық, көңілді болып өсетіндігін ескертті. Мағжан Жұмабаев туыстықтың әдемілігіне ерекше назар аударады. Қазақтарда үлкен мен кіші, жеңге мен қайны, қайын сіңлі, аға мен іні бірін-бірі сыйлауға, құрметтеуге негізделіп құрылып, балалар үлгі аларлықтай, таңырқап таңдай қағатындай дәрежеде болғанын қалады [37, б.85]. Мағжан Жұмабаевтың «Мен сүйемін» поэмасында ол өзі табынатын басты құндылықтар - ана, сүйікті жар, Отан мен жер екенін айқын көрсетеді. Сондай-ақ, Мағжанның «Бабам тілі» поэмасы - ақынның шынайы патриотизмінің Әдебиеттік оқу деп аталатын шынайы көрінісі. Бұл модель қазіргі кезде бастауыш сынып оқушыларына өз Отанына, әдебиетті оқуға деген құнды көзқарасты қалыптастыруға көмектеседі. Міржақып Дулатов ұлттық салт-дәстүрлердің құндылығын ерекше атап өтеді. Мұны келесі тұжырым дәлелдейді: «Дәстүрлерін ұрпағына мұра етіп қалдырған адамдар ғана білім мен мәдениетке тез қол жеткізе алады». Дулатовтың пікірінше, ұлттық тіл мен ұлттық әдет-ғұрыптар бір-бірінен ажырамайды. «Егер адам ана тілін толық меңгерсе, онда ол өзінің ұлттық рухын және ұлттық өмірін сақтайды» [40, б. 23]. Үйлесімді дамыған болашақ моделін, ізгі қоғамды ұсынған ағартушыларымыз ең алдымен ұлттық дүниетаным мен көзқарас қалыптастыру, қоғамды құрайтын адамдардың патриоттық тәрбиесі мен

санасын қалыптастыру мәселесін қарастырды. Бастауыш сыныптарда гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушылар отансүйгіштікке баулудың негізгі тәсілі - оларды әрдайым осы жұмыстарға тән құндылықтарға орала отырып, жүйелі түрде көрсету (2-кесте).

Кесте 2 - XIX-XX ғасырдағы қазақтың ғұлама ағартушылары мен қоғам қайраткерлерінің рухани мұраларындағы патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі

Авторлар	Еңбектері	Патриоттыққа тәрбиелеу	Бастауыш білім мазмұнында қамтылуы
Ш.Уәлиханов	«Қырдағы мұсылмандық туралы», «Қазақтардағы шамандықтың сілемдері».	Ғылым жолы, әдебиеттік оқу, Парасаттылық.	4-сынып, Әдебиеттік оқу
Ы.Алтынсарин	«Қазақ хрестоматиясы», «Исламның тұтқасы», «Қазақтарға орыс тілін оқытудың негізгі құралдары».	Ата-ана, тума-туыс, білім, ниамандылық, қанағат.	3-сынып, Әдебиеттік оқу
А.Құнанбаев	Абайдың кара сөздері, өлеңдері.	Махаббат, адамшылық, хакімдік, ар-ождан, әділдік.	3-сынып, Әдебиеттік оқу
М.Жұмабаев	Педагогика» оқулығы, «Сүйемін», «Бабам тілі»	Ана, Ел мен жер, тілін құрметтеу.	Ана, Ел мен жер, тілін құрметтеу.
Ж.Аймауытов	«Тәрбиеге жетекші», «Психология», «Психология және кәсіп таңдау».	Туған ел, Әдебиеттік оқу.	3,4 сыныптар Әдебиеттік оқу
Ш.Құдайбердиев	«Мұсылмандық шарты», «Үш анық», «Рух және табиғат» өлеңдері.	Дәстүр, қайырымдылық; ұлттық мүдде, Өмір.	3,4 сыныптар Әдебиеттік оқу
М.Дулатов	Шығармалары. «Есеп құралы»	Салт, дәстүр, Қазақ тілі, білім	3,4 сыныптар Әдебиеттік оқу
А.Байтұрсынов	«Тіл құралы», «Тілдік оқу», «Оқулық», «Оқуға шақыру».	Ұлттық намыс, Ар-ождан, Ұлт тілі.	3,4 сыныптар Әдебиеттік оқу

Жоғарыдағы еңбектерді оқып үйрене отырып, бастауыш сыныптың оқу-тәрбие үдерісінде кеңінен пайдалану нәтижесінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу жүйесін құруға болады.

Бүгінгі таңда бастауыш сыныптарда гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы мектеп оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің маңызы егемен ел екендігімізге және жаһандану жағдайында жас ұрпақтың ұлттық бейнесін қалыптастыруға байланысты артып келеді.

Қазақ философиясы мен әлеуметтануында көрнекті ғалымдардың патриотизмге тәрбиелеу туралы еңбектері бар. Мысалы, философ С.Нұрмұратов ұлттық патриотизмді зерттеу барысында осы құрылымды, жүйені құрайтын ұғымдарға тоқталып, ұлт ұғымына талдау жасайды. Ұлт ұғымы мен оның компоненттерін талдай отырып, ол этникалық сәйкестіктің қалыптасуын маңызды бағыт ретінде қарастырады және мұны әр ұлтты басқа ұлттардан ерекшелендіретін өзінің тұрақты құндылықтары мен дәстүрлерінің жиынтығынан көруге болады деп тұжырымдайды [11, б. 88].

Педагогика ғылымында бірқатар зерттеу еңбектерінде патриоттық тәрбие ұғымы әр қырынан қарастырылып, анықтамалар берілген. Атап айтқанда, Г. Анламасова, Н. Мұхамединова, Ж. Ембергенова, С. Қоңырбаева және т.б.

Г. Анламасова өзінің «Мектеп оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу негізінде әлеуметтендіру» атты еңбегінде ұлттық тәрбиеде оқушыны әлеуметтендіруге тигізетін әсеріне жан-жақты тоқталады. Әр адамның бойында халқымыздың табиғатына тән мейірімділік, қарапайымдылық, адамгершілік, отбасылық татулық сияқты өмірлік маңызды патриотизм бар екендігіне ерекше назар аударылады [95]. Ғалым Н. Мұхамединованың зерттеу еңбегінде патриоттық тәрбиеге мынадай анықтама беріледі: «патриоттық тәрбие белгілі бір ұлтқа тән, адам болмысындағы, қарым-қатынасындағы адами құндылықтың, ұлылықтың жетілген бейнесі» [96]. Ол патриоттық тәрбиені адами қасиеттерді қалыптастырудың маңызды үлгісі ретінде қарастырады және патриоттық қасиеттердің құндылығына ерекше назар аударады.

Ж. Ембергенова халықтық педагогика құндылықтарын пайдалануда ұлттық ерекшеліктер мен ұрпақ сабақтастығын ескере отырып, салауатты өмір салтын қалыптастыруда білім берудің маңыздылығын атап көрсетеді [97].

С. Қоңырбаева өзінің зерттеуінде этномәдени құндылықтарға және олардың орта мектеп оқушыларын отбасылық өмірге дайындаудағы рөліне баса назар аударады. Ғалым этно-мәдени патриоттық тәрбиенің келесі жіктемесін берді: тіл, дін, діл, тарих, құқық, өнер, білім [98].

Біз «ұлттық құндылық» ұғымының мағынасын патриоттық тәрбиенің құрылымы мен мәнін зерттейтін философиялық, социологиялық, педагогикалық еңбектерді талдау арқылы нақтыладық. Осылайша, осы

анықтамаларды қорытындылай келе, біз патриоттық тәрбиені келесідей тұжырымдаймыз:

Патриоттыққа тәрбиелеу - бұл белгілі бір халықтың құндылықтары мен маңызды, құнды қасиеттерінің жиынтығы. Патриоттық тәрбие - әр ұлттың, этностың мәдениетінің өзегі, жеке тұлғаның ішкі мәдениетінің негізі.

Патриоттық тәрбие - бұл әрбір этностық қауымдастық өзінің өміріне, табиғатына және мәдениетіне негізделген қалыптастыратын құндылықтар жүйесі. Атап айтқанда, патриоттық тәрбие - ауызша да, жазбаша да тәрбиелік мәні зор ұлттық тіл, ұлттық мінез-құлық, әдет-ғұрып, дәстүр, ерекше адамгершілік қасиеттер, даналық, діл мен дін өсиеттері.

«Қазақ ұғымдары, өсиеттері, баталары, үлгілі кеңестері мен тәрбиесі, ата-бабаларымыздың өнегесі. Біздің кейінгі ұрпаққа қалдыратын нәрсе бар, ең болмағанда ата-бабаларымыз өсетінін түсінейік», - деді ғалым М.Тілеужановтың пікірі біздің ата-бабаларымыздың патриоттық тәрбиесі тәрбиенің өзегі екендігін көрсетеді [99].

Жалпы адамзаттық құндылықтардың ерекше көрінісі ретінде табиғаттың ерекшеліктеріне сәйкес әр ұлттың өмір сүру салты негізінде ғасырлар бойы жинақталған отбасылық және рухани мұраларға патриоттық тәрбиеге деген қажеттілік артып келеді. Адамның табиғаты мен қатынастары. Сондықтан патриоттық турбиналардың әлеуетін туризмде қолдануды патриоттық тәрбиеден бастау керек. Ол мектепке келген алғашқы күндерінен бастап патриотизмнің тәрбиелік мәнін өзгертті, оның қажеттіліктерін саналы түрде түсініп, гидрохлоридті қалпына келтіріп, өзгертті. Бұл мәселені шешудің алғышарттары шетелдік және отандық ғалымдардың соңғы еңбектерінде қарастырылған.

Айта кету керек, бұл зерттеу келесі бағыттарда дамып келеді:
- әлеуметтану, философия бойынша патриоттық тәрбие тұжырымдамасын зерттеу (В.П. Тугаринов, В.А. Ядов, С. Нұрмұратов);

- патриоттық тәрбиенің психологиялық табиғатын зерттеген ғалымдардың тұжырымдары (В.Н. Мясичев, Д.Н. Узнадзе, С.Л. Рубинштейн);

- патриоттық тәрбиенің педагогикалық мәселелерін зерттеген кеңес ғалымдарының пікірлері мен көзқарастары (М.Г.Казина, А.И. Титаренко, А.В. Кирякова, Б.С. Круглов);

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық құралдарды зерттеу арқылы мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие беру мәселесі бойынша этнопедагогикалық зерттеулер.

- патриоттық тәрбие беру арқылы Қазақстанның тұлғалық және патриоттық қажеттіліктерін арттыру (Г.Н Нургалиева., Б.К. Адышева., С.С Тилеуова);

- осы мәселені әдістемелік тұрғыдан қарастырған бірқатар ғалымдардың диссертациялары (С.Қ. Мұхамбетова, С.С. Қирабаев, Д.А. Нұрғалиев, Б.Қ. Игенбаев, А.Қ. Каплиева).

Қаралған ғылыми еңбектерде «патриоттық тәрбие» ұғымына басқаша анықтама беріп, жеке құрылымның ерекше құрылым ретіндегі маңыздылығын атап көрсетеді. Егер «бағдар» ұғымын осы жерде қарастыратын болсақ, онда ол екі жолмен қарастырылады:

- мақсатты адамның эмоционалды жағдайы: қызығушылық, берілгендік, белсенділік, икемділік. Бұл өнер әлеуметтік қызметті сәтті жүзеге асырудың басты шарты болды.

- бағдарлау сапасы: көзқарас, сенім, идеал, дүниетаным. Ол ізгіліктер әлеуметтену процесінде қалыптасады және әр адамның кеніштері алтынның белгілерінің бірі ретінде белгіленеді.

Адамның өмірлік бағдарының әлеуметтік-психологиялық дамуы оның білімі, тәрбиесі мен тәрбиесі үшін маңызды екені белгілі.

Кейбір ғалымдар патриоттық тәрбиені адамның жалпы әлеуметтік бағыты деп санайды, ал басқалары патриоттық тәрбиені адамның әлеуметтік құндылықтарға субъективті қатынасы деп санайды.

«Патриоттық тәрбие» ұғымына әлеуметтануда былайша анықтама берілген: «Жеке тұлғаны патриоттық тәрбиелеу - бұл тұлғаның белгілі бір әлеуметтік-патриоттық тәрбиеге деген мақсаты, яғни әлеуметтік-патриоттық тәрбиенің белгілі бір тобына қатынасы». Сонымен, патриоттық тәрбие - бұл адамның қоғам дамуының ерекшеліктерін біліп, оның «Менің» біліп, оның «Менің» мәні мен маңыздылығын сезіне білу қабілетінің көрінісі деп айта аламыз.

Ал философия ғылымында патриоттық тәрбие екі түрлі сипатталады:

- Біріншіден, қоғам үшін жеке тұлға үшін құндылық деңгейі, талаптарға және оның нақты жағдайына сәйкес келеді;

- екіншіден, адам үшін құндылық қаншалықты құнды және олардың қажеттіліктеріне қаншалықты сәйкес келетіндігін айтады.

Патриоттық тәрбиенің адам өміріндегі рөлі психология ғылымында көрінеді. Психологтар патриоттық тәрбиенің маңыздылығын тұлғааралық қатынастар тұрғысынан атап өтіп, патриоттық тәрбие тұлғаны реттеуде ерекше рөл атқарады дейді (М.Г. Казакина, Д.Н. Узнадзе, С.Л. Рубинштейн және т.б.). Кеңес психологы В. Мясичевтің пікірі бойынша: «Патриоттық тәрбие - бұл жеке тұлғаның рухани дамуының өзегі, жеке тұлғаның қоғамға, белгілі бір топқа, еңбекке және өзіне деген саналы қатынасы болып табылады».

Психолог С.Л. Рубинштейн [43, б. 45] патриоттық тәрбиені әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан қарастырып, өзіндік теориясын ұсынды. Оның пікірінше, құндылықтар мектебі адам іс-әрекеті процесінде адамның қажеттіліктерін қанағаттандыруда белгілі бір реттеуші рөл атқарады. Сонымен қатар, адамның бойында патриоттық тәрбиенің болуы адамның қоршаған ортаға және қоғамға немқұрайлы қарауының көрсеткіші болып табылады. Оның ойынша, адамның ішкі әлеміндегі өзгерістер нәтижесінде белгілі бір құндылықтар өзекті, негізгі қажеттіліктерге айналады. Қажеттіліктің екі түрі бар: табиғи қажеттілік және әлеуметтік қажеттілік.

Табиғи қажеттіліктер: адамның күнделікті өмірде тамақ, киім, баспанаға қажеттілігі. Әлеуметтік қажеттіліктер: әлеуметтік белсенділік, еңбекке ұмтылу, рухани әлемге қызығушылық. Адамның маңызды қажеттіліктерінің бірі - патриоттық тәрбиені тану және қабылдау. Шынында да, патриоттық тәрбиені тану арқылы адамның мінез-құлқы реттеліп, белгілі бір дәрежеде жеке тұлғаның әлеуметтік тәртібі қалыптасады. Патриоттық тәрбиенің психологиялық табиғаты қажетті қатынас, қызығушылық және мотивациямен анықталады.

Атақты психолог Д.Н. Узнадзе [44, б. 81] зерттеу барысында патриоттық тәрбие адамды белгілі бір мақсатты іс-әрекетке дайындаудың бір түрі ретінде қарастырылады, бір жағынан, сан алуан құбылыстардың мағыналық сипаттамаларын санаға бейнелеу және шоғырландыру және маңыздылығын анықтау. Субъект үшін объект. Әрекет - бұл адамның рухани өмірінің байлығы, ақыл-ой тереңдігі, қайғы-қасірет, қиял мен ерік-жігер, икемділік пен мінез-құлық. Іс-әрекет адамның өмір салтын анықтайды, белгілі бір мақсаттағы іс-әрекет қоршаған ортада көрініс табады және мінез-құлық процесіне айналады. Адам әртүрлі жағдайлардың әсерінен өзара әрекеттеседі. Мұны келесі сызба түрінде ұсынуға болады: Қажеттілік - Іс-әрекеттің қажеттілігі; Әрекет - бұл қажетті әрекет.

А.И. Титаренконың [45, б. 115] зерттеулері көрсеткендей, патриоттық тәрбие - бұл адамгершілік тұжырымдамасына ұмтылатын жалпы бағалау-командалық, оның әрекеті мен мінез-құлықты мақсатты түрде реттеуді қамтамасыз ететін бірлік. Патриоттық тәрбие адамның ішкі жағдайын сипаттайды және оның санасының нақты құрылымы болып табылады. Сонымен, патриоттық тәрбие - бұл адамның ынтасын реттейтін, байланыстыратын, негіздейтін фактор. Патриоттық тәрбие жеке тұлғаның рухани дамуының негізі болып табылады және қоғамның қоғамға, еңбекке және өзіне деген саналы қатынасының тұтас жүйесі түрінде көрінеді. Сонымен, патриоттық тәрбие бастауыш сынып оқушыларының идеалдары мен сенімдерін анықтайды, бұл олардың тұлға ретінде қалыптасуында жетекші рөл атқаратын тұлға құрылымы. Бұл теориялар бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеудің алғышарты деп санаймыз. Патриоттық тәрбие жүйесінде шараның дұрыстығы табылған кезде жеке тұлғаның тұрақты және өзгермелі өмірге дайындығы көрінеді. Патриотизмді тәрбиелеу адамға маңызды және маңызды емес деп санайтын жағдайларды ажыратуға көмектеседі. Бұл адамның әлеуметтік, интеллектуалды және шығармашылық қызметін анықтауға да әсер етеді. Адамның патриоттық тәрбиесін сезіну қоғамдық өмірдің айнасы болып табылатын қоғамдық сананы қалыптастыру үшін маңызды. Патриоттық тәрбие сезімі арқылы адам осы құндылықтарға саналы түрде ұмтылады және оларды өзінің өмірінің негізгі принциптері ретінде қолданады. Патриоттық тәрбие тұлғаның маңызды сипаттамасы ретінде адамға қоғамның даму ерекшеліктерін сезінуге және оның әлеуметтік

ортасына еруге көмектеседі және адамның ойлау тәсілін, әлеуметтік бейнесін анықтайды (А.И. Титаренко).

Қазіргі қоғамның білім беру жүйесіндегі маңызды міндеттерінің бірі - жас ұрпақты әлеуметтік маңызды құндылықтарға баулу. Себебі адамның белгілі бір құндылықтарға бағдарлануы оның бүкіл өмірлік тәжірибесіне әсер етеді, ал адам көптеген құндылықтарды осы құндылықтардың көмегімен шешеді.

Жеке тұлғаның санасындағы патриоттық тәрбиенің тетіктері жеке тұлғаның рухани қажеттіліктерін түсінуге көмектеседі. Олар жеке тұлғаның өзін-өзі анықтауы, белгілі бір әлеуметтік-патриоттық тәрбиеге ұмтылуынан көрінеді және өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады. Әр адамның мінез-құлқының негізгі сипаттамалары оның патриоттық тәрбиесімен де анықталады. Көптеген педагогикалық зерттеушілер өз еңбектерінде адамды патриоттыққа тәрбиелеу кез-келген қоғамда баланы тәрбиелеу объектісі, мақсатты ықпал ету объектісі деп санайды және олардың әрқайсысы өз тұжырымдарын ұсынады (4-кесте).

Кесте 3 - «Патриоттық тәрбие» ұғымына берілген анықтамалар

Р /с	Авторлардың аты-жөні	Анықтамалар
1	2	3
1	Мясищев В.И.	Патриоттық тәрбие - бұл жеке тұлғаның рухани дамуының орталығы, жеке тұлғаның қоғамға, белгілі бір топқа, еңбекке және өзіне деген саналы қатынасы.
2	Рубинштейн С.Л.	Адам бойында патриоттық тәрбиенің болуы - адамның қоршаған орта мен қоғамға немқұрайлы қарауының көрсеткіші. Адамның ішкі әлеміндегі өзгерістер нәтижесінде белгілі бір құндылықтар мен негізгі қажеттіліктер өзекті бола бастайды.
3	Узнадзе Д.Н.	Патриоттық тәрбие, бір жағынан, әртүрлі құбылыстардың мағыналық сипаттамаларын білуден және объектінің субъект үшін маңыздылығын анықтаудан көрінеді, екінші жағынан, іс-әрекетке жеке дайындық формасы ретінде қарастырылады.
4	Титаренко А.И.	Патриоттық тәрбие - бұл адамгершілік тұжырымдамасының жалпы бағалауыштық мотивациясы, оның әрекетін қамтамасыз ететін бірлік, мінез-құлықты мақсатты түрде реттеу.
5	Круглов Б.С.	Патриоттық тәрбие оқушылардың мақсаттарын, идеалдары мен сенімдерін анықтайды. Ол үшін маңызды немесе маңызды емес жағдайларды ажыратуға көмектеседі.

3 – кестенің жалғасы

1	2	3
6	Кирьякова А.В.	Патриоттық тәрбие өзін-өзі анықтауда, өзін-өзі реттеуде және өзін-өзі жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады.
7	Казакина М.Г.	Патриоттық тәрбие - бұл іс-әрекет пен мінез-құлықтың әлеуметтік мәнді үлгілерін сіңіру нәтижесі ретінде қарастырылатын жеке тұлғаның ерекше құрылымы.
8	Нұрғалиева Г.Қ.	Патриоттық тәрбие - бұл оқушының құндылық қабілеттері, оның сапасы, іскерлігі және адамның ішкі әлеуеті. Патриоттық тәрбие адамның сезімін оятады, әрекеттердің себептері мен салдарын анықтайды, осыған байланысты әрекеттерді реттейді, олардың жүзеге асырылуына ықпал етеді.
9	ҚұдышеваБ.К.	Патриоттық тәрбие адамның барлық іс-әрекеттерінің мотивациясына және әрбір жеке тұлғаның мінез-құлық мотивтеріне әсер етеді, сондықтан патриоттық тәрбие - белсенді өмірлік ұстанымдар мен еңбекке саналы қатынасты қалыптастырудың бірден-бір тиімді әдісі.
10	Тілеуова С.С.	Жеке тұлғаның білім деңгейіне осы адамның патриоттық тәрбиесінің көрінетін белгілері бойынша баға беруге болады.

«Патриоттық тәрбие» тұжырымдамасының мәнін ашатын ғылыми еңбектерді талдай отырып, біз мынандай тұжырымға келеміз:

- патриоттық тәрбие қоғам дамуының ерекшеліктерін қабылдау нысаны бола отырып, оқушылардың өмірлік ұстанымдарын анықтайды және жеке тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады;

- патриоттық тәрбие адамның маңызды сипаттамасы ретінде оның мінез-құлқын қалыптастыруда жетекші рөл атқарады;

- патриоттық тәрбие адамның дүниетанымын анықтайды, оның әлеуметтік, интеллектуалды және шығармашылық қызметін көрсетеді.

- патриоттық тәрбие - бұл болашақ, ол болашақтағы іс-шаралар жоспарын анықтауға үлгі болады.

Жеке тұлғаның санасына әлеуметтік ұғымдардың енуі нәтижесінде жалпы адамзаттық құндылықтар жеке тұлғаның қажеттіліктеріне айналады және іс-әрекеттің қозғаушы күші ретінде қызмет етеді. Адамға патриоттыққа тәрбиелеу проблемасының философиялық, педагогикалық, психологиялық негіздерін қарастыра отырып, біз оның өзіндік механизмдеріне ерекше назар аударамыз.

Философ В.П. Тугариновтың пікірі бойынша құндылықты тануда бағалаудың рөлі зор. Бағалау үшін когнитивті және эмоционалды компоненттердің араласуы қажет. Бағалау адамның тәжірибесі мен біліміне байланысты. Адамның өзін-өзі тануы құндылықты бағалауда шешуші рөл атқарады. Нәтижесінде адам белгілі бір құндылықтық қатынастарды дамытады. Құндылық қатынас теория мен практиканың арасындағы «көпір» ретінде көрінеді. Алынған объектіні құндылық ретінде қарастыру объектінің адам үшін жағымды мәнге ие болуына байланысты [88, с. 24].

Зерттеу барысында біз мұғалім А.В. Кирякова. Сонымен қатар, ғалымның патриоттық тәрбие беру процесінің үш кезеңі туралы пікірлері назар аударуға тұрарлық. Оның айтуынша, патриоттық тәрбие процесі өзара тығыз байланысты үш кезеңнен тұрады:

1 - жеке тұлғаны патриоттыққа тәрбиелеу кезеңі (оқушылардың әлемге деген құндылық қатынасы «Әлем бейнесі»);

2 - оқылған құндылықтарға негізделген тұлғаның өзгеруі (оқушылардың «Мен - имиджі» өзін-өзі бағалауы);

3 - өзін-өзі болжау, жобалау («Болашақтың бейнесі» бастауыш сынып оқушыларының болашаққа деген құндылық қатынасы) [46, с. 71].

Педагогика ғылымында М.Г. Казакина өзінің зерттеуінде тану, білімге сұраныс және білім беру тобын құру сияқты құндылық бағдарын қалыптастырудағы маңыздылықты атап өтті. Оның пікірінше, патриоттық тәрбиенің құрылымдық компоненті болашақ мінез-құлық талаптарына сәйкес келеді. Ол сондай-ақ патриоттық тәрбие - бұл іс-әрекет пен мінез-құлықтың әлеуметтік мәнді үлгілерін сіңіру нәтижесінде көрінетін жеке тұлғаның ерекше құрылымы дейді.

Сонымен бірге М.Г. Казакина [47, с. 69] бірлескен ұжымдық іс-шаралар барысында бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие беру жалпыұлттық патриоттық тәрбиені алдымен ұжым құндылықтарына, содан кейін құндылықтарға айналдыруы керек екенін көрсетті. ұжымның. тұлғалық құндылықтар. Ғалым патриоттық тәрбиені тұрақтандыруда құндылық идеалының қосарланған рөлін атап көрсетеді:

- болжамды мақсатқа бағытталған, яғни тұрақты моральдық ұмтылыс, мотивация жүйесі (патриоттық тәрбие);

- Бағалау, яғни әртүрлі өмірлік жағдайлардағы жеке мінез-құлықтың адамгершілік критерийлерін ұсына білу.

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуының негізі - олардың патриоттық тәрбиесінің құрылымы. Жалпы патриоттық тәрбиенің сапасы жеке тұлғаның мақсаттарымен, өмір салтымен және ұмтылыстарымен анықталады. Осылайша, патриоттық тәрбиеге деген қызығушылық ерекше орын алады.

Егер адамның мүдделері өзінің мазмұны мен бағыты бойынша әлеуметтік пайдалы болса, онда мұндай қызығушылықтар адам үшін құнды болады және адамның патриоттық тәрбиесінің деңгейін көрсетеді.

Қызығушылық оқушының рухани әлеуетін белсендіреді және белсенділікті арттырады. Бұл өз кезегінде патриоттық тәрбие беру тетіктерін іске асыруда маңызды рөл атқарады (іздеу-бағалау-таңдау-көшіру).

Қазіргі қоғамды жаңарту жағдайында жалпыадамзаттық патриоттық тәрбиенің мәні өзгеріп, ұлттық рухани құндылықтар ұғымы басқа сипатқа ие болды. Егемендігіміздің, еліміздің нышаны ретінде патриоттық тәрбиемізді қазіргі әлеуметтік өзгерістер жағдайында қайта қарау және оның мәні мен маңызын болашақ ұрпаққа түсіндіру қажеттілігі артып отыр. Осыған орай, құндылықтарға негізделген тәрбие, патриоттық тәрбие мәселелері отандық педагогика ғылымының әр деңгейінде зерттеледі. (Г.Қ. Нұрғалиева, Б.Қ. Құдышева., С.С. Тілеуова және т.б.).

Атап айтқанда, профессор Г.Қ. Нұрғалиева [58, б. 15] өзінің еңбегінде патриоттық тәрбиенің философиялық-педагогикалық және психологиялық негіздерін талдап, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушылардың патриоттық тәрбиесіне әсер ететін факторларды анықтайды. Патриоттық тәрбиенің әлеуметтік-этикалық мазмұнын қарастыра отырып, оның құрамдас бөліктерін, олардың өзара байланысы мен тәуелділігін ашады. Оның пікірінше, патриоттық тәрбие - бұл жеке тұлғаның құндылық қабілеттерін, қасиеттерін, іскерлігі мен ішкі әлеуетін бейнелейтін категория. Бұл оқушының оқу-танымдық іс-әрекетін ынталандырады.

Патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі адамның сезімін оятады, әрекеттердің себептері мен салдарын анықтайды, осыған байланысты әрекеттерді реттейді, олардың жүзеге асырылуына ықпал етеді. Автор патриоттық тәрбие процесінде төрт негізгі компонентті бөліп көрсетеді:

- мотивациялық бағытталған;
- мазмұны;
- жедел;
- бағалау және нәтижелік.

Патриоттыққа тәрбиелеу үдерісі екі жақты сипатқа ие және мақсатқа жету және құндылық ретінде қабылданатын бағдарларды қалыптастыру үшін мұғалім мен оқушының өзара әрекетін қажет етеді. Патриоттыққа тәрбиелеу адамның өзін-өзі анықтауда, өзін-өзі басқаруда, адамның өзін-өзі тануында шешуші рөл атқарады, адам үшін объектінің оң құндылығын көрсетеді. Сана мен мінез-құлықты қабылдау патриоттық тәрбие деп саналады. Патриоттық құндылықтар сезім арқылы қабылданады, сана арқылы түсініледі, нәтижесінде адам патриоттық тәрбиеге ие болып, әрекет етеді.

Ғалым Б.Қ. Құдышева [59, с. 15] өзінің зерттеу жұмысында мамандыққа патриоттық тәрбие берудің өзіндік алгоритмін ұсынады. Әр мамандық бойынша патриотизмге тәрбиелеу іздеу-бағалау-таңдау-көшіру мақсатты, мағыналы, тиімді, бағалау компоненттерінде қарастырылған.

- ең алдымен кәсіби өзін-өзі анықтау және мамандық таңдау;
- өзін-өзі бағалау;
- кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру.

Ол патриоттық тәрбие адам санасының барлық жақтарына әсер ететіндігін атап өтті және патриоттық тәрбие адамның барлық мотивтері мен жеке мінез-құлық мотивтеріне әсер ететіндігін көрсетті. Оның жаңалықтары патриоттық тәрбие - бұл белсенді өмірлік ұстанымдар мен еңбекке деген саналы қатынасты қалыптастырудың бірден-бір тиімді әдісі екенін көрсетті. С.С. Тілеуова [62, б. 98] өзінің «Болашақ мұғалімдерді бастауыш мектепте гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушылардың патриоттық тәрбиесіне даярлау» атты еңбегінде патриоттық тәрбие мәселесін теориялық және әдістемелік тұрғыдан зерттеді. Ол адамның білім деңгейін сол адамның патриоттық тәрбиесінің көрінетін белгілерімен анықтауға болады дейді.

Осы еңбектердегі «патриоттық тәрбие» ұғымына берілген анықтамаларды талдай отырып, оның негізгі мазмұны білім беру процесімен байланысты екендігі анықталды. Сонымен бірге, біз патриоттық тәрбие - бұл қоршаған ортамен, басқа адамдармен және өзімізбен байланысты әлеуметтік мәні бар іс-әрекеттер мен мінез-құлық үлгілерін сіңіру нәтижесінде пайда болатын құндылықтар жиынтығынан тұратын ерекше тұлға құрылымы деп атап өттік. Сондықтан патриоттық тәрбиенің мазмұны мен сапасына назар аударған жөн. Қазақстанның белгілі ғалымдары бастауыш мектепте гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие беру мәселесін зерттеді, монографиялар, оқу-әдістемелік құралдар, оқулықтар жазды.

Қ.Ж. Қожахметова «Қазақ этнопедагогикасының теориялық және әдіснамалық негіздері» атты еңбегінде мектеп оқушыларына патриоттық тәрбиені этнопедагогикалық тұрғыдан жан-жақты қарастырады. Ол патриоттық тәрбиені әке, ұл баланың дәстүрі, қыз тәрбиесі үлгісінде жалғастыра отырып, патриоттық тәрбиені тәрбиенің өзегі деп санайды және қазақ халқының дәстүріндегі тәрбиенің оттан басталатынын көрсетеді [62, б. 28].

Ғалым патриоттық тәрбиенің тиімді жолдарына назар аударады: ана мен әкені құрметтеу, үлкенді, үлкенді сыйлау ақылы, үмітті ақтау, міндеттемелерді орындау, бедел және т.б. Ол бұл еңбегінде халықтық білімді қазақ этнопедагогикасының негізгі блогы ретінде қарастырады, бұл білімнің рөлін келесідей көрсетеді:

- мұндай білім оқушылардың этникалық көзқарасын қалыптастырады және этникалық әлем идеясының негізін құрайды;
- бұл білім патриоттық тәрбиені қамтамасыз етеді және дербес әрекетке бағыттайды;
- этноәлеуметтік рөлдердің негізін тану, этностар арасындағы қатынастарды реттеу.

Мақалада этноәлеуметтік рөл дәстүр тұжырымдамасымен тығыз байланыста қарастырылады, туыстық қатынастардың өзіндік тәртіптері, ғасырлар бойы сақталып келген нормалары сипатталған. Демек, олардың көмегімен жалпы әлеуметтік құзыреттілікті анықтайтын бастауыш сынып оқушыларына патриоттық тәрбиені жақсартуға болады. Оқушының өмірлік

ұстанымын қалыптастыруда патриоттық тәрбие ерекше маңызға ие. Себебі патриоттық тәрбие жеке тұлғаның ішкі мәдениетінің негізі болуы керек. Жеке адам мен қоғам құндылықтарын жаңғырту адам өмірінің негізгі тамырлары болып табылатын адамгершілік, ұқыптылық, ар-намыс пен абырой, парыз бен жауапкершілік, ізгі істер сияқты қазақ халқының патриоттық тәрбиесімен тығыз байланысты қажет етеді.

Р.К. Төлеубекова жаңа әлеуметтік мәдени ортада ұлттық және жалпы адамзаттық құндылық қасиет сапаларымен субъекті ретінде танылатын тұлғаны тәрбиелеудің ғылыми-әдістемелік негіздеріне ерекше көңіл бөледі [100, б. 27].

Патриоттық тәрбиені жүйелеп, ол мыналарды ажыратады: Адам, Жер, Отан, Әлем, Еңбек, Білім, Отбасы. Отбасылық құндылықтарға ерекше назар аударылады. Отбасы ұғымының қасиетті мағынасын талдай отырып, ол халықтық дәстүрлердің қайнар көзі жылу, жылулық, отбасы мүшелерінің өзара бағалауы мен мейірімділігінде екенін көрсетеді. Баланы адамгершілікке, әдептілікке, жақсы қасиеттерге тәрбиелеуде отбасы беделінің маңыздылығын атап өтіп, бала отбасында үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, бауырмалдық қасиеттерін ұлттық қасиет етіп қалыптастыру керек деді. біздің адамдар. Қазақтың бауырмалдық және қонақжайлылық дәстүрлерін сипаттайды. Ғалымның бұл тұжырымдары бастауыш сынып оқушыларға патриоттық тәрбие беруде маңызды.

С.К. Мұхамбетованың [101] зерттеуі бастауыш мектеп оқушыларының әлеуметтену үдерісіндегі этникалық білімнің маңыздылығын жан-жақты қарастырады. Оқушының әлеуметтік бағытын қалыптастырудың педагогикалық-психологиялық негіздерін ескере отырып, оның мазмұнын халықтық педагогика материалдарымен толықтыру ұсынылады. Ол патриоттық тәрбие - бұл әлеуметтік бағыттың ажырамас бөлігі деп тұжырым жасап, қазақ халқының дәстүрлерінің тәрбиелік әсерін атап көрсетеді.

Ш.С. Кирабаева өзінің ғылыми жұмысында [102] оқушылардың әлеуметтік құнды қасиеттерін қалыптастырудың теориялық және әдістемелік шарттарын зерттеді. Бастауыш сынып оқушылары үшін маңызды этноәлеуметтік рөлдер: ұлы, қызы, немересі, жиені, ағасы, әпкесі, әкесі, шешесі, әжесі, атасы, нағашы апасы. Бала өзінің рөлін әлеуметтік жағдайына байланысты сезіне бастайды. Күрделі туыстық жүйені меңгеру. Отбасылық құндылықтарды бастауыш сынып оқушыларына білдіру кезінде осы жастағы оқушылардың білімі мен түсінігіне қатысты ұғымдарды қолдану қажет. Осылайша, отансүйгіштікке тәрбиелеу мүмкін болады. Мысалы: бірінші ұл келесі қарындас, ол ағаларына қамқорлық жасауы керек «Ағасының жағасы бар». Кіші ұлға, әке мұрасының иесі, «қара шаңырақты» сақтаушыға да ерекше жауапкершілік жүктелген. Ұл - ұрпақтың аты, әкенің мұрагері. Сонымен қатар студент басқа адамдардың туыстарын - ата-аналарын, ата-әжелерін, апайларын, нағашыларын және т.б. Студенттерге патриоттық тәрбие беру этносаралық қатынастарды реттеуде маңызды рөл атқарады.

Зерттеуші Б.Игенбаева білім мен білік дағдыларын дамыту арқылы жалпыадамзаттық патриоттық тәрбиені қалыптастыру критерийлері - оқушы тәрбиесінде білім берудің негізі деп санайды. Ол өз жұмысында бастауыш сынып оқушысының рухани әлеміне әсер ете отырып, ең алдымен оқушының әдептілігіне назар аудару керектігін айтады. Өйткені, бұл халқымыздың ұлттық психологиясының өзегі екені белгілі. Сонымен қатар рухани-адамгершілік тәрбиесін дамытуда оқушылардың эмоционалды-мотивациялық саласына әсер ету тәсілдері көрсетілген. Жеке тұлғаның патриоттық тәрбиесінің жоғары деңгейін қамтамасыз ету үшін:

- когнитивті және сенсорлық;
- ұтымды және практикалық;
- адамның және жеке ерекшеліктерінің диалектикалық бірлігін ескеруді

ұсынады [134].

Г.К. Нургалиева [63, б. 45] өзінің «Оқу-тәрбие процесінде 5-9 сынып оқушыларына патриоттық тәрбие беру» атты ғылыми еңбегінде «патриоттық тәрбие», «адами құндылықтар» ұғымдарының жүйесін талдап, патриоттық тәрбиенің бастауларын анықтайды. Ғалым оқушылардың өзін-өзі анықтауының алғашқы кезеңдерінде патриоттық тәрбиенің мәнін ашып, жалғандықтан құтылу үшін оларды қолданыстағы ұғымдармен салыстыра отырып, патриоттық тәрбиенің тетіктері адамның өзін-өзі анықтау моделі арқылы жүзеге асырылатындығын көрсетеді. болжамдар және қорытындылар жасау. Құндылықтар иерархиясын қарастыра отырып, ол оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеудің өзіндік моделіндегі модульдік технология теориясына негізделген. Әрбір тарихи кезеңде «құндылықтар» және «патриоттық тәрбие» сұрақтары өзекті болғанын көреміз.

Патриоттыққа тәрбиелеу нормалар мен дәстүрлер сол кезеңнің әлеуметтік жағдайын сипаттайды, бірақ бұл құндылықтар бүгінгі күнге дейін маңызын жоғалтқан жоқ. Сондықтан оларды қолдана отырып, сіз *бастауыш сыныптарда гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушылардың бойына патриоттық сезімді ұялата аласыз.*

Қарастырылған еңбектердің теориялық және әдістемелік тұжырымдамаларын басшылыққа ала отырып, біз жас ұрпақтың жалпы білім беру жүйесіндегі патриоттық тәрбие жұмысы өте маңызды деп санаймыз. Өйткені, ұлттық мұрамыздың алтын қазынасын сақтаудың нәтижесінде ғана оқушыларда халықтық дәстүрлерге, ұлттық рухқа, ар-ұятқа, ар-ұятқа, туыстыққа деген құндылық қатынас қалыптаса алады.

Біздің зерттеу жұмысымыздың басты бағыты - Отанның, тарихи тұлғалардың, отбасылық құндылықтар мен әдет-ғұрыптардың, дәстүрлердің және әлеуметтік жағымды әсерге негізделген гуманитарлық ғылымдар негізінде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің тиімділігін зерттеу болып табылады. Келесі бөлімдерде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің ғылыми-әдістемелік мүмкіндіктері және патриоттық тәрбиенің мазмұны, патриоттық тәрбиенің әдістері анықталған.

1.2 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері

Қазақстандағы қазіргі заманғы мектептегі білім берудің маңызды міндеттерінің бірі - жас ұрпақтың бойына отансүйгіштікті, азаматтық пен патриотизмді, өз Отаны - Қазақстан Республикасына деген сүйіспеншілікті, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуді, ұлттық дәстүрлерді құрметтеуді қалыптастыру. 12 жылдық жалпы білім беретін мектептердегі оқыту мазмұны ұлттық білім беруді қалыптастыруға, патриоттық тәрбиеге мемлекеттік білім беру стандарттары мен оқу бағдарламаларына сәйкес оқушылардың ұлттық рухын тәрбиелеу қажеттілігін тудырады.

Кезінде ұлы ағартушы М. Дулатов өз шығармаларында жас ұрпақтың бойына ұлттық рухты, әдет-ғұрып, салт-дәстүрді сіңіру қажеттілігі туралы құнды ескертулер жасаған болатын. Ол былай деп жазады: «Бастауыш мектепте кез-келген ұлттың мектебіне қарамай, тиімді, күшті, сенімді тәрбие беру әңгімелеудің асыл мақсатын үйрету үшін оқулықтарды әдебиеттік оқудан, оның халқының өмірінен және табиғаттан еріп кетеді. Ұлт рухын жас оқушының ақыл-ойы, қаны мен сүйегі сіңіреді және ол мұны айқын сіңіреді» [40, б. 73].

Бауыржан Момышұлы: «Адамның адамгершілік қасиеттері - рухани күш. Ұлттық рух өз халқының білімінің керемет сапасына ие, сондықтан біз бұл қасиетті дамытуымыз керек. Ұлттық рухы күшті адам Отан, халық және халықтар достығы алдындағы борышын түсінеді »- ұлттық рух адамның мінезін, оның іс-әрекеті мен ісін бағалайтын құдіретті күш екендігін дәлелдейді [80, б. 45]. Ұлттық рух патриоттық тәрбиенің маңызды компоненттерінің бірі ретінде анықталған. Патриоттық тәрбие оқушының жеке басын қалыптастыруда, оның сенімдері мен мұраттарын, қызығушылықтарын анықтауда, оқушының субъект ретінде әлеуметтік белсенділігін арттыруда жетекші рөл атқарады. Кез-келген қоғамда онда туылған оқушының бойында ұлттық рухты, ұлттық мінезді және өзін-өзі тануды қалыптастыру осы қоғамдағы ересектердің, атап айтқанда, ата-аналардың, мұғалімдердің және т.б дамуының нәтижесі болып табылады. Тапсырма сол жерде. Бұл міндетті жүзеге асыруда мектеп табалдырығын жаңа аттаған бастауыш сынып оқушыларында патриоттық сезімді тәрбиелеу өте маңызды. Сондықтан бұл проблемаға ғылыми көзқарастарды жүйелеу мен оны қазіргі ақпараттық қоғамның мүмкіндіктеріне интеграциялауға назар аударған жөн.

Бастауыш мектеп оқушысына патриоттыққа тәрбиелеудің мазмұнын анықтайтын оқушының дүниетанымы мен сенімдері, адамгершілік ұстанымдары мен мінез-құлқы оның жас ерекшеліктеріне сәйкес әлеуметтік тәжірибеге, өзін-өзі тануға және эмоционалды тәжірибеге негізделген. Өйткені, патриоттық тәрбие адамның ішкі құрылымының маңызды бөлігі бола отырып, оқушының физиологиялық, психологиялық және педагогикалық ерекшеліктерін ескеруді қажет етеді. Бастауыш мектепте

оқушының физикалық және психикалық дамуында ерекшеліктер болады. Олардың биіктігі 115 см-ден 134 см-ге дейін өседі және салмағы шамамен 30-35 кг. 5-6 жастағы баланың миының мөлшері ересек адамның 90% шамасында, ал 10 жасар баланың миының мөлшері шамамен 95% құрайды. 6-10 жаста жүйке жүйесі жетіледі. Жүйке жасушалары арасында жаңа байланыстар орнатылып, ми жарты шарының икемділігі артады. 7-8 жаста жарты шарларды байланыстыратын жүйке талшықтарының көбеюі психикалық дамудың негізі болып табылады.

Н.Ф. Талызина[105], Л. Выготский[106] т.б. зерттеулерінде бастауыш сынып оқушыларының зейін, қабылдау, есте сақтау, елестету, қиялдау қабілеттері және іс-әрекетті жоспарлау, бағалау, қорытынды шығару, өз пікірін айту қабілеттерінің қалыптасатындығы анықталған. Сонымен қатар, осы жас кезеңінде сезім мүшелерінің жұмыс дәлдігі артады, мысалы мектепке дейінгі кезбен салыстырғанда түстерді айыруы 45%-ға, көруі 80%-ға өседі. Олардың бұлшық еттерінің күші артады, сүйек жүйесі қалыптасу сатысында болады, мидың үлкен жарты шарының қызметі дамиды.

Бастауыш мектеп жасына оқушының психикалық ерекшеліктерінің өзгеруі, сонымен қатар әлеуметтік мәртебесінің өзгеруі тән. Ол енді ойын баласы емес, оқушы болды. Бұл жастағы балалар сөздер мен іс-әрекеттердің дәйектілігін талап етеді, негізсіз кінәлардан жиренеді, үлкендердің қателіктерін тез байқайды, қиялшыл болады, сенімді серіктес іздейді және т.б. Бұл кезеңде адам жалпы мәдениеттің негізін қалады, өзін-өзі тануға деген қызығушылығы артады, тәуелсіздік дамиды. Бастауыш сынып оқушысы өзінің жеке қасиеттері мен қабілеттерін түсіне бастағанымен, кейде оның қабілеттері мен мықты жақтарын асыра бағалайтыны байқалады. Өзін-өзі анықтаудың алғашқы кезеңінде бала өзінің құндылықтарын басқалармен салыстырады. Бала басқа балаларға мұқият болады және оның жетістіктері мен сәтсіздіктерін оларды басқа балалармен салыстыру арқылы бағалауға тырысады. Бастауыш мектеп жасындағы бала өзінің жағымсыз қылықтарынан аулақ болуға тырысады. Оқушының адамгершілік сезімдері, эмоциялары, қарым-қатынастары туралы түсінігі кеңейеді. Балалар ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас мәдениетін игереді, бірқатар патриоттық тәрбие мен адами қасиеттердің мәнін түсінеді, Отанға, отбасына, жақындарына, қоршаған ортаға деген сүйіспеншілігін арттырады. Ол бірінші рет өзінің алдында тұрған мәселелерді шешіп, оқушының әлеуметтік рөлін түсініп, сыныптастарымен және мұғалімдермен жағымды қарым-қатынас орнатуы керек екенін түсінеді. Құмар, тілалғыш, жанашыр және батыл болғысы келеді. Бастауыш сынып оқушыларында кейбір жағымсыз мінез-құлықтар бар. Мысалы, өзімшілдік, біреудің жақсы әдеттері мен әрекеттерін көре алмау т.б.

Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуді тиімді жүзеге асырудың бірқатар мүмкіндіктері болатындығы тән. Оқушылардың осындай қасиеттерін эмоционалды әл-ауқат, сыртқы әсерлерге сезімталдық, жағымды құндылықтар әлеміне бағытталу деп санауға болады.

Сонымен қатар, жас ерекшеліктеріне сәйкес бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру үшін келесі жаңа құрылымдардың маңызы зор деп санаймыз:

- білімге және жаңа эффекттерге деген қажеттілік;
- адамның жоғары эмоционалды-мотивациялық сферасы;
- тіл табысуға дайын болу;
- әлеуметтік іс-әрекеттер мен әлеуметтік рөлдерді игерудегі жетістіктер.

Сияқты ғалымдардың еңбектерінде В.В. Давыдов [107], В.С. Мухин [108], бастауыш мектепте қаланған құндылық негіздері баланың кейінгі жасында тұлғаның қалыптасуына әсер етеді деп жазылған. Ең алдымен, оқушының жас ерекшелігіне сәйкес түсінуге және игеруге болатын патриоттыққа тәрбиелеудің көлемін анықтау маңызды. Патриоттыққа тәрбиелеуді тану адамның іс-әрекетін бағыттай отырып, белгілі бір әлеуметтік мінез-құлық деңгейін анықтайды. И. Харламов [77, с. 67] құндылықтық танымның адам өмірі мен мінез-құлқына әсерін көрсетіп, хабарламаны анықтайтын, реттеу функциялары мен оның қалыптасуына бағытталған критерийлерді бөліп көрсетті. И. Подласый [110], А. Мұханбетжанова [111] 6 жастан 12 жасқа дейінгі жас танымдық белсенділікті дамыту үшін өте қолайлы кезең деп санайды. Сондықтан патриоттық тәрбиеде осы мүмкіндіктерді қолдана отырып, бастауыш мектепті оқу-тәрбие үрдісіне енгізуді ғылыми-әдістемелік негіздеу қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеуде келесі міндеттерді жүзеге асыру қажет:

- бастауыш сынып оқушыларына қазіргі заман талабына сай қоғамның саяси дамуына жауап беретін (білімдік, ақпараттық) патриоттыққа тәрбиелеудің білімдері мен тұжырымдамаларының кешенін үйрету;
- бастауыш сынып оқушылары қалыптастырған дүниетанымға негізделген қоғамның әлеуметтік құндылықтары туралы идеяларға бағыттап патриоттыққа тәрбиелеу патриоттық тәрбиені (көзқарас, эмоционалды);
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу нәтижесінде оқушылардың әлеуметтік маңызды дағдыларын қалыптастыру.

Патриоттық тәрбие беру мәселесі қарастырылған педагогикалық, психологиялық әдебиеттер мен нормативтік құжаттар мен бастауыш мектеп оқулықтарын талдай отырып, біз бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің келесі мазмұнын атап өтеміз:

- Отан,
- әдебиет
- отбасы
- дәстүрлер
- ел рәміздері
- тарихи тұлғалардың құндылығы.

Бастауыш мектепте бұл жұмыстың келесі мүмкіндіктері де анықталды:

- әдебиеттік оқу, жаратылыстану ғылымдары және қазақ тілі сабағында патриоттық тәрбиеге бағытталған қысқа мәтіндерді іріктеп қолдану;
- факультативтік курсты өткізу;
- сыныптан тыс жұмыстарды жетілдіру;
- электрондық оқулықтарды қолдану.

Бұл мұғалімнің оқыту қызметі мен қоғамның талаптарына сәйкес бастауыш сынып оқушыларын біліммен қаруландыруға, әлеуметтік тәжірибе алуға бағытталған оқытудың тиісті технологияларын қолдана алатын оқушының оқу әрекеті арқылы жүзеге асырылады.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу үдерісінде айқын көрінетіндіктен, оларды патриотизмге қалай тәрбиелеу керектігі маңызды мәселе болып табылады. Бала заттың немесе құбылыстың құнды қасиеттерін білмеуі мүмкін және оны қолдана алмайды. Бұл жағдайда ол үшін маңызды емес. Демек, адамды құндылықтарға бағдарлауда ақпараттық қызметтердің рөлі үлкен, өйткені патриотизмге тәрбиелеу жеке тұлғаны ашумен жүзеге асырылады. Оқушылардың жас ерекшеліктері олардың барлық іс-әрекеттерінде көрінеді - оқу, ойын, қарым-қатынас, еңбек. Ал патриоттық тәрбие іс-әрекет құрылымымен тікелей байланысты. Педагогикалық теориядағы іс-әрекеттік қатынастар принциптеріне сүйене отырып, біз бастауыш сынып оқушыларының құндылық сферасының дамуын, ең алдымен, осы қызмет барысында қарастырамыз.

Гуманитарлық оқулықтар бастауыш сынып оқушыларын оқу іс-әрекетін қалыптастыруды патриоттыққа тәрбиелеу жұмысымен ұштастыруға көмектеседі. Қазіргі кезде олардың құрамы келесідей: оқулықтар, электронды оқулықтар, мультимедиялық және білім беру бағдарламалары, оқу құралдары, тапсырмалар мен жаттығулар жиынтығы, диктанттар жиынтығы, жұмыс дәптері, кестелер мен экрандық оқулықтар, антологиялар және т.б. Оқушыға арналған оқулық - білім көзі, дағдыларды қалыптастыру мен бекіту құралы. Сондықтан, ең алдымен, бастауыш сынып оқушыларына оқу бағдарламалары мен оқулықтардағы патриоттық тәрбиенің мазмұнын, демек, патриоттық тәрбиенің мүмкіндіктерін зерттеу қажет.

Білім беру стандарттарын, оқу бағдарламаларын, бастауыш сынып оқулықтарын талдай отырып, біз оқушылардың бойында патриоттық сезімді тәрбиелеуге мүмкіндік беретін материалдардың көлемін анықтадық.

Бастауыш білім берудің алғашқы мемлекеттік стандарты 1998 жылы қабылданды, ал жаңа нұсқасы 2003 жылы ұсынылды. Бүгін 2006 жылғы «Қазақстан Республикасының бастауыш білім беру стандарты» толықтырулар мен өзгертулермен қабылданды. Бастауыш мектептегі білім мазмұнына қойылатын талаптар ұлттық және адами аспектілерді ескеретін мемлекеттік стратегиямен анықталады [112, б. 5].

Стандарт бастауыш білім беру мазмұнын таңдау үшін келесі талаптарға жауап береді:

- бастауыш білім мазмұнының дамушы гуманистік демократиялық қоғамның негізгі талаптарына сәйкес келуі;

- жалпы бастауыш білім беру мазмұнында оқушының тұлғалық дамуы мен қалыптасуын ескеру;

- оқу материалын құру және жобалау кезінде білім мазмұны мен технологиялық аспектілерінің бірлігін ескеру.

Осы талаптарды ескере отырып, бастауыш білім берудің мақсаты мен білім беру мазмұнының келесі құрамы анықталады:

- әлем туралы (көркем, мифтік және т.б. байытылған әлемнің ғылыми бейнесі);

- қалыптасқан оқушылар іс-әрекетінің түрлері (ойын, оқу, еңбек, қарым-қатынас);

- әлемді тану әдістерінің білімі мен дағдылары (логикалық, ғылыми).

Дидактикалық категория ретінде білім беру мазмұны оқушылардың білім, білік және дағдыларын ғана емес, олардың іс-әрекеттері мен қарым-қатынастары барысында болжау, сыни ойлау және бағалау дағдыларын жетілдіруге бағытталған.

Г. Жүнісованың ғылыми басшылығымен дайындалған «Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұны тұжырымдамасында» «Білім мазмұнын жаңартудың ғылыми негізіне бастауыш сынып оқушысын белгілі бір қажетті біліктер мен дағдылардың иесі, оқу әрекетінің субъектісі, әр түрлі мәдениеттер мен өз көзқарасының тұрғысынан диалогқа түсетін жас ерекшелігіне сәйкес өз жасын қалыптастыруға күш жұмсап еңбектенетін бала ретінде қарастырып, осыған орай көп қырлы құрылымды білім мен тәрбие мазмұнын анықтау енеді делінген» [112, б.11].

Төменде біз осы пәндерді патриоттыққа тәрбиелеудің мүмкіндіктерін қарастырамыз, оның ішінде патриоттық тәрбиелік ақпараттың кең спектрі бар әдебиеттік оқу және жаратылыстану ғылымдары арқылы.

Қазақ халқының рухани-эстетикалық мәдениеті мен құндылықтарының бірі - олардың әдебиеті, сөз өнері. Тілді меңгере отырып, оқушы қазақ халқының ұлттық тілі мәдениетіне қосылуға мүмкіндігі бар, нәтижесінде оның жеке мәдениеті мен болашақ білімінің негіздері қаланады.

3-4 сыныптарға арналған «Әдебиеттік оқу» пәнінің оқу бағдарламасының мақсаты - оқушылардың әдеби мұраға деген талғамын дамыту, рухани әлемін кеңейту, интеллект пен ұлттық бірегейліктің дамуына ықпал ету. Оқытудың мазмұны идеялық-тақырыптық, көркемдік-эстетикалық принциптерге негізделген.

Пәнді оқу нәтижесінде оқушылар тек түсіну мен оқыту әдістерін жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар әдебиетке деген оқу әрекеттерін дамытып, көркем әдебиеттің рөлі туралы түсініктерін арттырады. Сонымен бірге әдебиеттік оқу бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамытып, эстетикалық талғамын тәрбиелеуге, адамгершілік-ізгілік,

елжандылық-отансүйгіштік қасиеттерін дамытуға, дүниетанымын кеңейтуге көмектеседі [117, б. 45]

3 сынып. Әдебиеттік оқу (аптасына 4 сағаттан, барлығы 136 сағат).

1. Отан. Отанды зерттеу материалдары келесі тақырыптар бойынша қаралды: (4 сағат).

«Отан» Ж. Әбдірашев(өлең), «Қазақстан - менің республикам» Д.Әбілев (өлең), «Қазақстан картасы» Е.Өтетілеуов, «Сырдария» Ә.Тәжібаев.

«Отан», «Қазақстан-Республикам менің» өлеңдерінен кейін оқушыларды өлеңнің мазмұнына назар аударуға мәжбүр ететін сұрақтар мен тапсырмалар жоқтың қасы. Сондықтан, өлеңді мәнерлеп оқып, есте сақтау міндеті тұр.

Мұндағы «Отан» сөзін қалай түсінесіз? Бастауыш сынып оқушыларынан «туған жер» сөздерімен сөйлем құрап, осы ұғымдар туралы түсініктерін нақтылауға көмектесуін сұраймыз. Осы өлеңдерден кейін берілген бұл шығармашылық тапсырма біз қарастырып отырған мәселе тұрғысынан ұтымды болады деп ойлаймыз:

- Сіз өз еліңіз үшін не істер едіңіз?

«Қазақстан картасы» бойынша елімізді аралайық деп, бастауыш сынып оқушыларына өлке туралы өз ойларын айтуға арналған шығармашылық тапсырма беріледі.

Отбасы құндылықтарына негізделген тақырыптар (12 сағат). «Туған күніңмен анам» М.Мақатаев, С.Қалиевтің «Әжесі», Ф.Оңғарсыновтың «Ең жақын адам», «Мама» Г. Мүсірепов, «Не тәтті» (аңыз), Ы.Алтынсариннің «Әке мен бала», М.Хәкімжановтың «Апама», «Біз анаға қайтарамыз». А. Бақтыгереева, «Мен сүйемін» И. Мәмбетов, «Немере» (мәтін) [118, б. 21-39].

Осы жұмыстарды қолдана отырып, оқушыларға ананың, әкенің, атаның, әженің құндылықтарын білуге мүмкіндік беру керек. Оқулық көбінесе презентацияға арналған, бірақ сенсация, талдау, бағалау жұмысы ескерілмеген.

Әдебиеттік оқу сабағында келесі тақырыптарды қамтимыз:

- Әкеңіз бен анаңызға деген сүйіспеншілігіңізді қалай білдіресіз?

- Сіз әкеңізді және анаңызды жақсы көретіндігіңізді қандай сөздермен айтар едіңіз?

- Жақсы сезімдеріңізді кімге білдірер едіңіз?

- Сізге әке мен шешенің қандай қасиеттері ұнайды? Бұл туралы сөйлескен дұрыс деп ойлаймыз.

3. Дәстүр, әдет-ғұрып тақырыбы. (3 сағат)

М. Әлімбаев, М. Жаманбалинов, «Самалық», «Наурыз көже», «Наурыз тойы» ұлттық мейрамдардың маңыздылығын түсінеді.

«Ақсақалдың ақ батасынан» және «әкенің ақ батасынан» өлеңдерін жаттауды ұйымдастырғанда оқушылардың бата туралы түсінігін кеңейтетін жұмыс түрлерін қарастырған жөн деп санаймыз. Осы тақырыптағы мақал-мәтелдер үшін қосымша тапсырмалар қарастырылуы керек.

«Менің көршімнің атасы» әнінен кейін «Сіз құттықтау туралы тағы қандай сөз білесіз?». - деген сұрақ қойылады. Біздің ойымызша, бұл жеткіліксіз. Оқушыға этикет бойынша қосымша қысқа мәтіндер «көрші» ұғымына байланысты берілуі мүмкін. Оқушының қарым-қатынасындағы эмоционалды жағдайына байланысты оның іс-әрекеті мен тәртібі өзгереді. Осыны ескере отырып, ең алдымен, қазақ халқының қарым-қатынас дәстүрін құндылық ретінде үйрену маңызды.

4. Әдеби тренингтің тақырыбы: (1 сағат).

Тіл және сөйлеу. «Әдеби оқу» С.Торайғыров, «Анамның тілі - тәтті дауыс» Ш.Смаханұлы.

Үшінші сынып оқушысына тіл мен сөйлеу туралы алғашқы ақпарат беретін тақырып. Торайғыровтың «Әдебиеттік оқу» поэмасы негізінде.

Неліктен сөйлесу керек? Сіз өз пікіріңізді және тілектеріңізді басқаларға қалай білдіресіз? - деп сұхбат берді. Әрине, бұл алғашқы әсер қалыптастыру үшін жеткілікті.

Ал оқушыларды «Менің ана тілім - тәтті дауыс» әнінің әуенімен таныстыруға болады. Бұл оқушыларды сезіндіреді және оларды өзінің ана тілін құрметтеуге үйретіп, патриоттық сезімдерін оятады.

«Біздің ту», «Елтаңба», «Қазақстан Республикасының әнұраны» сияқты тақырыптар бар. Бұл шығармалар оқушының отансүйгіштік сезімін ояту, осынау қасиетті ұғымдарды түсінуге және бағалай білуге жәрдемдесу мақсатын көздейді. Осы мақсаттарды жүзеге асыру үшін шығармашылық тапсырмаларды беру қажет деп ойлаймыз.

Мысалы: - Біздің еліміздің туы көтеріліп, әнұраны айтылатын салтанатты жағдайлар туралы әңгімеле.

- Не себепті біздің туымыз көк түсті екенін айтып көр.

5. *Тарихи ұлы тұлғалармен* таныстыратын материалдар. (18сағат).

Ы. Алтынсарин, Ш. Уәлиханов, А. Құнанбаев, А. Байтұрсынұлы, Әл-Фараби, «Домалақ ана» Т. Молдағалиев, «Үш би» Н. Оразалин, «Махамбеттің тапқырлығы»(мәтін), «Абылай хан»(мәтін), «Қазақ батырлары» Бұхар жырау, Жамбыл «Балаларға», мақал-мәтелдер, К. Байсейтова, Ш. Жиенқұлова, Қ. Сәтбаев, Т. Әубәкіров, Б. Момышұлы, М. Маметова, Ә. Молдағұлова [118, б. 57-79].

Бастауыш мектепте оқыған алғашқы жылдардан бастап балаларға өз елінің тарихынан, ұлы адамдар өмірінен, қазақ батырларының қаһармандық істерінен хабар беріп отыру олардың отансүйгіштік түсініктерінің негізін салады. Сонымен қатар өнегелі адамдардың өмірі мен шығармашылығын, ел мүддесіне жасаған қызметтерін талдау арқылы бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелейміз.

«Туған елім – Қазақстан» мәтіні бойынша мынадай сұрақтар берілген:

1. «Туған елім – Қазақстан» дегенді қалай түсінесің?

2. Қазақсан қай жылы өз тәуелсіздігін жариялады?

3. Қазақстан Республикасының рәміздеріне нелер жатады? Бұл сұрақтар оқушыларға Қазақстан Респуликасы, туған ел туралы түсініктерін

нақтылауға, Ел рәміздері туралы білетіндерін пысықтауға көмектеседі. Мәтінмен жұмыс барысында қосымша тапсырмалар, пікірталас тудыратын сұрақтар арқылы оқушылардың бұл ұғымдарды тереңірек меңгеруін және өзіндік көзқарастарын білдіруін қамтамасыз етуге болады.

2. Отбасы құндылықтарын көрсетуге негізделген тақырыптар. (сағат 6)

«Анамның арқасы», Ы. Алтынсариннің «Бұл кім», Ф. Оңғарсыновтың «Жылулық», Ф. Оңғарсыновтың «Әже», А. Байтұрсыновтың «Әке толқуы», Ә. Дүйсенбиевтің «Атай», С. Көбеевтің «Өсиет», «Әжеме айт». Ж. Смаков, «Ананы сыйлау»[119, б. 59-67].

«Ана арқасы» тақырыбындағы мәтін Төле бидің ана туралы сөзімен таныстырады. Осы мәтінмен байланысты тапсырмалар оқушыға анасының қаншалықты жақсы екендігі туралы түсінік беруге арналған. Ана - баға жетпес бейне екендігі даусыз. Біз бастауыш сынып оқушысының құндылығын қарастырамыз: өмір сыйлайтын ерекше адам, мейірімділік пен қамқорлықтың, шексіз сүйіспеншіліктің символы, отбасының қамқоршысы рөлі, игіліктің қайнар көзі, жақсылық арқылы балаларға үлгі мінез-құлық.

«Бұл кім?», «Жылулық», «Әже» өлеңдерімен танысып, ананың оларды зерттеудегі рөлін анықтауға және сол арқылы идеалды образ жасауға ықпал ететін тәсілдерді қарастыру керек (әсер ету бірлігі арқылы) сана, сезім, мінез-құлық туралы).

Дәстүр, әдет-ғұрып тақырыбы. (3 сағат).

М. Дулатовтың «Наурыз», Қ. Жұмаділовтің «Ұзынсары»,

Ұ. Ақыпбековтің «Наурыз - жыл басы». Бұл еңбектерде оқушылар қазақ халқының әдет-ғұрыптарымен танысады. Тақырыптар бойынша сұрақтар мен тапсырмалар оқушыларды ойлауға және қорытынды жасауға үйретеді. Сонымен қатар, негізгі ұғымдарды бөліп, жіктеп, оларды талдай отырып, адамдардың рухани мәдениетін зерттеп, оны заманауи құндылықтармен байланыстыруға мүмкіндіктер бар. Бастауыш сынып оқушысына бірнеше жағдайдың бірін таңдау қажет болған кезде, ол осы құндылықтың өлшемі ретінде өзінің құндылықтарын пайдаланады. Сондықтан халқымыздың дәстүрлеріне толыққанды көзқарас, жағымды көзқарас болу үшін бала олардың мәні мен маңызын саналы түрде түсінуі, күнделікті өмірде олардың қажеттіліктерін сезінуі керек.

4. Әдебиеттік оқу. (3 сағат).

«Сөз құдіреті» М. Әлімбаев, «Тіл туралы» Ә.Тәжібаев, Мақал-мәтелдер, нақыл сөздер. Бұл жұмыстар оқушыларға әдебиеттік оқудың мәнін, маңыздылығы мен құндылығын түсінуге көмектеседі. Тапсырмалар тақырыпты түсінуге және сөздің құдіретін сезінуге де бағытталған. Үйге тапсырма - «Ең қымбат қазына» тақырыбына эссе жазу.

5. Менің рәміздерім тақырыбына (1 сағат).

«Менің Отаным - Қазақстан» тақырыбы бойынша еліміздің рәміздеріне қысқаша түсініктеме. Тақырыпты оқығанда Қазақстан Республикасының қандай рәміздері мен Қазақстан Республикасының рәміздері қолданылады?

деген сұрақпен шектелді. Оқулықта елдің рәміздері туралы ақпарат беретін басқа материалдар қарастырылмаған.

6. Қазақ халқының тарихи тұлғаларын таныстыратын материалдар. (22 сағат).

Қазыбектің Төлебимен кездесуі, Әйтеке бидің, Әбілмансұрдың, хан Абылайдың сөздері, Батырлар туралы, Райымбектің шығу тегі, Бала Абай, Мүсінші-мысық, Күйші Біржан, Бала Тұрар, Қоңыр қозы, Алып бала, Суретші, Жас суретші, Ұшқан ұя, Әлия, Мәншүк, Қазақтың тұңғыш ғарышкері, Күш атасы-Қажымұқан, Мен не үйрендім?, Нәтиже сабақ, Қорытынды.

Оқулықта берілген, қазақ халқының көрнекті тұлғаларын таныстыратын ақпараттың арқасында оқушылар өз халқына деген қуаныш сезімін сезініп, ішкі дүниетанымға, өзін-өзі бағалауға негізделген тақырыптар мен ақпараттарды пайдалана отырып, оларды жетілдіре алады.

Әдебиеттік оқу пәні оқулығында қамтылған тақырыптар балаға жаңа әлемнің есігін ашып беріп, рухани дүниесінің қалыптасуына негіз салады. Тәрбиенің сан салалы, күрделі мәселелеріне терең бойлауға бастайтын, күнделікті тұрмыста кездесетін дағдылар арқылы баланың жан дүниесіне әсер ететін білім мен тәрбиенің алғашқы баспалдағы - бастауыш мектеп. Ендеше бастауыш сынып мұғалімінің осы тұрғыдағы жұмыстары шығармашылық сипатта болуы керек. Әдебиеттік оқу пәнінде мәтіннің мазмұны бойынша сұрақ қою маңызды дағдылардың бірі болып табылады, себебі сұрақ дұрыс қойылған жағдайда сабақ берудің тиімді құралына айналады және де оқушылардың оқуына қолдау көрсетіп, оны жақсарта және кеңейте алады. Сондықтан оқушылардың ойлауын жоғарырақ деңгейде дамыту мақсатында, оқушы бойындағы еліне деген құрметпен қарау сезімдерін сұрақ қою арқылы атақты тұлғаларды үлгі етудегі көзқарасым төмендегідей:

- сұрақ қоя отырып оқушының тақырып бойынша өз ойларын білдірулеріне мүмкіндік беру;
- сұрақ қоя отырып, оқушының өз идеясын дәлелдеуге көмектесу;
- сұрақты қоя отырып, тек бағалау үшін емес кеңінен ойлануына, ақпарат іздеуіне де әсер ету. Мәтіннің мазмұны бойынша сұрақтар дайындап келіп, бір-біріне қоюда қызығушылық танытатындарын байқадым, осылайша әр сұрақтың дұрыс жауабын талдау кезінде білімдерін толықтыратындықтарына көзім жетті, осы тұста қате жауапты қайта бағыттаудың маңыздылығын ескеріп, оқушыларға қате жауаппен жұмыс жүргізудің тәсілін үйреттім. Оқушылар тақырып бойынша және сындарлы сөйлеуге ынталанды және өзіне деген сенімділіктері артты, өз ойларын ортаға салып, мысалдар келтіру арқылы, жаңа сабақтың түйінді идеясын қорытып шығарып, әдеби тілде сауаттылықтары қалыптаса бастады. Оқушылардың «қалай оқығысы келетінін?», нені білгісі келетінін?, нені түсінбей? қалғанын кері байланыс арқылы анықтап отырдым.

3-сынып. Әдебиеттік оқу (барлығы 136 сағат, аптасына 4 сағат).

Отан. Туған жер тақырыбына арналған оқу материалдары мынадай тақырыптарда қарастырылды: (5 сағат).

1. Бөлім: Менің Отаным, менің туған жерім.

Сырбай Мәуленовтің «Мен өз елімді сүйемін» (мәтін), Сәкен Сейфуллиннің «Туған жер» (өлең), Әбіш Кекілбаевтың «Ауыл таңы» (мәтін), «Сенің Отаның» Бүркіт Ысқақов (өлең), Өтебай Тұрманжановтың «Отан» (өлең), Нұғыман Баяндиннің «Сарыарқа» (мәтін), Мұқағали Мақатаевтың «Үш бақыты» (өлең), Отан тақырыбындағы мақал-мәтелдер.

Тараудың ауқымы оқырманның оның эмоционалды күшін ескере отырып, оның танымдық қабілетіне негізделген. Бастауыш сынып оқушыларының арасындағы қосымша түсініктемелер, анықтамалар мен диалогтар автордың пікірлеріне негізделген және тиімді шешім болды. Таныс емес, жаңа ұғымдар сөздіктерде түсіндіріледі. Отан, қазақ жері, Қазақстан мемлекеті, сондай-ақ Отан - кез-келген адамның Отаны ұғымы аясында Отан туралы ұғымның толықтығы толығымен жүзеге асырылады.

Жанұя сөзіне негізделген тақырыптар. (4 сағат).

Е. Көрменовтің «Әке тәлімі» (мәтін), «Ана». Ғали Орманов (өлең), В.Сухомлинскийдің «Ақ шаш» (мәтін), «Бесік жыры», «Әке мен бала» (аңыз). Әке мен шешені, ата мен әжені түсіну, тәрбиелеу жасын отбасынан бастайды, ол бақытты оқыту үштігінің алғашқы күндерінен басталады. Мақсаты - бастауыш сынып оқушыларына сүйіспеншілік пен ата-ана бейнесін құру арқылы адамгершілікке баулу.

Дәстүр, әдет-ғұрып тақырыбында. (1 сағат).

«Бесік жыры» (өлең), рәсім туралы қысқаша мәтін. 1 сағат ішінде берілген материалдар осы жастағы оқушыларды халқымыздың дәстүрлерімен таныстыру және оларға деген бағалы көзқарас қалыптастыру үшін жеткіліксіз екендігі белгілі. Дәстүрлер адамның дүниеге келген күнінен бастап есейген, қартайған және қайтыс болғанға дейінгі дүниетанымды қалыптастырады. Салт-дәстүрлерді патриоттық тәрбие ретінде қабылдау, өмірді қолдану арқылы өз халқына патриоттық тәрбие беруді жүзеге асыратын саналы адам қалыптастыру екенін ескере отырып, халқымыздың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарына оқулықтардан көбірек орын беру керек деп санаймыз.

3. *Дәстүр, салт* тақырыбына. (1 сағат).

«Бесік жыры»(өлең), Тұсау кесу рәсімі туралы шағын мәтін берілген. Бұл жастағы оқушыларды халқымыздың дәстүрімен таныстырып, оған деген құндылықтық қатынас қалыптастыру үшін 1сағат көлемінде берілген материалдар жеткіліксіз екені белгілі. Салт, дәстүрлер адамның өмірге келген күнінен бастап, оның есейіп, қартайып, дүниеден өткенге дейінгі өмірі мен іс-әрекетінен өзекті орын алып, дүниетанымдық көзқарасын қалыптастырады. Салт, дәстүрлерді патриоттық тәрбие ретінде қабылдап, оқып меңгеру, жас ерекшелігіне сай өмірде қолдану арқылы өз халқының патриоттық тәрбиесін бойына сіңірген саналы тұлға қалыптастыру жүзеге

асатындығын ескерсек, оқулықтарда халқымыздың салттары мен дәстүрлеріне кеңірек орын берілуі жөн ғой деп ойлаймыз.

4. Әдебиеттік оқу. (1 сағат).

«Ана тілі». Дихан Әбілов (өлең), «Үш бақытым» М.Мақатаев (өлең).
Әдебиеттік оқу пәні тек осы еңбектермен шектеледі. Әрине, бастауыш сынып оқушысы үшін бұл ақпаратты аналитикалық сұрақтармен және шығармашылық тапсырмалармен толықтырған пайдалы.

5. *Ел рәміздері* тақырыбына: (1 сағат).

«Көк байрақты, Елтаңбалы ел екен» (мәтін), Қазақстан Республикасының Мемлекеттік әнұраны. Аса киелі патриоттық тәрбие қатарына еліміздің рәміздері жатады. Ұлттың және мемлекеттің символы ретіндегі құндылығын аша түсетін оқу-ақпараттық мәліметтердің көмегін пайдалана отырып, бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік-саяси ұстанымдарын және қоғамдық құбылыстарға көзқарасын патриоттық тәрбиесі тұрғысында қалыптастыру орынды қарастырылды.

Қазақ халқының тарихи тұлғаларын таныстыратын материалдар. (11сағат).

Ш.Құдайбердиев, А.Байтұрсынов, А.Құнанбаев, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, М. Жұмабаев, М. Дулатов, Б. Момышұлы.

Оқулықта еліміздің ірі қоғам қайраткерлерінің өмірі мен шығармашылығының қысқаша тарихы, бір-екі еңбек берілген. Бұл бөлімде бірқатар шығармашылық тапсырмалар бар. Осылайша, сіз бастауыш сынып оқушыларын өз Отанының тарихын, ұлы адамдарын құрметтеуге шақыра аласыз. Осының негізінде оқушы өзінің жеке басын жетілдіруге ұмтылады, ұлы есімдерді ұлттық құндылық деп түсінеді және өзін ұлт өкілі ретінде қабылдауға үйренеді [119, б. 57-121].

4 сынып. Әдебиеттік оқу. (барлығы 136 сағат, аптасына 4 сағат).

1. Отан тақырыбы. (6 сағат).

Менің Отаным - менің негізім, менің елім - менің өзегім:

Менің еліме. Торайғыров, туған жері. Қ. Аманжолов, Көкшетау. І. Жансүгіров, Теңіз жыры. К. Бехожин, Балқаш таңы. Қ. Салықов, Қайран Қарасазым-ай. М. Мақатаев, Отан. Ж. Смаков, мен ұшып бара жатырмын. С. Жиенбаев, Қарабатыр.

Ы.Алтынсарин, Туған жер. Қ.Жұмағалиевтің еңбектері ұсынылған. Бастауыш сынып оқушылары Отан, ауыл, Отан туралы түсініктерін, осы ұғымдардың мәні мен құндылығын сезінуді одан әрі кеңейту арқылы патриоттық тәрбиені саналы түрде меңгереді деп жоспарлануда. Туған жердің құндылығы осы жастағы балаларға қасиетті «баудың қаны» ұғымы арқылы берілуі керек, бұл біздің ата-бабаларымыздың үйі, оларды қастерлеу, бір-біріне жанашырлықпен қарау, ауылдың маңыздылығы тұрғылықты жері. тіршілік ету аймағы.

Отбасылық құндылықтар тақырыптары. (5сағат).

О. Бөкейдің «Ана өлімі», Б.Бұлқышевтің «Ана» , Әйел-Ана
А.Сейдімбек, Қанат туралы ертегі. Ф.Оңғарсынова, Атасынан қалған тұяқ.
Ш.Айтматов.

«Апамның астауы», «Ана» әңгімелерінен кейін оқушыларға өзіндік қорытынды жасауға, анаға деген сезімдерін бейнелі сөздермен сипаттауға шақыратын сұрақтар мен шығармашылық тапсырмалар туындайды. Ананың қадірін білудің бірден-бір жолы - оны ана күші мен даналығын дәріптеуге үйрететін «Әйел-ана» ертегісі сияқты суреттермен таныстыру және безендіру деп білеміз.

1. Дәстүр, әдет-ғұрып тақырыбында: (1 сағат).

«Алтын сөз» Н. Айтов (өлең).

Өлеңнің тақырыбы батаның мағынасын түсіндіреді. Осы мақсаттағы қойылатын сұрақтары:

1. Бата қайда беріледі?

2. Неліктен бата туралы айтылады деп ойлайсыз?

Бата суретін ұйымдастыруға арналған шығармашылық тапсырма бар.

Дәстүрлі бата сөздерінің мәні - жас ұрпақты батыр, батыл, адал, намысшыл, ел намысын қорғайтын болуға шақыру.

Қазақ халқының ежелгі дәстүрлерінің бірі болып табылатын бастауыш сынып оқушыларын бата беруге үйрету үшін оларды әр түрлі жағдайда қолданылатын бата түрлерімен таныстыру қажет. Халықтық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді сақтау және оларды өмірде қолдану оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді анықтайды. Біз өмір бойы патриоттық тәрбие ретінде бастауыш мектепте әдет-ғұрыптар, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар, әдет-ғұрыптардың негізінде жатқан негізгі ұғымдарды оқыту қажет деп санаймыз.

Сондықтан халқымыз «Бата адамды көгертеді, жаңбыр жерді көгертеді» дейді. Бастауыш сыныптағы оқушыларға қазақ халқының ежелгі дәстүрлерінің бірі болып табылатын бата беруге үйрету үшін оларды әр түрлі жағдайда қолданылатын бата түрлерімен таныстыру қажет. Халықтық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді сақтау және оларды өмірде қолдану оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді анықтайды. Өмір бойы патриоттық тәрбие ретінде әдет-ғұрыптарды, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды, әдет-ғұрыптарды игерудің негізінде жатқан алғашқы ұғымдарды бастауыш сыныптарда оқыту керек деп санаймыз.

4. Әдебиеттік оқу (1 сағат).

«Әдебиеттік оқу» Ғ.Қайырбеков (өлең). Өлең соңында:

1. Әдебиеттік оқуды қалай құрметтеу керектігі туралы әңгімелестік.

2. Әдебиеттік оқудың құндылығы шығармашылық тапсырмаларды - тілге байланысты мақал-мәтелдер жинақтаумен тұжырымдалады. Алайда, біз балаларға арналған әдеби нұсқаулық, оның қазіргі кездегі сапасы мен беделіне қатысты мәселелерді түсіндіретін тілде берілсе, өте жақсы болар еді деген қорытындыға келдік.

Ел рәміздерін енгізетін немесе ел рәміздеріне қатысты материалдар 4-сынып оқулығында берілмеген.

6. Қазақ халқының тарихи тұлғаларын таныстыратын материалдар: Туған жер шежіресінің басшысы. (20 сағат).

Қарлығаш әулие, Төле бидің жауабы, Төле бидің шешендігі, Қазыбек бидің емі, Әйтеке бидің, Сырым батырдың, Сағыныш сазының сыны, Асанқайғы Жерұйықты іздеу, М.Жұмабаев. Басқа күні М.Мағауин. Қазақ ханы Ш.Уәлихановты сайлау. Абылай, Қ.Толыбаев. Қаракерей Қабанбай, А.Сатаев. Бөгенбай Қанжығалы [84, б. 61].

3-4 сыныптардың оқулықтарын талдаудан кейін Қазақстан тарихына ұлы есімдерді енгізу бастауыш сыныптарда жүйелі түрде жүргізіліп жатқандығына көз жеткіздік. Бұл жұмыс жүйелеу мен нақтылау негізінде жүргізілгенін байқадық. Жанр жағынан әр түрлі модельдер қолданылды деп айта аламыз. Оқулықта тақырыптар мен тараулар Талапбек, Зерделі және оның атасы арасындағы диалог түрінде жинақталған және әр бөлімнің соңында оқушылардың білім, білік және дағдыларын тексеру берілген [87, б. 61].

3-4 сыныптарға арналған «Әдебиеттік оқу» оқулығын талдай отырып, оқу процесіне патриоттық тәрбиені ерекше тақырыптармен және сағаттармен енгізуге баса назар аударылады деп айта аламыз. Бастауыш деңгейдегі оқушыға білім беру процесінің күшті әсерінің бірі - оның әлеуметтік өзара әрекеттесуге дайындығы, ал бұл міндетті орындауда «Әдебиеттік оқу» пәнінің әсері мол. Оқушылар қазақ халқының тарихында жинақталған мәдени мұралармен таныстыру, оларға жеке тұлғаның өсуін қамтамасыз ету үшін жүйелі білім беру, патриоттық тәрбие беру қажет.

Бастауыш мектепте ұлттық құндылықтармен танысу, материал көлемі, сабақ сағаты - 127. Көбінесе әдебиет оқулығында бізді анықтайтын халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан тарихы мен мәдениетін оқушылардың өздері тіл тазалығын сақтай отырып ескереді. Сонымен қатар, бастауыш білім берудің эмоционалды-құндылық компоненті ескеріледі.

Алайда, оқулықтар - патриоттық тәрбиеге кіріспе ғана. Оқушылардың бағалау және құндылық қалыптастыру туралы түсініктеріне сыни көзқараспен қарау жеткіліксіз. Осы құндылықтарға сәйкес патриоттық тәрбие мен қажеттіліктерді қалыптастыру туралы толық ақпарат беру мүмкін емес. Әдебиеттік оқудың құндылығы мен қажеттілігін баса отырып, әдебиеттік оқуға арналған оқулықтар жеткіліксіз екенін айтқымыз келеді.

Алайда, оқулықтар патриоттық тәрбиеге кіріспе ғана. Оқушылардың бағалау және құндылықтарды қалыптастыру тұрғысынан алған ұғымдарына сыни көзқараспен қарау жеткіліксіз. Патриоттық тәрбие туралы жан-жақты ақпарат беріп, осы құндылықтарға сәйкес қажеттіліктер тудырудың мүмкіндігі жоқ. Әдебиеттік оқудың құндылығы мен қажеттілігін баса отырып, әдебиеттік оқуға арналған оқулықтар жеткіліксіз деп айтқымыз келеді.

Дәстүрлерді насихаттайтын материалдардың бүгінгі дәстүрлермен үйлесімділігін көрсету, дәстүрлерді күнделікті өмірге енгізу мүмкіндігін анықтау қажет. Бастауыш мектепте әдебиеттік оқу пәні патриоттық тәрбиенің басты құралы екенін ескере отырып, оны жүйелі түрде жетілдіру жолдарын және осы салада пәнді оқыту әдістемесін толықтыру мүмкіндігін қарастыру қажет. Ол үшін гуманитарлық пәндерді бастауыш сыныптарда оқыту арқылы оқушылардың бойында патриоттық сезімді оятуға ықпал ететін сұрақтар мен шығармашылық жұмыстарды көбейту қажет деп санаймыз.

Әрбір оқытудағы белсенді әдіс-тәсілдерді оқушыларымның қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктеп, қолдана отырып, мәтіннің негізі идеясын жетілдіре түсу арқылы оқушылардың өзін өзі тәрбиелеу үрдісіне қызығушылықтарының арта түсетінін байқадым. Әдебиеттік оқу сабағында дарынды балалармен жұмыс жасаудың топтық формалары әлдеқайда орындырақ: миға шабуыл, рөлдік тренингтер, ғылыми-тәжірибелік жұмыстар, жобалық тапсырмалар, эссе, ойтолғау жазу сияқты және т.б. түрлері әр сабақта дарынды оқушының шығармашылығын шыңдауға жетелейді. Түрлі тапсырмаларды орындату барысында оқушы тұлғасының танымдық қабілеттерін дамыту мен қатар олардың бойындағы елінің патриоттарына еліктеу, қызығу сезімдерін оятуға;

- Жағымды кейіпкерге деген қызығушылық дағдыларын қалыптастыруға;

- Тұлғаның қиындықтарға даяр болу және оны білу, қарым-қатынас, ойын, танымдық, өзін-өзі бекіту қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал етеді.

Тақырыпқа байланысты мәтіндермен жұмыс істеудің бірнеше қосымша түрлері бар. Тұжырымдаманың қосымша бөліктерінде патриоттық тәрбиесі бар қысқа мәтіндерді ұсыну арқылы сіз патриоттық тәрбиенің мәнін түсініп, оларға деген оң көзқарас қалыптастыра аласыз. Заман талабын ескере отырып, ақпараттық технологияларды қолдану негізінде оқу процесін толықтыру. Осы тұрғыдан алғанда, әдебиет пәні бойынша білімнің қайнар көзі, деректерді жинау құралы, қарым-қатынас пен таным құралы ретінде маңыздылығын, сонымен қатар бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеудің тиімділігін атап өтуге болады. Әдеби тәрбиенің патриоттық тәрбие ретіндегі маңыздылығы туралы халқымыздың ұлы перзенті Бауыржан Момышұлы: «... бұл бірінші тіл емес пе? Тіл байлығы, тіл тазалығы ұлттың мінезі мен әдет-ғұрпының басты белгісі емес пе? »Біз бастауыш білім беру тұжырымдамаларын ескереміз [71, б. 169]. Патриоттық тәрбие дегеніміз оқушының оқу-танымдық іс-әрекетін ынталандыратын және оқуға ықпал ететін құндылыққа бағытталған қабілеттер, сана-сезім, іскерлік және жеке тұлғаның ішкі әлеуеті.

Сабақтың мазмұнындағы этникалық білім, патриоттық тәрбие құрылымына ене отырып, кіші жастағы оқушылардың танымдық

белсенділігін қалыптастырады. Келесі кезекте бастауыш мектептің 3-4 сыныптарында «Жаратылыстану» оқулығында ескерілген патриоттық тәрбиеге арналған оқу материалдарын талдаймыз.

3 сынып. Жаратылыстану (барлығы 68 сағат, аптасына 2 сағат).

1. Отан.Туған жер тақырыбы. (Сағат 5).

«Біздің қала немесе ауыл», «Ауыл және қала»,

«Ауылдағы жұмыс түрлері». Осы тақырыптар бойынша суреттер мен тапсырмалар бар. Тапсырмалар оқушыларға ауыл мен қала өмірін салыстыруға және өз Отанына деген оң көзқарасты қалыптастыруға көмектеседі.

«Отан», «Отаным», «Нұр-Сұлтан», «Алматы» бойынша тапсырмалар мәтіндерден алынған ақпараттың маңыздылығына назар аудара отырып, оқушылардың Отанды тереңірек түсінуіне негізделген. Осы іс-шаралардан басқа сіз оқушыларда жағымды көзқарастар мен сезімдерді тудыратын поэтикалық сәттерді ұйымдастыра аласыз.

«Біздің Отан» мәтінінен кейінгі келесі тапсырма өте сәтті болды: - Мына сөздерді оқып, мағыналарын салыстыр: Отан, туған жер, мекенім. Осы сөздердің ұқсастығы мен айырмашылығын таба отырып, сіз оқушыларды олардың мағынасы мен мәнін түсінуге, оған назар аударуға бағыттап аласыз.

Жалпы, бұл мәтіннің барлық міндеттері біз қарастырып отырған мәселеге негізделген, яғни патриоттыққа тәрбиелеудің тиімді әдістері негізінде жасалған деп айта аламыз. Атап айтқанда, келесі тапсырма: Мәтіннен біздің елдің табиғат байлығы мен алуан түрлілігі туралы үзінді табыңыз. Осы үзінділерді оқығанда не елестетесіз?

Сонымен қатар, «Алматы», «Нұр-Сұлтан» мәтіндерінен кейін қойылған тапсырмалар оқушылардың назарын ел тарихына аударуға арналған. Осы мәтіндерден өту кезінде біз электронды оқулықты пайдаланып Нұр-Сұлтанға саяхат ұсынамыз. Нәтижесінде балада Нұр-Сұлтан туралы айқын бейнелі ой қалыптасады. Балада өз Отанының астанасына деген мақтаныш сезімі дамиды. Патриоттыққа тәрбиелеу үшін оқушының эмоционалдық саласына әсер етуді маңызды деп санаймыз.

1. Отбасы құндылықтарын көрсетуге негізделген тақырыптар. (4 сағат)

Немерелерімен отырған аталар мен әжелердің бейнесіне байланысты келесі тапсырма берілді: - суретті атаңыз.

- Әкенің оқушыға не үйрететіні туралы әңгіме жаз. Қалған тапсырмалар табиғатқа бағытталған. Осы тапсырмаларды қолдана отырып, ата-әжелердің немерелеріне деген құрметіне назар аудару мүмкін емес. Осы суреттің көмегімен сіз ата мен әженің мінсіз бейнесін жасай аласыз, ұрпақтар сабақтастығын олар жүзеге асыратындығын түсінгіңіз келеді. Шынында да, суретте аталар мен әжелер жасаған құнды жәдігерлер бейнеленген: киіз үйлер, ерлер киімдері, текемет. Сондықтан оқушылардың назарын осы әлемдерге аудара отырып, ата-аналар мен ата-әжелердің халқымыздың асыл мұрасы - әдет-ғұрыптарымыз бен салт-дәстүрлерімізді сақтаушы ретіндегі ролін және оны болашақ ұрпаққа жеткізуге болатындығын түсіндіруге

болады. Сонымен қатар, шығармашылық іс-әрекет ретінде әр оқушыдан ата-әжесінен үйренгендері туралы әңгіме жазуды сұрауға болады.

Оқулықта «Отбасы», «Мен және біз», «Отбасыңа қамқор бол», «Сыпайы бол, көмектес», «Әженің әңгімесі» мәтіндері де бар. (5 Сағат). Осы мәтіндерге байланысты тапсырмалар берілген. Бұл тапсырмалар оқушыға отбасында бауырлар, апа-сіңлілер, жиендер мен туыстар туыстық, өзара көмек және қолдау құндылықтарын жасаушы деп саналатындығын түсіндіруге бағытталған.

1. Дәстүр, әдет-ғұрып, әдет-ғұрып, дәстүр тақырыптары. (3 сағат).

«Мен және біз» (салыстырмалы түсінік), «Адаммен қарым-қатынас» (қонақ, көрші), «Үндеу». Мәтін соңындағы сұрақтар мен тапсырмалар оқушыға «туыс», «көрші», «қонақ», «әдет-ғұрып» ұғымдарын нақтылауға көмектеседі. Оқушының өзін-өзі танудағы «көрші бала» ретіндегі рөлін түсінуі де маңызды. Қазақ тілінде «көрші құқығы», көршісіне деген ерекше қатынас ұғымы бар. Оның мәні – адамдарды құрметтеу, бейбітшілікті уағыздау. Көршісімен тату болу үшін бала көршісінің атын ғана емес, оның қандай қызметте екенін, өмір жағдайын, қандай көмекке мұқтаж екенін және қандай көмек көрсете алатынын білуі керек. Көршіңіздің баласы ретіндегі рөліңізге сәйкес қарым-қатынас жасаңыз. Сонымен бірге «Ұлың өссе – ұлы жақсымен жақын бол, қызың өссе қызы жақсымен сыйлас бол» деген халық нақылының мәні ашылады.

Әдебиеттік оқу және ұлттық рәміздер туралы материалдар ұсынылмаған [89].

3 сынып. Жаратылыстану (барлығы 68 сағат, аптасына 2 сағат).

1. Отан. Отан тақырыбы. (8 сағат).

Аймақтағы тақырыптар: «Біздің Отанымыз», «Нұр-Сұлтан», «Алматы», «Көмір аумағы», «Каспийдің тірі алтыны», «Ақ алтын» (10 сағат).

«Біздің Отан» мәтінінен кейінгі келесі тапсырма өте сәтті болды. Мына сөздерді оқып, мағыналарын салыстыр: Отан, ел, жер, туған өлке. Осы сөздердің ұқсастығы мен айырмашылығын таба отырып, сіз оқушыларды олардың мағынасы мен мәнін түсінуге, оған назар аударуға бағыттап аласыз.

Жалпы, бұл мәтіннің барлық міндеттері біз қарастырып отырған мәселеге негізделген, яғни патриоттық тәрбиенің тиімді әдістері негізінде жасалған деп айта аламыз. Атап айтқанда, келесі тапсырма: Мәтіннен біздің елдің табиғат байлығы мен алуан түрлілігі туралы үзінді табыңыз. Осы үзінділерді оқығанда не елестетесіз?

Сонымен қатар, «Алматы», «Нұр-Сұлтан» мәтіндерінен кейін қойылған тапсырмалар оқушылардың назарын ел тарихына аударуға арналған. Осы мәтіндерден өту кезінде біз электронды оқулықты пайдаланып Нұр-Сұлтанға саяхат ұсынамыз. Нәтижесінде балада Нұр-Сұлтан туралы айқын бейнелі ой қалыптасады. Балада өз Отанының астанасына деген мақтаныш сезімі дамиды. Патриоттыққа тәрбиелеу үшін оқушының эмоционалдық саласына әсер етуді маңызды деп санаймыз.

2. Отбасы құндылықтарына негізделген тақырыптар: (1 сағат).

«Әке құпиясы» - мәтін. Бұл мәтін келесі мақсаттар мен сұрақтарды береді:

- «Немере» деп кімдерді атайды?

- Неліктен Атайдың мүйізі соқты? Неге немерелеріне қолын көрсетті?

Сіз оған не айтқыңыз келеді?

- Әңгіменің көрінісін дайындаңыз. Рөлдерді бөліп, барлық әрекеттер мен сөздермен келісіңіз.

Бұл тапсырмада патриоттық тәрбиенің тиімді әдістерінің бірі таңдалды. Өйткені, рөлдік ойындарда белгілі бір рөл атқара отырып, олар осы рөлге сәйкес әлеуметтік функцияларды орындауға үйренеді, білімдерін, біліктері мен дағдыларын арттырады. Рөлдік ойындар өмірдегі барлық қайшылықтар мен қиындықтарды көрсетеді. Бұл қатысушылардың мінез-құлық нормалары, адамгершілік қасиеттері және т.б. қалыптастыру үшін әлеуметтік рөл ойнауға қатысушыларға дайындалған сценарий бойынша өткізіледі.

Оқулықта отбасы тақырыбына басқа ешқандай материал берілмеген. Отбасы көлеміндегі этноәлеуметтік рөлдердің құндылық мәнін меңгерту бүгінгі қазақ мектептеріне қажет және бұл жұмысты бастауыш сыныптарда жоспарлы түрде іске асырудың маңызы зор дей отырып, біз қосымша әженің, ананың идеал бейнелерін қалыптастыруға, олардың мейірім, қамқорлықтың таусылмас бұлағы, отбасылық әдет-рәсімдердің сақтаушысы ретіндегі қызметтерінің маңызын түсіндіруге көмектесетін шағын мәтіндер мен тапсырмаларды берудің артықтығы болмайды деп ойлаймыз.

Дәстүр, әдет-ғұрып тақырыбында: (2 сағат).

«Мен және тағы бір адам. Әдептілік», «Халықтар достығы». Осы мәтіндерді ұсына отырып, біз оқушыларға достық, өзара көмек, қайырымдылық біздің халқымыздың ұлттық сипатын бейнелейтін және салт-дәстүрлердің үлгілері екенін түсіндіреміз. Біздің заманымыздың талаптары. Халқымыздың достасу, достық қарым-қатынас орнату, достық қарым-қатынасты құрметтеу, досын қорғау, қамқорлық жасау, сәттілікке жету, құпияларды сақтау т.с.с. қарым-қатынастары патриоттыққа тәрбиелеудің негізі болып табылады және оқушыға көмектеседі өзін ұлт өкілі ретінде сезінеді.

Бастауыш сынып оқушысы өзінің дос ретіндегі рөлін, достықтың құндылығын білуі маңызды. Осы жаста достық қарым-қатынас орнатуға көмектесетін сүйіспеншілік, достық, қарым-қатынастағы жағымды қатынас сияқты жеке қасиеттер айқын көрінеді. Мұғалім барлық балалар арасында достық орнатуға және басқа балалармен қарым-қатынас орнатудағы кейбір қиындықтарды қалай жеңуге болатындығын көрсетуге көмектеседі. Әрине, мұғалім қай оқушының кіммен дос болатынын жоспарлай алмайды. Алайда, бұл үшін жағдай жасап, дайындалуда [120].

Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу – біздің мемлекетіміздің ұзақ мерзімді даму бағыттары шеңберіндегі ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін ең өзекті мәселелердің бірі. Патриоттыққа тәрбиелеудің рөлін арттыру, неғұрлым маңызды құралдарына өлкетану, яғни

туған өлкенің табиғатын, халқы мен шаруашылығын, оның өткені мен бүгінін жергілікті қоғамдастық өмірін жақсарту мақсатында зерделеу болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларына өзінің туған өлкесі туралы толық, терең мазмұнды білім беруді талап ететін, олардың туған жеріне және табиғатына деген сүйіспеншілік сезімін, сондай-ақ өз халқының әдет-ғұрпына деген құрметін қамтитын аймақтық-өлкетану ұстанымында өз бейнесін табады. Жаратылыстану пәні оқу үдерісінде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуде аймақтық-өлкетану мәліметтерін пайдаланудың рөлін арттыру, педагогикалық шарттарын айқындау, аймақтық-өлкетануға тән ерекшеліктерді анықтау біздің зерттеуіміздің негізі болып табылады.

Мемлекеттік рәміздер тақырыбында әдеби тренинг.

3 сынып. Жаратылыстану (барлығы 68 сағат, аптасына 2 сағат).

1. Отан. Отан тақырыбы. (7 сағат).

Біздің ауыл немесе қала, ауылдық еңбек (мәтін), біздің Отанымыз - Қазақстан (мәтін), Нұр-Сұлтан (мәтін), егеменді елдің қорғанысы - қарулы күштер (мәтін), елдің басқару органдары, Қазақстан халқы, біздің еліміздің тарихы, ақ күріш аймағы, інжу-маржан ел, астық алқабы. «Ауыл еңбегі» мәтінінен кейін бастауыш сынып оқушыларының тақырыпқа сай «Біздің ауыл» тақырыбында әңгіме құрастыру тапсырмасы оқушыларды туған ауылы туралы ойлауға бағыттайды. Осылайша олар өз туған жерлерінің және ел тіршіліктерінің ерекшеліктерін басқаруды үйренеді. «Біздің Отанымыз - Қазақстан», «Нұр-Сұлтан» мәтіндерінен кейін шығармашылық тапсырмалар берген орынды. Мысалы: - «Нұр-Сұлтанға саяхат» тақырыбына мәтін жазыңыз.

- «Мен Нұр-Сұлтанды қалай безендіремін» тақырыбына эссе жазу және т.б.

2. Отбасы құндылықтарына негізделген тақырыптар: (2 сағат).

Отбасылық береке (мәтін) тақырыбына орай мақал-мәтелдер құру. Бұл тақырыптарда оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу халқымыздың әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін сақтай отырып, қалыптастырудағы рөліне тоқталады. Қазақ халқының бауырластық дәстүрлері басқа халықтарға қарағанда біздің ерекше ұлттық құндылығымыз екенін түсіну керек.

Дәстүр, әдет-ғұрып тақырыбы. (5 сағат).

«Қоғам» бөліміне «Қонақжайлылық» (мәтін), «Сыйластықтың себептері көп» (мәтін), «Қымызмұрындық» дәстүрі туралы қысқаша мәтін құру, «Ұлттық және кәсіби мерекелер» қонақжайлылық дәстүрлерін сипаттайды және қарым-қатынаста халқымыздың өзара сыйластығы. Қазақ дәстүрінде ақсақалдың атын атамай, оны қастерлеу әдептілік пен көрегендіктің үлгісі ретінде дәріптеледі. Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуде ұлттық салт-дәстүрлеріміздің мағынасын толық ашатын, олардың шын мәнін түсіндіретін жұмыс түрлерін қарастыруы керек. Оқушыға белгілі бір іс-әрекет үлгілерін беру де маңызды.

4. Әдебиеттік оқу. (1 сағат).

Мемлекеттік тіл (мәтін). Оқушыларға берілетін сұрақтар мен тапсырмалар «Әдебиеттік оқу», «Мемлекеттік тіл» тақырыптарын нақтылауға көмектеседі. Сонымен қатар басқа тақырыптар бойынша да өз тілдері мен ойларын айтуға мүмкіндік берді. Мысалы: сіз қандай этникалық топтансыз? Олар қай тілде сөйлейді? Мемлекеттік тілдің, ұлтаралық қатынас тілінің сөздерін қайталап жазу тапсырмалары. Зерттеу барысында ұлы адамдардың әдеби шығармалары бойынша сөздерін ұсынады және оларға осындай қанатты сөздерді тауып жазуды өтінеді. Пәндер арасындағы кіріктіруде біз, ұтымды пайдалануға көптеген мүмкіндіктер бар екенін білеміз (қазақ тілі, әдебиеттік оқу, жаратылыстану).

Мемлекеттік рәміздер тақырыбында: (1 сағат).

Ел рәміздері. Осы тақырып бойынша сұрақтар мен тапсырмалар оқушылардың өзіндік ойлары мен пікірлерін қалыптастыруға бағытталған. Қосымша ақпарат ретінде берілген келесі қағида өте өзекті: әр азамат әнұран мәтінін жаттап, оны салтанатты жағдайда бірге оқуға міндетті.

6. Қазақ халқының тарихи тұлғаларын таныстыратын материалдар. (5 сағат).

Біздің еліміздің тарихынан (тарихи мәліметтер), Қазақстан - мәдениеті мен өнері өркендеген ел.

«Біздің елдің тарихынан» тақырыбында Тәуке хан, Абылай хан, Төле би, Қаз дауысты, Қазыбек би, Әйтеке би сияқты ұлы адамдар туралы қысқаша мәліметтер келтірілген. Бұл тақырыптағы міндет - еліміздің тәуелсіздігі үшін күрескен адамдар туралы ақпарат жинау. Бұл оқушылар бастауыш сыныптан бастап өлке тарихына назар аударуға шақырады [91].

4 сынып. Туралау (барлығы 68 сағат, аптасына 2 сағат).

Отан. Отан тақырыбы. (7 сағат).

Еліміздің картадағы орны, Мәдени және өнер мұраларын сақтау және қорғау (мәтін), Біздің ауыл, Шаруа қожалығы, Ауыл байлығы, ауыл шаруашылығына жаңа көзқарас, менің Отаным - алып жер, егеменді азат ел, Қазақстан кеңістігі.

Қазақстан картасы картада елдің орны туралы бастауыш сынып оқушыларында білім мен түсінік деңгейінде ұсынылған, жер көлемі мен пайдалы қазбалар туралы ақпарат береді. Бұл ақпарат жастардың өз Отанын мақтан тұтатыны сөзсіз.

«Біздің ауыл», «Ауыл байлығы» тақырыптары ауыл өмірі мен туған жерге деген сүйіспеншілігін арттыру.

4 сынып. Туралау (барлығы 68 сағат, аптасына 2 сағат).

Отан. Отан тақырыбы. (7 сағат).

Географиялық картадағы елдің орны, Мәдени және өнер мұраларын сақтау және қорғау (мәтін), Біздің ауыл, Шаруа қожалығы, ауыл байлығы, ауыл шаруашылығына жаңа көзқарас, менің Отаным - алып жер, егеменді азат ел, Қазақстан кеңістігі.

Географиялық картадағы еліміздің орны туралы бастауыш сынып оқушыларының білімі мен түсінігі деңгейінде Қазақстанның картасы

ұсынылды, жер көлемі мен пайдалы қазбалары туралы ақпарат берілді. Бұл ақпарат жігіттердің өз Отанымен мақтануына себеп болатыны сөзсіз.

«Біздің ауыл», «Ауыл байлығы» тақырыптары ауыл өмірінен хабардар етіп, туған жерге деген сүйіспеншілікті тәрбиелеуге бағытталған. (7 сағат).

Еліміздің картадағы орны, мәдени және өнер мұраларын сақтау және қорғау (мәтін), Біздің ауыл, шаруа қожалығы, ауыл байлығы, ауыл шаруашылығына жаңа көзқарас, менің Отаным - алып жер, егеменді азат ел, Қазақстан кеңістігі.

Қазақстанның картасы географиялық картада бастауыш сынып оқушыларының елдің орны туралы білімі мен түсінігі деңгейінде ұсынылды, жер көлемі мен пайдалы қазбалар туралы ақпарат берілді. Бұл ақпарат жастардың өз Отанын мақтан тұтатыны сөзсіз.

«Біздің ауыл», «Ауыл байлығы» тақырыптары ауыл өмірінен хабардар етуге және туған жерге деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу.

Оқушыларға өздерінің тұрғылықты жерлері бойынша мәліметтер жинақтауға тапсырмалар беру арқылы «Менің Отаным» тақырыбына қатысты, оның бүгіні мен болашағы туралы ой салу мақсаты жүзеге асырылады. Сонымен қатар, осы сыныпта Қазақстанның мәдени мұралары туралы материал беріліп отыруы, оқушыларды «патриоттыққа тәрбиелеу» деген ұғымының ауқымын кеңейтуге көмектеседі деген ойдамыз.

Отбасы құндылықтарына негізделген тақырыптар. (3 сағат).

«Отбасы - бұл шағын қоғам», Туыстары, «Әкеңмен не істесең, ол да сенімен бірге болады». Осы тақырыптарды шешу бастауыш сынып оқушылары арасында отбасылық құндылықтарды терең түсінуге көмектеседі. Себебі тарауда келтірілген мәтіндерде туыстықтың мәні халқымыздың «үш адамы» ұғымымен көрінеді.

2. Дәстүр мен әдет-ғұрып тақырыбында материал жоқ.

Бастауыш сынып оқушысы үшін өз халқы мен өзі арасындағы қарым-қатынасты орнату, ұлттық мәдениетке тиесілі болу сезімі әсерін сезіну, олардың құндылықтарын саналы түрде қабылдауға көмектесу, ұлттық салт-дәстүрлерімізді құндылық ретінде білу маңызды және тиісті әрекет пен мінез-құлықты талап етеді. Ұлттық бастауыш мектеп білім беру жүйесінде әдет-ғұрыптардың танымдық және тәрбиелік рөлі артып келеді. Сондықтан, біз патриоттық тәрбие беру жүйесінде қазақ халқының әдет-ғұрыптары, дәстүрлері басым болуы керек деп санаймыз және халқымыздың салт-дәстүрлері туралы жасына және тәжірибесіне сәйкес жүйелі түрде ақпарат беріп отыру қажет деп санаймыз.

4. *Әдебиеттік оқу, Ел рәміздері* тақырыбына материалдар берілмеген.

6. *Қазақ халқының тарихи тұлғаларымен* таныстыратын материалдар. (5 сағат).

Қазақ халқының жоңғар басқыншыларына қарсы күресі, қазақтың жас батырлары, Қарасай, Райымбек батырдың Секерханмен жекпе-жегі, Қаракерей Қабанбайдың Арқауыл батырмен айқасы, Кәрі Шыңғыстың қасіреті [92, б. 68]. Әрине бұл тақырыптар бастауыш мектеп жасындағы

шәкірттің қоғамдық құбылыстар мен қатынастарға деген қызығушылықтарын қанағаттандырады. Өйткені бұл жас кезеңінде оқушылар өзін қоғамның толық мүшесі ретінде сезіне бастайды. Сол қоғамға лайықты әлеуметтік құндылық нормаларды меңгеруге ұмтылады. Сондықтан оқулықта ел тарихынан, тарихи тұлғалар өмірінен мағлұмат беретін материалдарды жүйелі ұсына отырып, оларға берілетін пысықтау сұрақтарының бастауыш сынып оқушыларын ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдауға жетелейтіндей, өзіндік ой-пікір айтуға ынталандыратындай болуын ескерген жөн. Өкінішке орай мұндай тапсырмалар өте аз. «Қазақ тілі» пәні бойынша патриоттық тәрбие беру мүмкіндігі бар материалдардың оқулықта қамтылуын кесте түрінде көрсетеміз (кесте 4).

«Қазақ тілі» бағдарламасының мақсаты - бастауыш сынып оқушыларының білімі мен түсінігі деңгейінде қазақ халқының идеяларын және олардың өмірінің қазақ тілімен тығыз байланысты екендігін көрсету. Өз халқының әдет-ғұрпын, дәстүрлерін және тарихи тұлғаларын құрметтеуге тәрбиелеу. Бағдарламаға бастауыш сынып оқушылары түсініп, игере алатын патриоттық тәрбие беру кіреді. Біз оны келесі бағыттар бойынша топтастырдық:

- Отанның, елдің рәміздері;
- тарихи тұлғалар;
- тарихи әндер мен күйлер;
- дәстүрлер
- отбасы (ана, әке құндылықтары).

3-сыныпта балаларға «Ауылға саяхат» тақырыбында қазақ тілінде «Киіз үй», «Қой және ешкім өспейді» атты қазақ халқының өмірі туралы баяндайтын шығармалар берілді. Бұл сабақта киіз үйдің бөлшектері мен жабдықтары таныстырылып, балаларға ауылдың суретін салуға тапсырма беріледі. Жұмбақтар шеше отырып, киіз үйдің бөліктерінің аттарын жаттайды. Патриоттыққа тәрбиелеу үшін сіз оқушылар ауыл өмірі, киіз үй, мал шаруашылығы туралы өз ойларымен бөлісуге итермелейтін сұрақтар қоюға болады. Мысалы: Сіз ауылға бардыңыз ба? Ауылдағы туыстарың кім? Сіз ешкі немесе бұзау көрдіңіз бе? Олар саған ұнай ма? және т.б.

Тақырыбы «Отан - менің ата-анам» және «Отан» сөзінің мағынасы. Мұғалім оқушылардың бойында белгілі бір сезім тудыру үшін «Атамекен», «Туған жер», «Ел» сөздерін ой елегінен өткізгенде қандай бейнелерді елестетесіз? Ол әнұранды айтқан кезде өз елімен мақтанатынын айтады. Отан туралы ұғымды айшықтайтын шығармашылық тапсырмалар берген дұрыс деп ойлаймыз. Жалпы, бұл тақырып бойынша материалдар беріледі. Мысалы: 3-сыныпта «Туған елім - Қазақстан».

Менің туып өскен жерім - егеменді Қазақстан. Қазақстанның байлығы өте көп және қазынаға бай ел.

Кесте 4 - Бастауыш сыныптардың «Қазақ тілі» оқулығындағы патриоттық тәрбиемен таныстыратын материалдардың қамтылуы

Р/с	Сыныбы	Тақырыптар	Сағ. саны	Қосымша мәлімет
1	1 сынып	Отан, Отан, ел рәміздері құндылықтары. Ауылға, Отанға саяхат - менің ата-анам. Тарихи тұлғалар. Арқаның үздік әншілері: Біржан сал, Ақан сері. Қорқыт - соғудың атасы. Ықылас қобыз үнін тербетіп жіберді. Құрманғазы Сағырбайұлы. Дина Нұрпейісова. Дәстүрлер. Халық әндері. Балаларға арналған әндер: «Бесік жыры», «Бала уату», «Тұсау кесу», «Наурыз тілегі», «Наурыз көже», «Наурыз тойы»	5 3 2 2 3 2	Шығарма Осы есімдерге қатысты мәліметтердің қай пәндерде берілгенін айту. Рөлдік ойындар. Драмалық қойылымдар.
2	2 сынып	Отан, Отан, ел рәміздері құндылықтары. Туған ел Тарихи тұлғалар: Махамбет, Исатай, Жаяу Мұса. Тарихи әндер мен әуендер. «Менің елім - ай», «Қайран Нарын», «Ел жоғалған». Дәстүрлер. Той әндері мен күйлері: «Жар-жар», «Қыз сыңсуы», «Беташар», қоштасу. Наурызға арналған әндер. Отбасы. «Анашым аман болсын, әжемнің жасы ұзақ болсын».	2 2 3 2 2 1	Өз ауылы немесе қаласы туралы әңгіме құрастыру. Шығарма шылық тапсырма. Шағын мәтіндер. Драмалау.
3	3 сынып	Отан, Отан, рәміздер құндылықтары. Менің Отаным - Қазақстан. «Қазақстан» әні. Тарихи тұлғалар. Бұқар жырау, отты ақын Махамбет, Базар жырау, Жиенбай жырау, Тұрмағанбет. Сыр Сүлей - Нұртуған, Нартай ақын, ақын – Жамбыл. Тарихи әндер мен әуендер. Дәстүрлер. Наурыз аяқталды. Отбасы.	1 1 1 2 2 2 1	Сурет салу. Шығармашы лық тапсырма.
Барлығы:			40сағат	

Осы тақырыптардан басқа, Нұр-Сұлтан және Алматы қалалары туралы еңбектер ұсынған тиімді болар еді. Жергілікті композиторлардың туған жерге арналған әндері туралы ақпарат беру де патриоттыққа тәрбиелеуге ықпал етеді [93, 94].

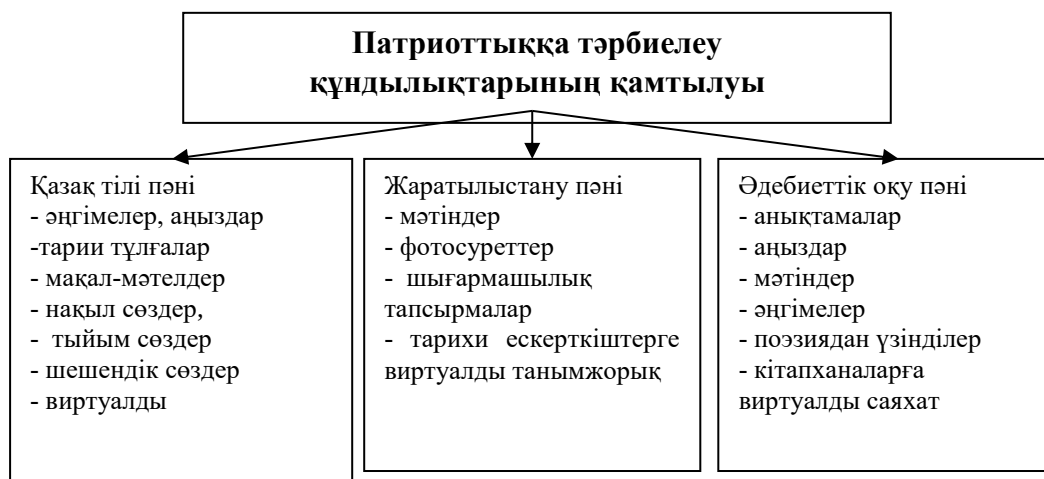
«Тарихи тұлғалар» бөлімінің материалдары оқушылар музыка саласындағы ұлы есімдермен таныстырады. Қорқыттан бастап ол данышпандар мен әнұрандарды қосқанда ақпараттың кең жүйесін жасады.

Сондай-ақ, ел тарихының кейбір кезеңдерінен материалдар берілген. Мысалы: «Елім-ай», «Қайран Нарын» әндері.

Бұл оқушылардың өз елдерінің тарихын білуге деген қызығушылығын тудырады деп ойлаймыз. Бұл тақырыптарды әдебиет пен жаратылыстану пәндерін оқытумен ұштастырған тиімді болар еді. 3-сынып оқулығының дәстүрлер бөлімінде басқа сыныптарға қарағанда материалдар көп. Бұл адам өмірінің әр түрлі кезеңдерімен байланысты халықтық дәстүрлер. Отбасы тақырыбында шығармалар өте аз. Баланы анасының мықтылығын, әкенің қасиеттерін сезіндіретін қазақ тілінде шығармаларды оқыту мүмкіндігін егжей-тегжейлі қарастыру қажет.

«Қазақ тілі» оқулығының дизайны оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, заман талабы деңгейінде. Оқулықтар халық шығармашылығын таныстырады, музыкалық сауаттылыққа арналған суреттер, шығармалар мазмұнына байланысты суреттер эстетикалық талаптарға сай жасалады. Тарихи тұлғалардың портреттері, иллюстрациялар бар. Мысалы, 3-сыныпта «Алпамыс батыр» жырына иллюстрациялар ұлттық нақышта әдемі салынған [139-142].

Қазақ тілі, әдебиеттік оқу, жаратылыстану оқулықтарында қызықты ақпараттардың қарастырылдығын айтуға болады. Сонымен қатар, кейбір материалдар интегративтік сипатқа ие. Өйткені, мазмұны жағынан ұқсас материалдар бір мезгілде әр түрлі оқулықтар шеңберінде оқытылып, оқушының жүйелі ақпарат алуына мүмкіндік туғызады.

Сурет 2 - «Әдебиеттік оқу», «Жаратылыстану», «Қазақ тілі» сабақтарында патриоттыққа тәрбиелеу құндылықтарының қамтылуы

Зерттеу барысында қазақ тілі, әдебиеттік оқу, жаратылыстану пәндерінің оқу-әдістемелік кешеніне талдау жасай отырып, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік мүмкіндіктері мен оның өзекті мәселелерін қарастырдық.

Сонымен қатар, бастауыш білім тұжырымдамасына, оқу бағдарламасына, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешенге талдау жасау барысында, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу қажеттілігі мен оны жүзеге асырудың ұтымды әдіс-тәсілдері, тиімді жолдары нақты айқындалмағандықтан, бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу сабақ мақсатында өз мәнінде көрініс таппай отырғаны анықталды.

Жеке тұлға бойында патриоттық тәрбие бағдарды қалыптастыру жөніндегі ғылыми-әдістемелік еңбектер мен іргелі зерттеулерді зерделей келе, бастауыш сыныптарда бұл жұмысты жүзеге асырудың төмендегідей мүмкіндіктері айқындалды:

- әдебиеттік оқу, жаратылыстану және қазақ тілі сабақтарындағы патриоттыққа тәрбиелеу бағыттап отыратын шағын мәтіндерді таңдап, талғап пайдалану;

- факультатив курсында;

- сыныптан тыс жұмыстарда;

- электронды оқу құралын пайдалану.

- Бұл бастауыш сынып оқушыларын қоғам талабына сай біліммен қаруландыра отырып, әлеуметтік тәжірибені меңгертуді көздеген оқыту технологияларын орнымен қолдана алатын мұғалімнің оқыту іс-әрекеті мен оқушының оқу іс-әрекеті арқылы жүзеге асады. Өйткені патриоттық тәрбие беру үдерісі екі жақты сипатта болады және мұғалім мен оқушылардың өзара әрекетінің болуын мақсатқа жету үшін және құндылық ретінде қабылданатын бағдарларды орнықтыру үшін қажет етеді.

- Үзіліссіз білім алу жүйесінде оқулық әдебиеттер алатын пәндік білімдердің, дамитын бейімділіктердің санымен ғана емес, оқушылардың патриоттық тәрбиедан нәр алып, бойына саналы дарытуымен де өлшенетін жаңа сапаға ие болуы тиіс. Білім алумен қатар, патриоттық тәрбие туралы ақпаратты бойына сіңірген оқушы-тұлға ғана өз елі мен жерін, тілі мен ділін қорғауға жауапты екендігін жан дүниесімен сезіне алады.

- «...Мұндай балалар бастауыш мектепті бітіргеннен кейін қай жұрттың ортасында жүрсе де сүйегіне сіңген ұлт рухы жасымайды. Қайда болса да, тіршілігінде қандай ауырлық, өзгерістер көрсе де ұлт ұлы болып қалады»-дейтін ұлттық тәлім-тәрбиенің көрнекті өкілі М.Дулатовтың пікірі де осы тұжырымды дәлелдей түседі [40, б. 39].

- Сонымен қорыта келе, мектеп табалдырығын жаңа аттаған кішкентай шәкірттердің өз халқының патриоттық тәрбиесін саналы түрде түсініп, қабылдауына, салт, дәстүрлерін қадір тұтып, елін сүйетін, рухы жоғары, патриоттық тәрбиесі анықталған азамат болып жетілуіне бастауыш мектептегі патриоттыққа тәрбиелеу міндетіне үйлесетін оқыту әдістерін таңдау, мазмұнды сұрыптау әдістемесін жетілдіру және электронды оқу құралын қоланудың маңызы зор деп есептейміз.

1.3 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық моделі

Қазақстан мектебінің жаңа ұлттық моделі қалыптасуына байланысты ұлттық идеяның дамуына ерекше мән берілуде. Ұлттық идеялар ғасырлар бойы келе жатқан мәңгілік патриоттық тәрбиемен сабақтасып, ұлттың өзіндік ділімен үнемі дамып, жаңа сипат алып, қоғам дамуының заңдарына айналып отырады. Ұлттық мектептің ұлы мұраты-аталар сөзімен өсіп-өніп, бабалар бұлағынан нәр алған, ұлылар тәрбиесіне тағзым етер өркениет әлеміне қазақ құбылысы болып кіретін дана халқымыздың ұрпағын қалыптастыру. Бүгінгі сәби ертеңгі күні егемен елдің болашағы, өз ұлты арасында ұлт мүддесі үшін қызмет ететін азамат. Сондықтан болашақта «Мен қазақпын» - деп мақтана алатын ұрпақтарымыздың ірге тасы бастауыш сыныптан қалануы тиіс.

Бастауыш мектеп жасы оқушының адамгершілік тұрғысынан өзін-өзі тануымен, әлеуметтенуі, яғни әлеуметтік тәжірибені меңгеруімен ерекшеленеді. Өзінің жеке басының құндылығын жоғары бағалай алатын, жеке басының мүддесін қоғамдық мүдделермен ұштастыра білетін, ұлттық сана сезімі оянған тұлға тәрбиесіндегі патриоттыққа тәрбиелеу жұмысының мәні зор. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеуде олардың өз жетістік жақтары мен кемшіліктерін көре білуі, өзінің жеке басының құндылығын, даралық сипатын саналы түрде сезінуге бағыттап отырудың мәні зор. Өйткені патриоттыққа тәрбиелеу механизмі адамның өзін-өзі айқындау құндылығының үлгісі арқылы жүзеге асады. Өзін-өзі айқындаудың алғашқы кезеңінде оқушыны патриоттыққа тәрбиелеудің мәнін аша келе, патриоттық сезімін оята отырып, тәрбиелеу болады. Оқушының өзін-өзі реттеуі жүзеге аса отырып, жеке тұлғаның ар-ұят, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі сынау, өз мінез-құлқын қоғамдағы үлгімен, досымен салыстыра алу қабілеттері көрініс табады. Бұл туралы «...өзіңді біл дегенде бұл тек қара басыңды ғана біліп қой дегендік емес, бұл-өз тарихыңды біл, дәстүріңді біл, ата-бабаларыңның игі жақсылығын үйрен, үй-ішінді біл, оның тарихын біл, ауыл-айнаңды біл дегендік. Осылардан басталған білім барлық білімдердің іргетасы болады. Жеті атаңды біл дегенде, үй-ішілік біліміңді тереңдет, мүмкін аталарыңның ішінде кезінде болған игі жақсыларынан үлгі аларсың, батыр болса, ел қорғап, шешен болса, әділ билік айтқан болар, содан үйренерсің, еңбекте ер атанған болса немесе ақын-айтқыш болса, тәлімдік өнеге аларсың, тіпті қарапайым, кең пейіл, адамға ылғи достық ойлаған жандар болса, олардың да ізгі қасиеттері саған өнеге болар. Үй-ішінді біл дегенде, әке мен анаңды әлі дұрыс түсініп болмағаныңды шын ұғасың ба? Сені дүниеге келтіріп, түн ішіндегі жөргегіңді бірнеше рет құрғатқан анаң алдындағы борышыңды өтей алдың ба? Қазақ өзін-өзі біліп, тануы үшін, сан ғасырлап жасалып келген, қалыптасып қалған, қайталана беретін дәстүрлерін білуі қажет», - деген даналық сөздердің мәні мол [50, 102-б.]. Сол арқылы оқушының патриоттық тәрбие танымы кеңейе түседі. Ұлт өкілінің бірден бір

белгісі – оның ұлттық өзіндік санасының қалыптасуы. Ұлттық өзіндік сана адамның тұлға ретіндегі субъектілік анықталуы. Бұл өз кезегінде патриоттық тәрбиесінің болуы арқылы жетіле түспекші. Патриоттық тәрбие тұлғаның субъекті ретіндегі әлеуметтік белсенділігін қалыптастырады. Яғни, ұлттық тұлға өз бойында ұлттық тұлғалық қызметтерді меңгере отырып, этностық әлеуметтену процесінен өтеді. Сонымен қатар бала өзін ұлт өкілі ретінде жетілдіре отырып, ұлттық сипат пен мәдениетке ие болады.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру теориясын қарастыру, оны практикалық және нақты талдау мазмұны мен мағынасын сақтауды және жеңілдетуді қажет етеді. Бұл «модель» ұғымының мағынасын ашу арқылы жүзеге асырылады. Философ В.А. Штоф, «модель дегеніміз - бұл объект туралы жаңа ақпарат беру үшін бізді алмастыратын затты бейнелейтін немесе құратын материалды саналы немесе қиялды зерттеу жүйесін түсіну» [146].

«Модель» термині латынның «модульдер» сөзінен шыққан, ол «өлшеу», «әдіс», «сурет» дегенді білдіреді. Білім беру процесін зерттеу кезінде модель жалпы құрылым мен зерттелетін мәселенің жекелеген бөліктері арасындағы байланысты бейнелеу құралы болып табылады. Имитациялық модельдеу деп аталады. Модельдеу процесінде бір жүйе (зерттеу нысаны) өзінше басқасына (модельге) ауысады (В.Г. Афанасьев) [147].

70-80 жылдардағы педагогика ғылымында білім беру жүйесін модельдеу арқылы А.В. Мудрик [148], 80-90 жж. Өзін-өзі дамыту моделі. О.С. Газман [149], педагогикалық оқу орындарындағы оқушылардың гуманистік бағытын модельдеу арқылы И.А. Колесникова [150], С.В. Бондаревская [151] С.Д. Поляков [152], Н.В. Кузьмина [153] жеке тұлғаның адамгершілік мәдениетін қалыптастыруды модельдеумен айналысқан. Білім беру арқылы патриоттыққа тәрбиелеуді модельдеу (Нургалиева Г.К, Кудышева Б. және басқалар), құндылықтарға негізделген ұлттық білім жүйесін құру, құндылықтарға негізделген қазақ этнопедагогикасының логикалық-құрылымдық моделі (Қожахметова К.Ж. және т.б). Рухани-адамгершілік қасиеттер арқылы тұлғаны қалыптастыру моделін жасайды (К.А. Исмаилова, Б.Н. Игенбаева, А.Каплиева және т.б.), оқушылар патриоттыққа тәрбиелеу моделін жасайды. (К.К. Найманбаева) зерттеушілер қатысты. Осы теорияларға сүйене отырып, біз жетекші зерттеу теорияларының тұжырымдарына сәйкес бастауыш сыныптарда гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру моделін құруды басшылыққа алатын келесі негізгі қағиданы ұсынамыз:

Патриоттық тәрбие - бұл адамның ұлттық ерекшелігін анықтайтын және патриоттық тәрбиеге деген көзқарасты бейнелейтін тұлғаның сенімі, көзқарасы, талпынысы түріндегі ерекше құрылымы.

Сонымен, патриоттық тәрбие бастауыш сынып оқушыларының мұраттары мен сенімдерін анықтайды, олардың тұлға ретінде қалыптасуында жетекші рөл атқарады және жаңа қажеттіліктердің пайда болуына ықпал

етеді. Сонымен қатар, патриоттық тәрбие бастауыш сынып оқушыларын өз бетімен іс-әрекетке бағыттайды. Патриоттық тәрбие сезімі оқушының осы патриоттық тәрбие туралы өз бетімен ойлануынан, өзіндік қорытынды жасап, соған ұмтылуынан көрінеді. Патриоттық тәрбиенің мәнін ашатын және оларға деген оң көзқарасты қалыптастыратын ата-аналар мен мұғалімдердің құндылықтарын оң бағалау патриоттыққа тәрбиелеуге айтарлықтай әсер етеді. Құндылықты бағалау - бұл адамның тәрбиелік және эмоционалдық құрылымдармен байланыстағы құндылығын қалыптастырады.

Өз кезегінде бұл оқушылардың патриоттық тәрбиеге деген оң көзқарасымен анықталады.

«Патриот», «патриоттық тәрбие» ұғымдарының теориялық негіздеріне сүйене отырып, біз бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы мектеп оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің моделін құруды жөн көрдік(3 сурет).

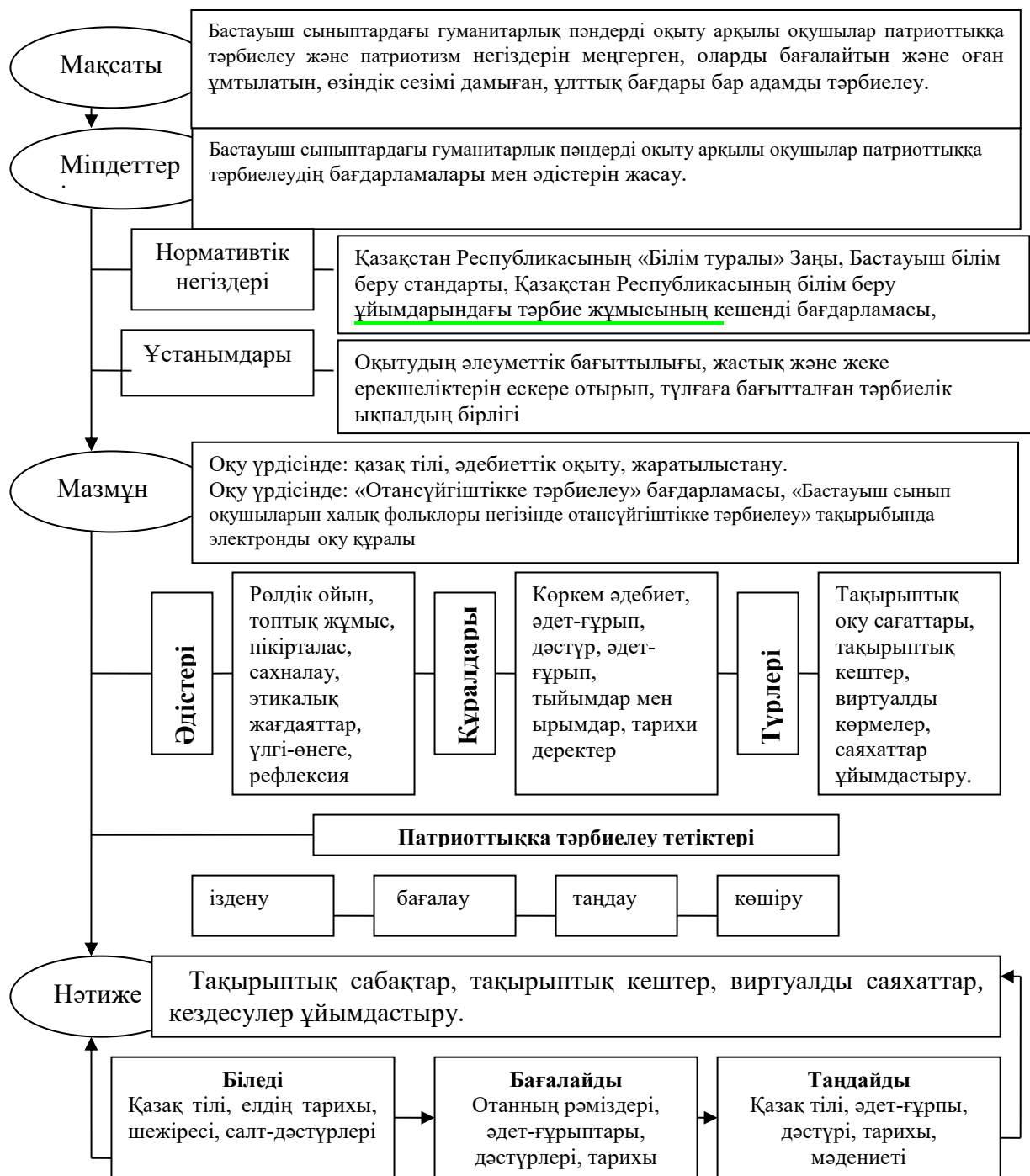
Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу модельдің негізі мақсат, міндеттерден, қағидалар мен нормативтік негіздер жүйесінен, патриоттыққа тәрбиелеу тетіктерінен, тұтас технология ретінде қарастырылды мазмұн, әдіс, құралдар жүйесінен, нәтижеден тұратын кешен.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу моделінің мақсаты - патриоттық тәрбие жүйесі туралы бастапқы білім негіздері қалыптасқан, патриоттық тәрбиені танып, бағалайтын және оны таңдайтын, өзіндік сана-сезімі қалыптасқан, рухы жоғары, патриоттық тәрбиесі анықталған тұлға қалыптастыру. Осы мақсаттан туындайтын міндеттері – бастауыш сыныптағы патриоттыққа тәрбиелеудің мазмұндық жүйесін нақтылау, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің бағдарламасы мен әдістемесін жасау, патриоттыққа тәрбиелеу жолдарын көрсету, нәтижесін бағалау.

Модельде көрсетілген мақсат-міндеттерді жүзеге асыру тетіктері мен мазмұндық, технологиялық құрылымын анықтау үшін Қазақстан Республикасының білім туралы Заңы, Бастауыш білім стандарты, Қазақстан Республикасының білім беру мекемелеріндегі тәрбие жұмысының кешенді бағдарламасы, Бастауыш білім тұжырымдамасы т.б. нормативтік құжаттар[1, 2, 4, 5] зерделенді.

Сонымен қатар, біз бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу моделін жасауда төмендегідей педагогикалық қағидаларды басшылыққа алдық:

- тәрбиенің қоғамдық бағытта болуы;
- тәрбиелік ықпалдардың бірлігі;
- тұлғаға бағытталған;
- жас және дара ерекшеліктерді ескеру.

Сурет 3 - Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу моделі

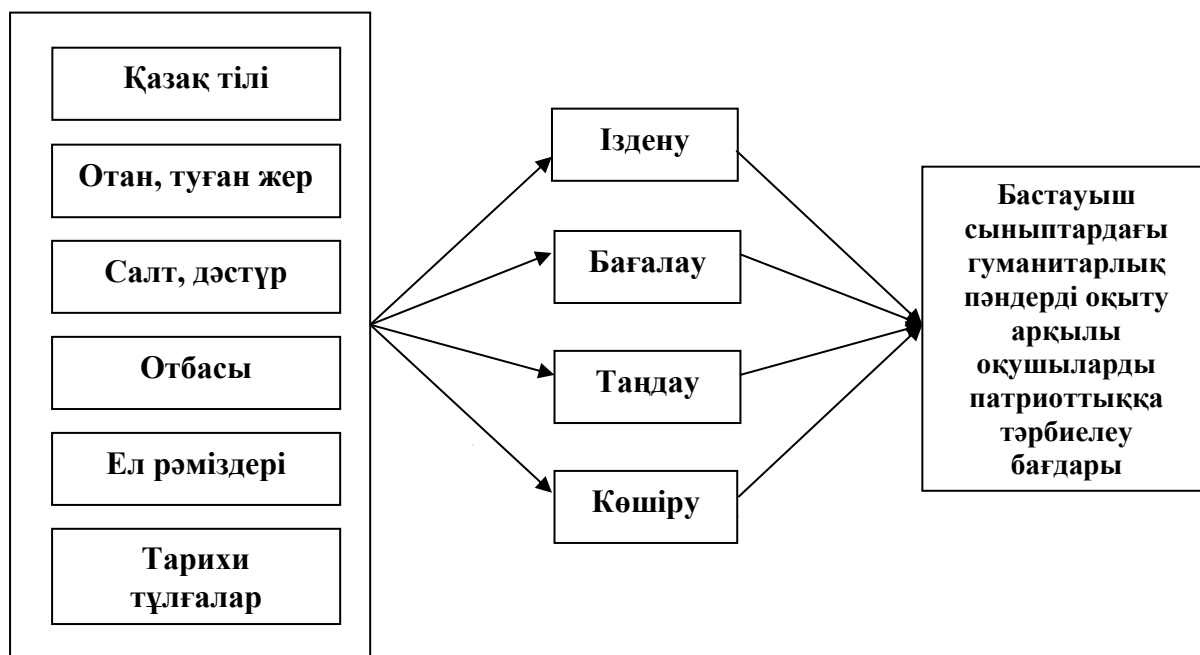
Тәрбиенің қоғамдық бағытта болуы қағидасы патриоттыққа тәрбиелеу жұмыстарының мақсатын белгілеуде маңызды. Өйткені, егеменді мемлекет жағдайында және әлемдегі жаһандану үдерісі барысында қазіргі қоғамымыздың болашағына берік сенімі бар азаматтарды тәрбиелеу негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Тәрбиелік ықпалдардың бірлігі қағидасын басшылыққа ала отырып, модельдің әрбір бөліктері мен элементтерін түгел бір тұтастықты құрайтын педагогикалық жүйе ретінде қарастырдық.

Жас және дара ерекшеліктерді есепке ала отырып, бастауыш сынып оқушысының жас және дара ерекшеліктерін физиологиялық, психологиялық, педагогикалық тұрғыдан сипаттай келе, олардың патриоттыққа тәрбиелеуге байланысты есепке алынуы басты назарда болды. Тұлғаға бағытталған қатынас педагогикада «тұлғалық-бағдарлы» ұғымымен түсіндіріледі. Яғни, тұлғаға субъектілік көзқарас негізінде қарым-қатынас жасау. Тұлғалық-бағдарлы қатынас – оқушының тұлғалық қызметтері (таңдау, мотивация, рефлексия, т.б.) көрінетін жағдайларды тудыруды көздейді. Ал патриоттыққа тәрбиелеу бастауыш сынып оқушыларының дербес мүмкіндіктерін дамытуға, олардың бойында субъектілік сапалық өзгерістердің қалыптасуына жағдай туғызуы қажет.

Модельдің келесі құрылымында бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу тетіктері баяндалады. Бастауыш сыныптағы оқушыларда патриоттыққа тәрбиелеу тетіктерін іске қосу осы жас кезеңіндегі оқушының барлық сфераларының өзара үйлесімділігі арқылы жүзеге асады: эмоциялық, танымдық, әрекеттік. Патриоттық тәрбие теориясына сүйене отырып, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу төмендегідей сызба түрінде көрсетеміз (Сурет 4).

Іздену сатысында оқушыларға ақпараттар беру, қызығушылық туғызу, құндылық объектілерге көңіл аударту арқылы мотивациялық-құндылық компонент көрініс табады. Мотив іс-әрекеттің ішкі қозғаушысы ретінде сана арқылы пайда болады да ішкі стимулға айналады. Бастауыш сынып оқушылары білуге құмарлығымен ерекшеленеді және олар өздеріне қызық немесе ұнаған нәрсеге мейілінше ұмтылыс білдіреді. Оқушының осы қасиетін *іздену* сатысында есепке аламыз. Мотивация оқушының жеке өз сұранысы мен қоғамдық сұранысты дамытуға әсер ететін басты қозғаушы күш. Бұл не істеу керектігін және қандай құндылықтарға ұмтылу керектігін білу, шын мәнінде соған ұмтылу. (қызығушылық, қажеттілік, ынта) Сол арқылы *іздену* тетіктері іске қосылады. Бастауыш сынып оқушысында адамдар арасындағы қарым-қатынасқа байланысты мотивтер оқушы бойындағы белгілі бір іскерліктердің болу болмауына байланысты. Іс-әрекеттің ішкі қозғаушысы ретіндегі мотив сана арқылы пайда болады да ішкі стимулға айналады. Мотивтің іс-әрекетте жүзеге асуы нақты практикалық жағдайларда, түрлі іс-әрекетті орындау барысында болып отырады.

Оқушылар ұжымдық мотивтермен пайда болған мінез-құлық нормаларын жеңіл, әрі тез меңгеріп алады. Жеке оқушыдан гөрі сыныптағы барлық оқушының білетіні көп болады. Сондықтан, патриоттыққа тәрбиелеуге бағыттап отыратын жағдаяттарды түгел ұжымды түрде талдап, әңгімелескен тиімді.

Сурет 4 - Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу бағдары сызбасы

Сөйтіп, ұжымның пікірін есепке ала отырып, бала тиянақталған білім, бағаға ие болады. Осының негізінде оқушының жеке өз пікірі, бағасы қалыптасады. Бастауыш мектептегі алғашқы жылдар оқушының таным әрекеті үшін сензитивті кезеңі болып табылады. Ұзақ әрі жағымды эмоцияларға толы болған мақсат, қатынас, құндылық жеңіл түрде өзіндік мүддеге айналады. Қуаныш сезімін бастан кешіру оқушының ынтасын, құлшынысын ұштай түседі. Ал, қарым-қатынас еш қуанышсыз өтіп, оған оқушының қанағаттану сезімі төмен болса, патриоттық тәрбиенің жекешеленуі қиындайды. Сондай-ақ, бұл бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуге қатысты мәліметтерді қабылдаудағы жағымды көңіл-күй жағдайы, оған әсерленуі, эмоционалды реңкті қабылдай алуы да әсер етеді. Мәселен, салт, дәстүр рәсімдерін орындауда қуаныш сезіміне бөлену, эмоциялық еліктегіштік, жаны ашу, ар-намыс, ықыластылық, алғыс т.б. адамгершілік көңіл күй арқылы көрініс тауып отырады.

Бағалау – салыстыру, мәнін ашу, құндылығын көрсету нәтижесінде мүмкін болады. Демек, бала ұсынылып отырған объектіні үлгімен салыстыра отырып, оның мәнділігін анықтайды. Таныған, бағалаған патриоттыққа тәрбиелеу жүйесі оқушының патриоттық тәрбиені иеленуіне және осыған байланысты құндылық қатынасының пайда болуына көмектеседі. М.И. Кикина «Оқушылардың құндылық қатынасының базалық құрылымына оның танымдық әрекеті кіреді», - дейді [60, б. 78]. Сондықтан, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу ерекше мән беру, соған сәйкесті эмоциялар туғызу, құндылық бағалау әрекеттерін жүзеге асыру негізінде қалыптасқан құндылық

катынастың мәні зор болмақ. Бастауыш сынып оқушысы өз мінез-құлқын осы құндылық қатынасқа сай реттеп отыру іскерлігіне қол жеткізеді. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде қатынастың пайда болуы баладағы әлеуметтік тәжірибенің жиынтығына сай олардың мағыналы өзгеріске ұшырауының көрінісі болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының «патриоттыққа тәрбиелеу», «патриоттық құндылық» сияқты ұғымдарды меңгеруі, олардың патриоттық тәрбиені қабылдаудағы ойлау белсенділігі, патриоттық тәрбиені бағалау, таңдау талпыныстары, меңгергенін достарымен талқылай алуы, сұрақтар қоя білуі. Бұл кезеңде құндылықтың маңызын, құндылықтар жөніндегі білімдердің қажетті мөлшерін, тереңдігін, әсерлілігін қамтамасыз ету көзделеді. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы патриоттыққа тәрбиелеу оқушылардың тұлғасы өзіндік сананың қалыптасуымен ерекшеленеді. Дүниені қабылдау ерекшелігі оның психологиялық қасиеттерімен түсіндіріледі: табиғи елгезектігі, орындаушылығы, еліктегіштік, эмоциялық айқындығы, өз тұлғасының басқа адамдарға бағытталғандығы. Патриоттыққа тәрбиелеу тетіктері ол: - *іздену* - *бағалау* - *таңдау* - *көшіруде* осы өрстің қызметі ерекше мәнді болып табылады.

Патриоттық құндылық объектілерді таңдау, сондай-ақ, жеке тұлғаны патриоттыққа тәрбиелеу барысын тануы мен бағалауын қажет ететін жағдайларды тудыру барысында мақсатты іс-әрекетті жүзеге асыра отырып, патриоттық тәрбиені жеке тұлғаның қажеттілік объектісіне айналдырамыз. Бұл саты тұлғаның бірнеше объектіден нақты біреуіне таңдау жасауы арқылы көрініс табады. Патриоттыққа тәрбиелеу құндылық қатынас қалыптасуының бастауыш сынып оқушыларындағы ерекшелігі - өсіп келе жатқан тұлғаның қоршаған дүниені танып білуі келесі бір адамның қатысуымен жанама түрде жүзеге асады. Сондықтан, қабылданатын білімдер екі түрлі эмоциялық күйде жетеді:

- біреуі бөтен адамның бағасы мен жеке қатынасы арқылы жеткен білім;

- екіншісі өзінің жеке қатынасы мен сезімдері.

Осының әсерінен баладағы «білемін», «білмеймін» деген ұғымдар енді құндылық мәнге ие болып «жақсы», «жаман» ұғымдарына ауысады [55, б. 121].

Көшіру сатысында оқушының таныған, қабылдаған құндылықтарына қатынасы оның ішкі сеніміне айналып, оның әрекетін, мінез-құлқын реттеп отыруға көмектеседі. Бала белгілі бір затты, құбылысты ерекше бағалап, соған ұмтылады, бірнеше объектіден нақты біреуіне таңдау жасайды. Сөйтіп, оқушының күнделікті өмір барысындағы мінез-құлықтары, іс-әрекет сапалары тұлғадағы патриоттық тәрбие нәтижесі ретінде көрініс тауып отырады. Меңгерген құндылық түсініктері мен ұғымдарына сәйкес қимыл-әрекет тәсілінің жиынтығы, өзін-өзі реттеу іскерлігі қалыптасады.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу, қабылдау нәтижесі ретінде енді соған сәйкес іс-әрекет көрініс беруі керек. Өйткені патриоттық тәрбие болу үшін бала патриоттық тәрбие жүйесін қабылдап қана қоймай, оны түсініп, қалай пайдалану керектігін білуі қажет.

Патриоттық тәрбие беру мәні де осы патриоттық тәрбие түсініктердің тұлға мінез-құлқына көшірілуі. Бұл тұлғаның белгілі бір іс-әрекеттегі бағыттылығы, белсенділігі арқылы көрінеді. Оқушының ерік-жігер күші арқылы олардың патриоттық тәрбиені іздестіру, оған ұмтылу, патриоттық тәрбиені таңдау қызметтерінің негізіндегі әрекет ету қабілетімен айқындалады. Мұнда жеке тұлға қасиеттерінің көрінуі, өз құндылықтарын дәлелдеуі, күрделі ұғымдарды меңгерудегі талпынысы және оқушының адамгершілік жағынан өзін-өзі жетілдіруге ұмтылуын бейнелейді. Іздену - бағалау – таңдау – көшіру болуы үшін, оған жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыруда көп нысаналы болуға жағдайлар жасалынып және оларды өзектілендіретін іс-әрекет түрлерін байыту қажет.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу үдерісі тұлғаның санасы мен сезіміне, мінез-құлқына бірдей деңгейде әсер ету арқылы патриоттыққа тәрбиелеуде мықты мінез-құлықты тудырады. Осы тетіктер жүйесі адам бойында қалыптасқанда ғана бүкіл тәрбие үдерісінің сапалы жаңаруы, оның құнды толығы мүмкін болады. Сондықтан модельдің келесі бөлігін оқушы мен мұғалім іс-әрекеттерінің тұтас жүйесі түріндегі технология ретінде қарастырамыз. Модельде бұл құрылым мазмұн-әдістер-құралдар деп беріледі. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу құрылымы мен мазмұны тұлғаның бағыт-бағдарын, ұстанымдарын айқындайды. Өйткені, мазмұн бөлімінде патриоттыққа тәрбиелеуге негіз болатындай бастауыш білім стандартында қамтылған оқу материалдары қарастырылады. Олар бастауыш мектептің оқу жоспарында берілген әдебиеттік оқу, жаратылыстану т.с.с. пәндерді оқытуға арналған оқулықтарда көрініс тапқан оқу ақпараттарының жүйесі.

Бастауыш білім мазмұнында қамтылған бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу негіздері Отан, туған жер, әдебиеттік оқу, отбасы, салт, дәстүр, ел рәміздері және ел тарихына үлес қосқан тұлғалар құндылығы түрінде қарастырылады. Мазмұндық бөліктің мақсаты пәндік оқу материалдарының ішінен бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу негіз болатындарын іріктеп, жүйелеу арқылы сабақты және тәрбие жұмыстарын әдістемелік қамтамасыз етудің дидактикалық мүмкіндіктерін көрсету. Осындай мүмкіндіктердің бірі ретінде біз дайындаған авторлық электронды оқу құралын пайдалануды қарастырамыз. Ақпаратты технологияның бастауыш сыныпта қолданылуы оқушылардың қызығушылығын арттырып, өзіндік ізденісін дамытуға көмектеседі. Оның үстіне электронды оқулықтағы шәкірттерге ұсынылатын

ақпараттар олардың пәндік білімдерін интеграциялауға мүмкіндік береді. Қашықтықтан оқытуда онлайн платформалар көмегімен бейнекөріністерді, қазақ тілінде шығармаларды, мәтіндік ақпараттарды қабылдау барысында оқушылардың патриоттық тәрбие жөніндегі таным-түсініктері молайып, меңгергендерін қажетіне қарай пайдалану іскерліктері де жетіле түседі. Электронды оқу құралындағы материалдарды қабылдау кезінде көрген объектілердің орналасу реті, ерекше әсер еткен тұстары бала жадында сақталып отырады. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу дербес ізденіс жұмыстарын ұйымдастыруға бағытталған шығармашылық тапсырмаларды оқу құралында ұсынуға болады.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде қазақ тілі, әдебиеттік оқу, жаратылыстанудан оқу-тәрбие үдерісінде осынау ақпараттар көркем шығармалар, патриоттыққа тәрбиелеуде таныстыратын мәтіндер, тарихи деректемелер, өлең, жырлар, мақал-мәтелдер, аңыздар, көрнекі суреттер түрінде беріліп отырады. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеуде тиімді әдістер деп топтық жұмыстар, рөлдік ойындар, пікір-сайыс, виртуалды танымжорықтар, этикалық жағдаяттар, өнеге-үлгіні келесі 5 кестеде ұсынамыз.

Мұғалім мен оқушы іс-әрекеті кезеңдерінің мазмұнының қарау арқылы оқушының патриоттық тәрбие қатынасының мәнін сипаттадық. Енді осы кестедегі мұғалім мен оқушының атқаратын іс-әрекеттерін талдай келе, олардың өзара белсенді әсерін ақпараттық технология арқылы қамтамасыз етуді көздейміз. Ол үшін мұғалімнің патриоттыққа тәрбиелеу жұмысында электрондық оқу құралын көмекші ретінде пайдалануына болады. Соның нәтижесінде оқушылардың қызығушылығы, ақпараттарды бағалау іскерлігі жетіледі. Сол арқылы бастауыш сынып оқушыларының білуге, оқуға құмарлығы, қиялы дамиды. Оқушы өз мүмкіндігін көрсете білуі үшін ақпаратты өзіндік іздеу, бағалау, таңдау және оны тиімді пайдалану дағдыларын меңгереді. Мәселен, біз ұсынып отырған электронды оқу құралында әрбір тақырып модуль түрінде берілген: «Менің Отаным», «Ел рәміздері», «Әдебиеттік оқу», «Отбасы», «Салт, дәстүр», «Ұлы тұлғалар». Әрбір модуль өз ішінде микромодульдерге бөлінген (мысалы «Салт, дәстүр» модуліндегі бөлімдер: - ең қымбат қазына, аталар сөзі-тәрбие көзі - ата көрген оқ жонар, ұлағатты сөздер, мәдени мұра, т.б.).

Электронды оқу құралындағы әр модульге қатысты негізгі бағдарламада бекітілген ақпараттар гипермәтінде берілді. Гипермәтіндерде патриоттық тәрбиенің мәнін ашатын ұғымдар, анықтамалар, деректемелер жинақталған. Гипермәтін арқылы мұғалім белгілі идеялар мен білімдерді оқушыларға жеткізуді, құндылық нысандарға баға беруді және соған байланысты эмоция туғызуды қамтамасыз етеді. Оқу құралында дыбыстық, бейнелік материалдар, түрлі тапсырмалардың болуы да бұған әсер етеді. Патриоттыққа тәрбиелеу әдістерінің тиімділігін анықтау үшін жүргізілген

жұмыстың нәтижесін көру және патриоттық тәрбиенің қалыптасқандығының көрсеткіштерін нақты белгілеу қажет.

Кесте 5 - Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру жағдайындағы мұғалім мен оқушының әрекеттері

Кезеңдері	Мұғалім әрекетінің мазмұны	Оқушы әрекетінің мазмұны	Әдістері мен құралдары
Дайындық	1. Патриоттық тәрбие жөніндегі ақпараттарды нақтылау. 2. Нәтижені алдын-ала болжау, жоспарлау. 3. Танымдық әрекетті қалыптастырудағы патриоттық тәрбиелеу жоспарын жасау.	1. Мұғалім ұсынған жаңа мәліметтердің құндылығын түсіну. 2. Мұғаліммен, ақпаратпен, жолдастарымен өзара әсерді қалыптастыру. 3. Өзіндік жоспарлауды жүзеге асыру.	Проблема лық сұрақтар, электрон ды оқу құралы
Іске асыру	1. Танымдық әрекетті ұйымдастыру. 2. Оқушыларды өзіндік жұмысқа баулу. 3. Берілген мәліметтерді бағалау, рефлексиялық талдау.	1. Өзінің танысқан ақпараттарына баға беру. 2. Патриоттық тәрбиені сезіну, әсерлену. 3. Өз әрекеттерін патриоттық тәрбие қатынас негізінде құра білу.	Рөлдік ойындар, салт, дәстүрлер фестивалі, видео әдіс, өнеге, үлгі.
Қорыту	1. Қалыптасқан құндылық қатынастарды сараптау. 2. Оқушылардың мінез-құлық көріністерін құндылық негізде бағалау. 3. Нәтижені талдау.	1. Патриоттық тәрбие туралы білімін жетілдіру. 2. Қабылдаған патриоттық тәрбие түсініктерге сәйкес өз мінез-құлықтың реттеу. 3. Өзінің және құрбыларының мінез-құлық құндылық тұрғысынан талдау.	Пікірталас, этикалық әңгіме, жағдаяттар

Ғалымдардың зерттеулерін талдау бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу өлшемдерін, көрсеткіштерін, деңгейлерін белгіледік (кесте 6).

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу өлшемдерін төмендегідей үлгіде қарастырамыз.

1.Патриоттыққа тәрбиелеу ұмтылысы, қызығуы бойынша(мотивациялық-құндылық құраушы):

- Патриоттыққа тәрбиелеу жағымды көзқарасы, қызығушылығы, оларды танып білуге ұмтылуы.

2. Патриоттық тәрбие түсініктерінің қалыптасуы бойынша(мазмұндық құраушы):

- патриоттық тәрбие туралы білімінің мазмұндылығы.

3. Патриоттық тәрбие қатынасының болуы бойынша (Әрекеттік мінез-құлықтық құраушы):

- Патриоттыққа тәрбиелеу сәйкес мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруы.

Кесте 6 - Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу өлшемдері, көрсеткіштері, деңгейлері

Өлшемдері	Көрсеткіштері	Деңгейлері		
		Жоғары	Орта	Төмен
1	2	3	4	5
Мотивациялық-құндылық	Отан, туған жер, отбасы құндылығын ұғынуға деген ынтасы, дәстүрлерге қызығушылығы, әдебиеттік оқудың байлығын меңгеруге, ел тарихын, рәміздерін танып білуге ұмтылуы.	Өзін ұлт өкілі ретінде сезініп, Отан, Туған жер, Отбасы құндылықтарын меңгеруге, ұмтылады. Халқымыздың дәстүрлері, ырымдары мен жоралғылары туралы ақпараттарға қызығушылығы анық байқалады. Әдебиеттік оқудың байлығын меңгеру қабілеті жоғары. Ел тарихы мен рәміздеріне қызығушылық білдіреді.	патриоттық тәрбие объектілері туралы мұғалім ұсынған ақпараттарды онша құлықты болмаса да тыңдайды, өздігінен ұмтылысы байқалмайды. патриоттық тәрбие объектілеріне жағымды көзқарасы қалыптасқан.	Оқушының Отан, туған жер, отбасы құндылықтарына қызығуы, ұлттық салт, дәстүрдің ерекшелігін білуге ынтасы төмен. Әдебиеттік оқудың байлығын меңгеруге, ел тарихы мен рәміздерін танып білуге ұмтылуы байқалмайды.

6 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
Мазмұндық	Отан, туған жер, отбасы құндылығын түсінуі, халқымыздың салт, дәстүрлерін құндылық ретінде ұғынып, меңгеруі. Әдебиеттік оқудың құндылығын ұғынуы мен оның байлығын меңгеруі; Ел тарихы мен рәміздері туралы білімінің толықтығы.	Отан, Туған жер, Отбасы құндылықтарын саналы түрде ұғынады. Салт, дәстүрлерді біледі, оларды құндылық ретінде таниды. Ел тарихы мен рәміздерін қастерлейді, мазмұнын, мәнін толық түсінеді. патриоттық тәрбие жөніндегі білімін үнемі толықтырып отырады.	Отан, Туған жер, құндылықтарына мән бермейді, ұлттық салт, дәстүрлердің мазмұнын меңгергенімен оларды маңызды деп есептемейді.	Оқушылардың патриоттық тәрбие туралы түсініктері жеткіліксіз. патриоттық тәрбиенің маңызын, қажеттілігін түсінбейді.
Әрекеттік	Отан, туған жер, отбасы құндылығына сәйкес өз әрекеттерін құра білуі. Туысқандық қарым-қатынастағы ұлттық дәстүрлерді сақтап орындай білуі, салт, дәстүр, рәсімдерді орындай алуы. Ел тарихы мен рәміздері туралы білімдерін пайдалануы, оның құндылығын ұғынуы.	Отанын, Туған жерін, Отбасын құндылық ретінде бағалайды, таңдайды, Туыстық қарым-қатынастағы ұлттық дәстүрлерді сақтап, орындай біледі. Әдет-ғұрып, салт, дәстүрлерді қастерлеп, оны өз өмірінде қолданып отырады; Өз мінез-құлқының нақты мақсаттарын патриоттық тәрбие қатынас негізінде анықтай алады.	Отан, туған жер туралы түсініктері болғанымен, оның құндылығына мән бермейді. Ұлы тұлғалар туралы білгенімен, ұлт өкілі ретінде олардың құндылығын бағалауы, таңдауы байқалмайды.	Оқушылар өз мінез-құлықтарында патриоттық тәрбие түсініктеріне сүйенбейді. Өз іс-әрекетінде патриоттық тәрбиені іздеу, бағалау, таңдау іскерліктері қалыптаспаған.

Мотивациялық-құндылық бөліктегі көрсеткіштер:

Отан, туған жер, отбасы құндылығын ұғынуға деген ынтасы, салт, дәстүрлерге қызығушылығы, әдебиеттік оқудың байлығын меңгеруге, ел тарихы мен рәміздерін танып білуге ұмтылуы.

Мазмұндық бөліктегі көрсеткіштер:

Отан, туған жер, отбасы құндылықтары туралы түсініктерінің болуы, халқымыздың салт, дәстүрлерін құндылық ретінде ұғынуы, ырым, рәсімдерін

білуі, әдебиеттік оқудың құндылығын ұғынуы мен оның байлығын меңгеруі, ел рәміздерін, ел тарихын білуі, оның құндылығын ұғынуы. Өзіндік сананың қалыптасуы.

Әрекеттік бөліктегі көрсеткіштер:

Отанын, туған жерін, әдебиеттік оқу сүйюі, ұлттық салт, дәстүрлерді сақтап орындай білуі, еліміздің тарихын, ұлы тұлғаларын, рәміздерін кастерлеуі.

Бағалау-нәтижелік бөліктегі көрсеткіштер:

Отаны, туған жері туралы білімін жетілдіруі, әдебиеттік оқудың байлықтарын меңгеріп, тәжірибеде сауатты пайдалана алуы, салт, дәстүрлерді жете меңгеруі, халқымыздың ұлы тұлғаларын, еліміздің рәміздерін мақтан тұтуы, өз мінез-құлқын қабылдаған патриоттық тәрбие түсініктерге сәйкес реттеп, жетілдіріп отыруы. Бұл өлшемдер негізінде айқындалған көрсеткіштерге сәйкес патриоттыққа тәрбиелеуге мүмкін болатын үш деңгейі анықталды:

Жоғары деңгей - бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу туралы білуге деген ынта-ықыласы жоғары. Өзіндік санасы, сенім-мұраттары, эмоциялық сезімдері қалыптасқан. патриоттық тәрбиенің мәнін, маңыздылығын саналы түрде меңгеріп, иелене отырып, өз іс-әрекеттерінде жағымды мінез-құлық үлгілері арқылы көрсете біледі. патриоттық тәрбие түсініктеріне сәйкес өз мінез-құлықтарын реттеп, өзін-өзі жетілдіре алады.

Орташа деңгей - бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу туралы түсінігі жеткіліксіз, қызығушылығы тұрақты емес, мұғалім ұсынған ақпараттарды онша құлықты болмаса да меңгергенімен оларды маңызды деп есептемейді, меңгерген патриоттық тәрбие туралы түсініктерін мұғалімнің талап етуі бойынша ғана өз іс-әрекеттерінде пайдаланып отырады. патриоттық тәрбие арқылы өзін-өзі реттеуге және өзін-өзі жетілдіруге онша ынталы емес.

Төмен деңгей - бұл деңгей бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу туралы түсініктерінің жеткіліксіздігімен анықталады. патриоттық тәрбие туралы өзінің білімін толықтыруды қажет етпейді. патриоттық тәрбиенің маңызына мән бермейді. Балалар өз мінез-құлықтарында патриоттық тәрбие түсініктеріне сүйенбейді. Өмірде патриоттық тәрбие арқылы өзін-өзі жетілдіру қажет деп есептемейді.

Бастауыш сынып оқушысының патриоттыққа тәрбиелеу нәтижесі ретінде мынадай ұлттық сипатын қарастырамыз: патриоттық тәрбиені танитын және оларға ұмтылатын, өзіндік сана-сезімі қалыптасқан, патриоттық тәрбиесі анықталған тұлға.

Жоғарыда ұсынылған бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздері педагогикалық тәжірибе жұмыстарын ұйымдастырып жүргізуде есепке алынды.

2 БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ПАТРИОТТЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

2.1 Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесін гуманитарлық пәндерді оқыту үдерісі барысында қалыптастыру

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу арналған оқу-әдістемелік материалдар бірдей мөлшерде болатындығын байқадық. «Әдебиеттік оқу» оқулығында біз қарастырып отырған патриоттық тәрбиенің мазмұнын тиімді толықтырып, ақпараттық технологиялардың көмегімен жетілдіру жолдарын көрсетуді жөн көрдік.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу арналған педагогикалық тәжірибе үш кезеңде (анықтау, қалыптастыру, бақылау) Талдықорған қаласы №16 орта мектеп гимназиясы және Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебінде өткізілді. Зерттеу барысында оқушылар эксперименттік және бақылау топтарына бөлінді.

Педагогикалық тәжірибе жұмысы 2 оқу жылы (2019-2020, 2020-2021 оқу жылдары) уақытты қамтиды. Эксперимент тобында 118 оқушы, ал бақылаудағы топқа 117 оқушы қатысты. Жалпы педагогикалық тәжірибе жұмысына 235 бастауыш сынып оқушысы қатыстырылды. Тәжірибе жұмысының алғашқы кезеңінде сауалнама, тест, әңгімелесу, шығармалар жаздыру әдістерін қолданып, оқу-тәрбие үдерісінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу жағдайы анықталды.

Педагогикалық тәжірибе барысында көрнекті психолог-педагогтардың патриоттыққа тәрбиелеу мәселелері туралы еңбектерін зерделей келе, оның нәтижесін бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеуде пайдаланудың мүмкіндіктері қарастырылды.

Оқушының тұлғалық жетілуінде оның өзін ұлт өкілі ретінде сезінуі отбасы көлемінде ғана емес, мектепте, қоғамдық орталарда көрініс тауып отырады. Оқушының адамдармен қарым-қатынасының патриоттыққа тәрбиелеу негізде болуы қандай патриоттық тәрбиенің ең басты құндылық ретінде ұғынылатынына байланысты. Осыны ескере отырып, жұмысымыздың алғашқы кезеңдерінде эксперимент жүргізген сыныптардың ерекшеліктеріне қарай М. Рокичтің «Патриоттыққа тәрбиелеу» әдістемесін(зерттеу мақсатымызға сәйкес икемделген) жүргізу арқылы құндылық ұғымының қаншалықты мәні бар екенін анықтадық[106, б. 95].

Экспериментке бастауыш сынып 3-4 сынып оқушыларын қатыстырдық. Бастауыш сыныптардағы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу үшін, келесі қазақ тілі, әдебиеттік оқу, жаратылыстану сияқты гуманитарлық пәндерді оқыту барысында талдай келе, патриоттыққа тәрбиелеудің төмендегі мақсаттарын алға қойдық:

жаңа заманда өмір сүруге қабілетті ұрпақ; оқушының саяси, құқықтық және патриотты; азамат пен азаматшалардың құқықтық санасын, қазіргі заманда орын алып жатқан қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа қарсы тұру даярлығын қалыптастыру. Патриоттықа тәрбиелеудегі бағалау критерийлері (қарым-қатынасы арқылы):

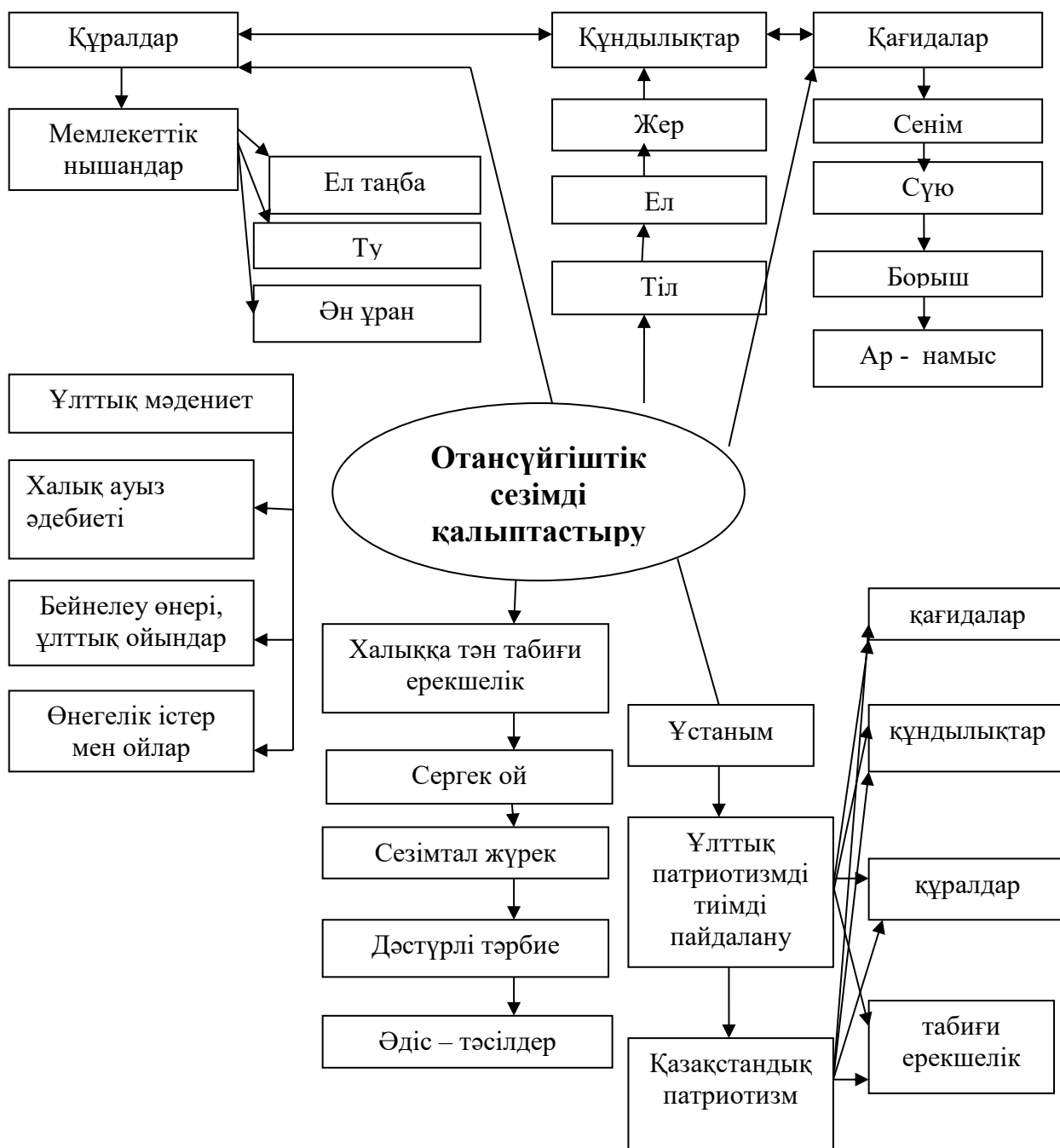
- Отанға, туған жерге, мемлекеттік саясатқа, мемлекеттік идеологияға;
- ҚР Ата Заңы мен заңнамасына, мемлекеттік рәміздерге (елтаңба, әнұран, ту);
- өз мемлекетінің экономикалық және әлеуметтік-мәдени даму саласындағы жетістіктеріне;
- ұлттық құндылықтарымызға, құқықтары мен бостандығына;
- өз өлкесінің (ауыл, қала, шағын аудан) табиғатына, мәдени-тарихи өміріне;
- құқықтық білімге, заңдылық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүрістұрысына;
- заң талаптарына, құқықтары мен міндеттеріне;
- әлеуметтік құндылықтарға құрметпен қарау, мақтаныш сезім және жауапкершілік таныту.

Жүргізілетін жұмыстар: сабақтар, оқу пәндері, сабақтан тыс жұмыстар, үйірмелер, виртуалды саяхат, танымжорық, кездесулер. Жүргізілген жұмыстар арқасында ерлік, намыс және абырой, Отанға адал қызмет ету тағылымдарын жетілдіру. Қашықтықтан пікірталас клубтарын ұйымдастыру. Оқушылардың қазақ елінің салт-дәстүрінен, мәдениетінен, ұлттық ойындардан байқаулар мен олимпиадалар. Қазақ халқының, Қазақстанда тұратын басқа да ұлт өкілдерінің мұрасын, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын зерттеу бойынша виртуалды өлкетану экспедициялары. Оқушылардың халық ауыз әдебиеті үлгілерінен бастамашыл жобаларын дамыту. Жалпы білім беру ордасында отансүйгіштік сезімді қалыптастыру әр пәнде шағын түрде қамтылғанын байқадық. Сол себепті, егерде әр пәнде күнделікті сабақта отансүйгіштік сезімді қалыптастыруда төмендегі қағидаларды, құндылықтарды пайдаланса жоғары нәтижеге жете алатындығы сөзсіз (Сурет 5).

Жоғарыда аталып өткен жұмыстардан күтілетін нәтижелер:

- бастауыш сынып оқушыларын отансүйгіштікті, өзіндік санасын, мәдениетті, толеранттылық және рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастырудың артып отырған деңгейін;
- ұлттық құндылықтар арқылы мәдениет негіздерін, ана тілге құрмет;
- рухани дамыған және жоғары адамгершілікті тұлға қалыптастыруда білім беру мазмұнының тәрбие жұмысын дамыту;
- бала тұлғасына отансүйгіштік тәрбие қалыптастыруда ата-аналардың психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктерін арттыруды, қамқоршылық кеңестерінің рөлін көтеруді;
- туған жерді сақтауда белсенді азаматтық ұстанымын; экологиялық сауаттылығы мен мәдениетінің жоғары деңгейін;

– өз бетімен білім алу мен өзін-өзі жүзеге асыруды, отбасы институтының өзін-өзі дамытуы мен өзін-өзі тәрбиелеуін нығайтуға саналы түрде қатысуын қамтамасыз етуі тиіс.

Сурет 5 - Отансүйгіштік сезімді қалыптастыру сызбасы

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде, патриоттық құндылық танымының көлеміне, өзіндік сананың қалыптасу деңгейіне және рефлексиялық талдау сияқты факторларға байланысты болады. Сондықтан, біз зерттеуіміздің тәжірибелік жұмысын бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа

тәрбиелеудің таным-түсініктерін анықтаудан бастауды жөн санадық. Патриоттыққа тәрбиелеу деңгейін анықтау мақсатымен оқушылардың Отанға, туған жерге, ұлттық салт пен дәстүрге өзіндік қатынасын, еліміздің тарихи тұлғалары туралы білімін, отбасы құндылығының мәнін түсінуін қарастыру барысында олардың патриоттық тәрбиесін анықтау басты назарда болды. Халқымыздың ғасырдан ғасырға қастерлеп келген құнды дәстүрлерін бүгінгі бастауыш сынып оқушысы қаншалықты біледі, білмегенін білуге ұмтылады ма, ата салтын мақтаныш тұта ма? Оны күнделікті тұрмыста қолдануы қандай деңгейде? Әдебиеттік оқу қастерлеп, оның байлығын меңгеру ынтасы қандай? Ел тарихы мен рәміздеріне құрмет сезімі қалыптасқан ба? Осындай сұрақтарды қамтитын сауалнамалар педагогикалық тәжірибенің анықтау кезеңінде пайдаланылды.

– Педагогикалық тәжірибе жұмысына қатысқан эксперимент тобындағы оқушылардың 32% -ы халқымыздың салт, дәстүрлері, еліміздің тарихи тұлғалары туралы білімдерінің аздығын, әдебиеттік оқудың қасиеті, ел рәміздері туралы жүйелі ой-пікірлерінің жоқтығын байқатты. 47%- ы Отан, туған жер құдіреті туралы тереңірек білуге, салт, дәстүрлерді сақтауға ұмтылатыны, бірақ оларды бағалау, таңдау негізінде құндылық қатынас көрсетуі төмен екені байқалды. Ал, 21%- өз Отанын, оның салты мен дәстүрлерінің мәні мен маңызын терең түсініп, оларды патриоттыққа тәрбиелеу ретінде бағалайтынын, таңдайтынын аңғартты.

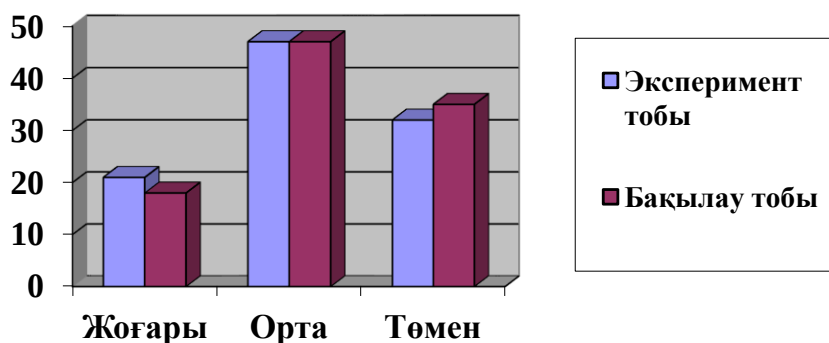
Кесте 7 - Педагогикалық тәжірибенің алғашқы кезеңіндегі бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу туралы білімдерінің деңгейі

№	Деңгей	Эксперимент тобы	Бақылау тобы
1	Жоғары	21% (25оқушы)	17,5% (21оқушы)
2	Орта	47% (55оқушы)	47,2% (55оқушы)
3	Төмен	32% (38оқушы)	35,3% (41оқушы)
4	Барлығы	118 оқушы	117 оқушы

Зерттеу жұмысының бастапқы кезеңдерінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие беру туралы білім деңгейі келесі ретте эксперименттік және бақылау топтарында жүргізілді. Оны біз (сурет 6) береміз.

Халық ауыз әдебиеті үлгілерінің маңыздылығына тоқтала келіп, А.Э. Измайлов «...халықтың ауызша шығармашылығының ең көп таралған түрлері – мақал-мәтелдер... халықтық педагогикалық миниатюралар ретінде қарастырылады, ал ертегілер, дастандар, эпос – еңбекші халық өмірінің оқулықтары тәрізді». Сондай-ақ, «Мақал-мәтелдер» әдістемесі бойынша, қысқартылған нұсқасы пайдаланылды. Әдістеме көмегімен бастауыш сынып оқушыларының өмірге, адамдарға және өзіне деген құнды қарым-

қатынастары анықталды. Бұл әдістеме 3-4 сынып оқушылары арасында өткізілді.

Сурет 6 - Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие беру туралы білім деңгейі

Тәжірибе жұмысына қатысқан 59 оқушының 31-нің (52,3%) өмірге деген құндылықты қатынасы байқалса, 17-сі (28,4%) өзге адамдарға атап айтқанда досына, жақын адамына құндылықты қатынасты қалайтындықтарын көрсетті. Білімге құндылық қатынас 11 оқушының (19,3%) жауаптарында көрінді [121, б. 7].

Оқушылармен жүргізілген әңгімелесу барысында олардың пән сабақтарында Отан, туған жер, Отбасы, әдебиеттік оқыту, салт, дәстүр, ел тарихы, рәміздері жөнінде мәлімет беретін оқу материалдарын оқып, меңгеруінің, соған сәйкес құндылықтық негізде бағалай алуының патриоттыққа тәрбиелеу үшін өте қажеттігін анықтадық. Бірақ, бастауыш сынып оқушыларының бұл жұмыстарға онша мән бермейтіні, арнайы теориялық және әдістемелік жұмыстардың жоқтығы, мұғалімдердің де патриоттыққа тәрбиелеу бағытындағы жұмыстарды жүйелі жүргізбейтіндігі байқалды.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу туралы түсініктерінің тәжірибе басындағы жағдайы модельде анықталған деңгейлер бойынша қарастырылды:

- Жоғары деңгей - бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу туралы білуге деген ынта-ықыласы жоғары. Отан, Туған жер, Отбасы құндылықтарын саналы түрде ұғынады. Қарым-қатынастағы туыстық нормаларды біледі. Ұлттық салт, дәстүрлерді біледі, оларды құндылық ретінде таниды, бағалайды. Ел тарихы мен рәміздерін қастерлейді, мазмұнын, мәнін толық түсінеді. Патриоттық тәрбие жөніндегі білімін үнемі толықтырып отырады.

- Орташа деңгей - Отан, Туған жер, Отбасы құндылықтарының маңыздылығына онша мән бермейді, қарым-қатынастағы туыстық нормаларды білгенімен, олардың патриоттыққа тәрбиелеу ерекшеліктерін

ескермейді. Ұлттық салт, дәстүрлердің мазмұнын меңгергенімен оларды маңызды деп есептемейді. Ел тарихы мен тарихи тұлғалар туралы білімі аз.

Төмен деңгей - Оқушылардың патриоттық тәрбие туралы түсініктері жеткіліксіз. патриоттық тәрбиенің маңызын, қажеттілігін түсінбейді.

Осы мәліметтерге сүйене отырып, бастауыш сыныпта оқушыларға патриоттық тәрбие туралы жүйелі түсінік пен саналы қатынас қалыптастыруға бағытталған жұмыстардың жеткіліксіз екенін айтуға болады. Сол себепті бастауыш мектептен бастап оқу үдерісі барысында патриоттыққа тәрбиелеу бағытындағы жұмыстарды жүйелеп, оны тиімді жолдармен жүзеге асырудың әсері мол.

Білім берудің шынайы мақсаты – адамға белгілі бір білімді жеткізу ғана емес, сондай-ақ оның рухани, адамгершілік тұрғыдағы мәнін дамыту. Қазіргі педагогика ғылымы оқу-тәрбие саласындағы басымдық міндеттердің бірі ретінде жас ұрпақты ғасырлар бойы жинақталған халық даналығының ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарын меңгерту негізінде жетілдіру қажеттігін қойып отыр. Сондықтан бастауыш сыныпта оқушының жалпы және психикалық дамуының жеткілікті деңгейін қамтамасыз ету үшін, ең алдымен оқушының пәндік білімдерінің жиынтығын ғана қарастырып қоймай, оқу әрекетін қалыптастыру негізінде жеке тұлғасын тәрбиелеуге көңіл бөлінуінің маңызы зор. Бұл кезеңдегі жұмыстың мақсаты оқушылардың патриоттық тәрбиесін оқу үдерісі барысында қалыптастыру.

Осы мақсатты іске асырудағы міндеттер:

- оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай қандай патриоттық тәрбиені меңгертуге болатынын айқындау;
- бастауыш білімнің базалық деңгейін ескере отырып білімдік-танымдық бірлік негізін ұсыну(пәндер арқылы);
- патриоттық тәрбие беру механизмдеріне көңіл бөлу.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселесінде оқыту мен тәрбиелеудің теориялық негіздері мен мұғалімнің практикалық жұмысты ұйымдастыру тәжірибесінің бірлігі қарастырылады. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бастауыш сынып оқушысының жауапкершілігі жоғары, білімденуге қажет негізгі психикалық алғышарттарға ие. Д.Б.Эльконин оқушының жаңа оқушы рөліне даярлығын айқындайтын мынадай белгілерді көрсетеді:

- ережеге, нұсқауға сәйкес әрекет ете алуы;
- құралдарды пайдалану деңгейі (бейнелер, белгілер, символдар);
- басқа адамның позициясын есепке ала білуі.

Сондықтан зерттеуіміздің бұл сатысында оқушы бойында патриоттыққа тәрбиелеудегі әрбір оқушының, әр сыныптың ерекшеліктері мен қабілеттерін ескеру, оқу үдерісінде этнопедагогикалық құралдарды кеңінен пайдалану назарда болады.

Оқыту – екі жақты үдеріс. Онда мұғалім мен оқушының өзара ынтымақтастық іс-әрекеті жүзеге асады. Яғни бұл – сабақ беру және оқу әрекеті. Оқу барысында оқушылардың ақыл-ойы, танымы, білігі мен дағдысы

калыптаса отырып, әр оқушының жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуы жүзеге асырылады. Демек, оқытудың білім беру негізі білік пен дағдыны игерту үшін оқушының бойында жалпы адамзаттық, ұлттық, рухани-патриоттық тәрбиені жинақтаған тұлға қалыптастыруға бағытталады. Олай болса, оқу үдерісі оқушының әрбір даму кезеңдерінде пайда болған жетекші әрекетіне сәйкестендіріліп, қоршаған дүниені тануға, танымдық әрекет тәсілдерін меңгеруге, бойындағы қабілеттерді жетілдіруге, жеке тұлға ретінде қалыптасуға ұмтылу қажеттіліктерін туғызады.

Оқу әрекеті – күрделі, жан-жақты үдеріс, ол оқушының барлық әрекетін, рухани күштерін керек етеді. Оқушының ақыл-ой еңбегі мен белсенді әрекеті болуға тиіс. Ол оқушының жалпы психологиялық даму ерекшеліктеріне байланысты болады. Оқушының ақыл-ой әрекеті, оның қажеттері мен қызығулары, сезім мен ерік, т.б. психикалық үдерістерімен іске асырылып отырады. Бала дамуының басты шарты, оқушылардың кейінгі саналы өміріне қажетті патриоттыққа тәрбиелеу негізін құрайтын қызығулардың, түрткілердің, сенім-мұраттарының сипаты болғандықтан, оқу үдерісіндегі маңызды мәселелердің бірі – патриоттық тәрбиені ендіре отырып, саналы оқу әрекетін қалыптастыру.

Бастауыш оқытудың дидактикалық негіздерін қарастыруға арналған ғалымдардың (М.В. Матюхина, Н.Ф. Талызина, А.Қ. Аренова, Қ.А. Аймағамбетова, Ж.С. Сардарова т.б.) еңбектеріне сүйене отырып, сабақ барысында патриоттық тәрбие беру мүмкіндіктеріне көңіл аудардық.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу құрылымы сабақ мазмұнындағы халықтық білімдер арқылы анықталады. Осы білімдер оқушылардың танымдық әрекетін қалыптастыра отырып, олардың бойындағы патриоттық тәрбие қатарының артуына ықпал етуге тиіс.

Патриоттыққа тәрбиелеу - тұлғаның өмірлік тәжірибесімен бекітілген, оның барлық бастан кешкендерінің жиынтығы арқылы тұлғаны маңызды әрекеттерге итермелеп, ал мәні төмендерден сақтандырушы тұлғаның ішкі құрылымының маңызды бөлігі екендігі белгілі. Сондықтан, оқу үдерісінде патриоттыққа тәрбиелеу үшін оқушының көңіл-күйін, психикалық жағдайын есепке алған жөн. Бұл жастағы оқушының зейіні ырықсыз, тұрақтанбаған болады. Бастауыш мектептегі алғашқы жылдардағы оқу үдерісінде оқушының зейін мәдениетіне көңіл бөлінеді. Қазақ халқында бұл жайтты «Ақпа құлаққа айтсаң ағып кетеді, құйма құлаққа айтсаң құйып алады»-деген мақалмен сипаттайды.

Бастауыш сынып мұғалімі бір мезгілде оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасын қадағалап, сонымен қатар олардың психофизиологиялық, көңіл-күй жағдайын бүкіл оқу үдерісі бойына іске асырады. «Мұғалім балалармен істес болады: егер олар бір нәрсені түсінбесе, онда мұғалім шәкірттерді кіналамай, оларға дұрыс түсіндіре алмағаны үшін өзін-өзі кіналауы керек. Мұғалім балалармен сөйлескенде ашуланбай, күйгелектенбей, сабырлылықпен сөйлеп, шұбалаңқы сөздер мен терминдерді

пайдаланбастан, әрбір затты ықыласпен, қарапайым тілмен түсіндіруі керек», - деген Ы. Алтынсариннің кеңесі бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу жұмысында ескерілуі қажет [35, б. 115].

Бастауыш сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығын талдау арқылы бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу бағытындағы жұмыстарды белгілі жүйе түрінде қарастырамыз. Бастауыш сыныптың оқу бағдарламасында қарастырылды материалдарға біз өзіміздің зерттеу нысанамызға сай Отан, туған жер, салт, дәстүр, әдебиеттік оқыту, ел рәміздері, тарихи тұлғалар тақырыптары бойынша оқушыларға қосымша толықтырулар ұсындық.

Патриотизм иерархиясын жасай отырып, оның басым бағыттарын белгілеуде әдебиеттік оқыту сабағындағы мәтінмен жұмыстану ерекше орынға ие. патриоттық тәрбие бастауын салт, дәстүрдің игі әсерлеріне негіздейтін және қоғамдық-әлеуметтік қатынастарға бейімдеп отыратын мәтіндерді сабақ мазмұнына енгізіп отырудың еш артықтығы болмас деп ойлаймыз. Бастауыш сыныптағы сабақтарда патриоттық тәрбиенің мәнін ашатын, арнайы бағыттайтын шағын мәтіндерді таңдап, талғап пайдалану арқылы өскелең ұрпақты тәрбиелеудің жалпы жүйесіндегі патриоттыққа тәрбиелеу жұмысы жүзеге асырылады. Бұл арқылы мәтіндердің ақпараттық және тәрбиелік сипатына оқушы назарын аударуға болады. Осындай патриоттыққа тәрбиелеуге байланысты мәтіндерді бастауыш сыныптың қазақ тілі, әдебиеттік оқыту, жаратылыстану т.б. пәндерінде де пайдалану мүмкіндігі мол екенін тәжірибе барысында байқадық.

Жалпы әдебиеттік оқу сабағының мазмұны құндылықтарға бағыттап отыратын білімдік-тәрбиелік сипатымен ерекшеленеді. Әдебиеттік оқыту пәні бойынша оқушыларға ұсынылатын патриоттық тәрбие мазмұнды мәтіндерде бастауыш сынып оқушысының жас ерекшелігіне сәйкес таным мүмкіндігі ескеріледі және оқыту мақсаты оқушы тұлғасын тәрбиелеуге бағытталады. Сонымен бірге, оқушының санасына, сезіміне, мінез-құлқына әсер етудің бірлігі қарастырылады. Патриоттыққа тәрбиелеуге байланысты мәтіндердің мазмұнында қабылданған, мойындалатын құндылықтарға тікелей баға беріледі, эмоциялық қабылдауды белсендіретін, құндылыққа сендіруді көздейтін және қарама-қайшылық арқылы патриоттық тәрбиені көрсететін тұстары мол болады.

Тәжірибе барысында әр сабақта қосымша мәтіндермен жұмыстар ұйымдастырып отырдық. Мәселен, 3-сыныпта «Шаңырақ шуағы» тарауында мынадай шығармалар қарастырылды: «Құттықтаймын, мама, туған күніңмен»(М. Мақатаев), «Әже» (С. Қалиев), «Ана» (Ғ. Мүсірепов), «Не тәтті» (аңыз), «Ең жақын адам»(Ф. Оңғарсынова).

Осы «Шаңырақ шуағы» тақырыбын өту барысында имандылыққа, ата-анаға құрмет көрсетуге арнайы бағыттайтын, оқушылардың таным түсінігіне сай келетін мынадай шағын мәтіндерді материалға қосымша ұсындық:

Мысалы: 1-мәтін «Туған әке-шешен - жер бетіндегі кіші құдайың. Әке-шешенді қуантсаң, мен де қуанамын. Ренжітсең мен де ренжимін. Менің қандай пиғылда екенімді, әке-шешеннің қас-қабағына қарап білесің». [33, б. 97].

2-мәтін «Әдебиеттік оқу, ана тілегі, ана арманы, ана көркі, ана алғысы - дүниенің мәні мен мағынасы. Ал, ананың қарғысы, ананың өкініші өте қатерлі. Дүниеде ананың көз жасынан салмақты, одан ауыр таразы жоқ. Өйткені, ананың көз жасы өзінің киесінен ауыр». Мәтінде кездесетін жаңа ұғымдармен сөздік жұмысы жүргізілді («кие», «пиғыл» ұғымдарын түсіндіру) және мәтін мазмұны бойынша оқушылар өз көзқарастарын айтты. Обал, сауап, кесір, кие, ысырап ұғымдарына ерекше мән беріп осыған қатысты мысалдар этикалық әңгімелер, аңыз әңгіме құрастыру да жақсы әсер ететінін тәжірибе барысында байқадық. Осы мәтінге сәйкес тағы да мынадай сұрақтар берілді:

- әкеңе, анаңа деген сүйіспеншілігіңді қалай білдіресің?
- әкеңді, анаңды жақсы көретініңді қандай сөздермен білдірер едің?
- мейірімділік сезімін кімге білдірер едің?
- әкеңнің, анаңның қандай қасиеттері саған ұнайды?

Сөйтіп, мәтіндерді талдау барысында мәтін мазмұнына қарай сезім тудыра отырып, оның мазмұны жеке тұлғаның патриоттық тәрбие дүниесін байытатындай, оның өзіндік пікірін туғызатындай деңгейде болғанын назарда ұстадық. Сол арқылы жеке тұлғаның патриоттық тәрбиесінің қалыптасуына әсер ету мүмкіндігі қарастырылды.

Бұл ақпараттардың ішінен бала өзіне ең қажет, ең маңыздыларын *іздеуді, бағалауды, таңдау мен көшіруді* үйренеді. Сөйтіп, патриоттық сезім кездесуден әсерленіп, қуануға жағдай туғызу нәтижесінде сол құндылық ұғымдарға жағымды көзқарас қалыптастыру көзделді.

Сонымен қатар, «Шаңырақ шуағы» тақырыбын қорытындылауда оқушылар «Менің сүйікті әжем», «Менің атам», «Менің бабаларым» т.б. тақырыптарына шағын шығарма жазды.

Отбасындағы ағаның іні мен қарындасқа деген қамқорлығы, керісінше іні мен қарындастың ағаларын құрметтеп, бедел тұтуы туыстық қарым-қатынастың құндылығын асыра түспекші. Апа-сіңлі, аға-іні қатынастарына ерекше мән беріп, туыстық сезімді оятатындай әсерлі әңгімелер оқулықтағы тақырыптардың мазмұнына сәйкес, оларды одан әрі толықтыра түсу мақсатында пайдаланылды.

Осы мәтіндермен жүргізілетін шығармашылық жұмыстардың да патриоттыққа тәрбиелеуде маңызы ескерілді. Мысалы: мәтіндегі оқиға 1-жақта баяндалып тұрса, оны 3-жаққа ауыстыру, мәтінді жалғастырып аяқтау, мәтінді диалогқа айналдырып, рөлге бөлініп оқу, мәтінге байланысты сурет салу, мәтін бойынша берілген оқиғаға оқушының өз көзқарасын айтқызу т.б.

3-сыныптың «Жаратылыстану» пәнінде Қоғам. Отбасы. тарауы бойынша «Отбасы» тақырыбында мәтін берілген. Мен және біз. («туыс» ұғымы)

- Ата мен әженің немерелерімен отырған суреті (әңгіме құрауға). Осы тақырыптарды өтуде құндылыққа арнайы бағдарлайтын халқымыздың туысқандық, отбасылық дәстүрлері туралы шағын мәтіндерді пайдаландық.

Мысалы:

1-мәтін. «Нағашыға жиен батым келеді, халық дәстүрі бойынша нағашысы жиеніне «қырық серкеш беруі» керек. Сондықтан болар, жиен көңілі түскен нәрсесін: жүйрік ат, қыран бүркіт, алғыр тазы, берен мылтық т.б. осы сияқты бұйымтайын нағашысы қолынан бермесе, жиен жолынан алуға ерікті, ол үшін жиен айыпты болмайды. Жиеннің қандай еркелігін болсын нағашы жұрты көтереді де оған әрдайым қамқорлық жасап отырады. Сондықтан да халық даналығы: «Нағыз тілеуқор, қамқоршы нағашы жұртың» дейді. Жиенді баласындай ерекше ардақтау қазақ халқының қанына сіңген дәстүрі».

Мәтінмен жұмыс барысында «жиен», «нағашы» ұғымдарын нақтылауға, оқушылардың жиен, нағашы деген қандай туысқандықты білдіретін ұғымдар екенін түсінуіне көмектесетін сызба ұсынылады. Сондай-ақ, балаларға өз нағашылары туралы әңгімелеуді тапсыруға болады.

2-мәтін. «Қазақ арасындағы туысқандық қарым-қатынас тек ерлер тарапынан ғана болып қоймайды. Қыздар ұрпағы, жиендер мен нағашы арасындағы қарым-қатынастар да ерекше құнды. Әр елге ұзатылған апалы-сіңлілі қыздардың балалары бір-біріне бөле болып келеді. Бөлелер арасында олардың аналарының туыстық жақындығына байланысты аса бір сыйласымды, жылы қарым-қатынас болады. Оларды туыстық жағынан жалғастыратын – нағашы жұрты, яғни, бұл екі жаққа да бірдей аналарының төркіні» [116, б. 47].

Мәтінмен шығармашылық жұмыс оқушылардың «бөле» ұғымына қатысты мақал-мәтелдер жазуы және әңгімелер құрастыруы арқылы осы туысқандық қатынастың құндылығын түсінуге көмектеседі.

3-мәтін. «Әкем шақырып: «көз» бен «көзі» деген сөздердің мағынасын маған ажыратып берші», - деді. Мен мақұл дедім де : «Көз» деген мынау деп көздерімді сипалап жібердім де, жыпылықтатып қойдым. Енді «көзі» дегенге келсек, - менің көзім, оның көзі, - деп тақпақтай бастадым.

-Еһ, е, білмедің. Мынау тұрған жүкайқ-әжеңнің көзі, анау керегедегі ілулі тұрған аяққап әжеңнің әжесінің көзі. Ал, мына менің қолымдағы қамшы сенің атаң ұстаған қамшы. Сол күннен бастап, мен үйдегі ата-әжелерім ұстаған мүліктерге айрықша жылы қарайтын болдым» («Балдырған» журналы).

Бұл мәтіндегі оқушыға меңгерту көзделетін түсінік – отбасында қадірлеп, қасиетті зат ретінде сақтайтын дүниелердің болатындығы.

Ахмет Байтұрсыновтың «Әліп-би» оқу құралында осындай халқымыздың тұрмыс тіршілігінен хабар беріп, оқушылардың ұлттық сана-

сезіміне әсер ететін мәтіндер мол («Сонар», «Күзем», «Үмені көргенім» т.б.). Мысалы «Үмені көргенім» тақырыбындағы мәтінде «үме» ұғымы бала түсінігіне сай қарапайым деңгейде баяндалады. Қазақтың өзара көмек көрсету, қиын-қыстау кезде «Бірлесе көтерген жүк жеңіл» - деп қол ұшын беруі халқымыздың қасиетті ұлттық дәстүрі екендігінен хабар береді. Осындай мәтіндерді оқушыларға оқу үдерісі барысында ұсынып отыру арқылы оларды қазақ халқының құнды дәстүрлерімен таныстыра отырып, оған құндылық қатынас қалыптастыруға болады [41, б. 128].

Осы мәтіндерді талдау барысында «Менің отбасымның дәстүрлері», «Менің туыстарым» тақырыбында сызбалар жасауға тапсырма беру де тиімді болады. Бастауыш сынып оқушылары әдетте әр түрлі тапсырмаларды ұқыпты орындайды. Тапсырмалар беру жүйесін құру, қол жеткізген табыстары үшін оқушыларды мадақтап отырудың маңызы зор. Мұғалімнің мадақтауымен қатар өз құрбы-құрдастарының мақұлдауына да бастауыш сынып оқушылары сезімталдықпен қарайды.

Мекенжай тақырыбын өтуде халқымыздың көршілік дәстүрлерін, қонақжайлық дәстүрлерін құндылық ретінде меңгерте отырып, адам аралық қарым-қатынастағы ұлттық нақышқа көңіл аударамыз. Осы мақсатпен бұл тақырыптарды өту барысында да оқушыларға «қонақ», «көрші», «қара шаңырақ», «отау үй» т.б. ұғымдарға түсінік беретін шағын мәтіндер ұсындық.

1-мәтін. «Қарашаңырақ – ата-бабадан қалған үй. Атадан оқушыға қалып келе жатқан киіз үй(қыстау) қасиетті орын есебінде сақталған. Мұндай үйді күтіп, таза сақтайды» [120, б. 71].

2-мәтін. «Төр - әр үйдің қонақ отыратын жоғары әрі қасиетті орны. Үйге келген адамға «төрге шығыңыз» деген ілтифат пен ақ ниет осыдан шыққан» [120, б. 72].

Оқушылар мәтінмен жұмыс барысында электронды оқу құралындағы бейнелерді пайдалана отырып, осы ұғымдарды сызбаға түсіреді. «Мекенжай» тақырыбын өту барысында рөлдік ойындарды, түрлі ситуациялық жаттығуларды да беріп отыруға болады.

Балаларға ұсынылатын шағын мәтіндермен жұмыс барысында:

- патриоттық тәрбиені эмоциялық қабылдауды белсендіретін әдістер пайдаланылды;
- мойындалған құндылықтарға тікелей баға берілді;
- құндылықтарға сендіретін, иландыратын әдіс-тәсілдер қарастырылды;
- оқушылардың құндылықтар әлемі жөніндегі түсініктерін кеңейте түсетін ақпараттардың жаңалық жағының басым болуына көңіл аударылды.

Сондай-ақ, бұл жаста бала өзіндік сана-сезімнің жаңа сатысына көтеріледі. Сыртқы әсерлерді қабылдағыштығы, бәрін білуге құмарлығы, ынталылығы олардың ұлттық салт, дәстүрлердің мәні мен маңызын түсініп, оларды саналы түрде меңгеруіне көмектеседі. Патриоттыққа тәрбиелеу жұмысында балалар меңгеретін әр ұғымның маңызы, қажеттілігі бала

түсінігіне сай деңгейде кеңейтіліп, қызықты мәліметтермен толықтырылып, өмірлік мысалдармен әсерлендіріліп отырғаны жөн. Осы мақсатты көздей отырып өткізілген бір сабақты мысал ретінде ұсынамыз.

Тәрбиелік мәні зор бата сөздерін оқушыларға жаттата отырып, олардың не үшін, қандай жағдайда қолданылатынына көңіл аудару көзделеді. Дәстүрлі бата сөздерінің негізгі түйіні - өскелең ұрпақты батыр, өжет, адал, ел намысын қорғайтын намысшыл болуға үндеу болып табылады.

Осындай деңгейде Талдықорған қаласы №19 орта мектеп-гимназиясы 3 сыныпта қазақ тілі сабағында бата сөздерін үйретуге арналып өткен сабақ онлайн форматта жүргізілді(Қосымша А).

Сабақтың қысқаша мазмұны. Бұл сабақта мұғалімнің назары оқушылардың қажет мәліметтерді *іздеу, бағалау, таңдау және оны иелену* іскерліктерінің қалыптасуына аударылады.

Бастауыш сыныптарда сабақта оқуға, жаттап алуға арналған әңгімелер мен өлеңдерде мұғалім оқушыларды өзіндік ой тұжырымдарын жасауға, өлең мәтіндеріне сәйкес көңіл-күйге, әсерленуге, рефлексия туғызуға мүмкіндік беретін жұмыс түрлерін ойластырады. Бұл жұмысты жүзеге асыруда бастауыш сынып оқушысының педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері есепке алынып, мұғалім мен оқушының сезімдік қарым-қатынасы орнайды.

Басқа да психикалық процестер сияқты оқу әрекеті жағдайында бастауыш сынып оқушыларының эмоциясының жалпы сипаты өзгереді. Бұл балаларға әрқашан сергек, қуанышты көңіл-күй тән бола отырып, олар өз көңіл-күйлерін басқара да алады. Сабақтың эмоциялық фоны, білімді эмоциялық қабылдау, білім мазмұнына патриоттық тәрбие қатынас орнатуда мұғалімнің өзінің эмоциялық қатынасы ерекше мәнге ие. Өйткені қабылданатын ақпарат оқушының өз эмоциясы мен ақпаратты хабарлаушы жақтың эмоциясы әсерінен жаңа бір эмоциялық мәнде «сынып» отыратындығы туралы психологиялық зерттеулерде көрсетілген].

Тәжірибе барысында келесі сабақты Алматы облысы, Алакөл ауданы, Токжайлау орта мектебі 3 сыныпта «Әдебиеттік оқу» пәнінен өткізген ашық сабағымызды айтуға болады (Қосымша Ә).

Патриоттық тәрбиені иелену кезеңінде оқушыда құндылықтар әлемі туралы білімдер жүйесі жинақталады, ол білімдерге құнды қатынас қалыптасады. Бастауыш сыныптағы пәндер ықпалдастығы әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруда этникалық білімдер жүйесі арқылы патриоттық тәрбие беру мүмкіндігін кеңейте түседі. Әсіресе, патриоттыққа тәрбиелеуде «Әдебиеттік оқу», «Жаратылыстану» және «Қазақ тілі» пәндерінің ықпалдасу мүмкіндігі зор. Сондай-ақ, адам аралық қарым-қатынас тақырыбын 3-сыныпта өткен кезде де патриоттыққа тәрбиелеу мазмұны тапсырмаларды, талдау, тұжырым жасау, салыстыру әдістерін қолдану барысында халқымыздың сөз құндылығын, ым-ишара құралдарын қарым-қатынаста пайдалануға көңіл бөлінді. «Ымға түсінбеген дымға түсінбейді» - дейміз. Ым түгілі, қабақ қағысынан, бас шайқауынан, көз қиығынан т.б. қимыл-әрекеттерінен қазақтың мәдениет үлгілері мол байқалады.

Оқушының білімді қабылдауына түрлі факторлар әсер ететіні сөзсіз. Әрине мұғалім бұл факторларды да есепке алып, есте ұстайды. Оқу үдерісі барысындағы мұғалім тұлғасының шығармашылық сипаты, қарым-қатынастың субъект-субъектілік жүйесіне бағытталғандығы және рефлексиялық қабілеттілігі сияқты педагогикалық-психологиялық шарттардың сақталуы патриоттыққа тәрбиелеудің тиімділігін қамтамасыз етеді. Бастауыш сынып оқушыларының үнемі қимыл-әрекетте болуы белсенді оқыту әдістерінің қолданылуын қажетсінеді. Осыны есепке ала отырып, сабақтарда іскерлік ойындар, пікірсайыс әдістері жүйелі түрде пайдаланылды.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге бағытталған жүйелі жұмыстар барысында олардың тұлғалық жетілу қуаты арта түседі.

Педагогикалық тәжірибе қорытындыларына орай бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту мазмұнына енетін патриоттыққа тәрбиелеу объектілер жайындағы ақпараттық мағұлматтарды оқушылардың саналы түрде меңгеруі үшін мынадай міндеттер жүзеге асырылуы қажет деп есептейміз:

- оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге жататын объектілерді жүйелеп, пәндердің ықпалдастығын ескере отырып беру;
- патриоттық тәрбиенің мән-мағынасы жайлы жазылған ақпараттарды оқушыларға қызықты етіп жеткізудің тиімді жолдарын қарастыру;
- ақпараттарды игеруде алынатын нәтижені ұлттық деңгейдегі базалық біліктер қатарына ендіру;
- патриоттыққа тәрбиелеуге негізделген мәтіндегі негізгі ұғымдарға, қағидалар мен ережелерге түсінікті түрде сипаттама бере отырып, бала тілінде жас ерекшелігіне сай баяндау;
- патриоттық тәрбие жайындағы мәліметтерді игеруде ақпараттық технологияны пайдалануды жан-жақты жетілдіру.

Патриотизмге, мәдениеттілікке және парасаттылыққа тәрбиелеудің қайнар көзі ұлттық мүдденің бір саласы ретінде оқулықтарға енгізілген патриоттық тәрбие туралы ақпарат екені белгілі. Сондықтан патриоттық тәрбие және оларды сипаттайтын ақпараттық материалдар толық жүйеде берілуі керек. Сонымен, патриоттық тәрбиені меңгерген, рухани бай, жігерлі, жігерлі және білімді тұлға қалыптастыруға болады.

Әлеуметтік жағдайлар, әлеуметтік орта баланы әрқашан мінез-құлықты таңдауға мәжбүр етеді. Өз бетімен қандай мінез-құлықты таңдайтыны көп жағдайда оқушының патриоттық тәрбиеларының деңгейіне байланысты. Бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі тану қабілеті қалыптаса бастайды, әлеуметтендіру, яғни әлеуметтік тәжірибені меңгеруі, өзін қоғамға қатыстыруы іске асады. Сондай-ақ, бастауыш сыныптағы оқу пәндерінің негізіндегі сыныптан тыс шараларда оқушылардың белсенділігін арттыру, патриоттық тәрбиені бағалау, таңдау, иеленуін қамтамасыз етудің маңызы зор деп білеміз. Осының бәрін ескере отырып, бастауыш сыныптардағы

гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу үшін бастауыш сыныптың вариативті сағаттар есебінен «Отансүйгіштік құндылық бастаулары» атты факультативтік курсының жұмысы жүргізілді. Біз ұсынып отырған факультатив курсының мақсаты - қазақ халқының сан ғасырлар бойы дәріптеліп келген салт, дәстүрлері, құнды дүниелері туралы бастауыш сынып оқушыларына толығырақ мәлімет беру, олардың сана-сезіміне сіңіру. Оқушылардың Отан, туған жер, халқымыз мақтан тұтатын ұлы тұлғалар қасиетін ұғынуына ықпал ету.

Факультатив курсының міндеттері:

- патриоттық тәрбиені танып білуге оқушылардың қызығушылығын тудыру;
- оқушылардың патриоттық тәрбие туралы білімдерін толықтыра отырып, ол құндылықтарға деген қатынасын қалыптастыру;
- бастауыш сынып оқушыларын патриоттық тәрбиені тануға, бағалап, таңдай білуге үйрету.

Бұл факультатив курсы оқушылардың қазақ тілі, әдебиеттік оқу, жаратылыстану пәндерінен алған білімдеріне сүйенеді.

Факультатив курсы бағдарламасындағы оқушылардың білім, білік, дағдысына қойылатын талаптар:

- «Отансүйгіштік құндылық бастаулары» атты факультативтік курсының маңызын, оның басқа пәндермен байланысын білу;
- оқушының патриоттық тәрбие жөніндегі білімдерінің өз жас ерекшеліктеріне сай жеткілікті болуы;
- ұлттық сана-сезімі мен мінез-құлқындағы ұлттық сипаттарының жетілуі.

Ұсынылған бағдарламада меңгерілетін тақырыптар сағаттарының жоспары, үлгі сабақ мазмұндары көрініс тапқан. Сабақтарды этикалық әңгіме сағаттары, дөңгелек стол, пікірсайыс формаларында ұйымдастыра отырып, оқушылардың патриоттық тәрбиемен тереңірек танысу арқылы сол патриоттық тәрбиені мойындауына, таңдауына көмектесуді көздейміз.

Қай заманда да әр адамның санасындағы аса мазмұнды және құрметті мәртебеге ие ұстаным – ол отансүйгіштік (патриоттық) сезім (іс-әрекет) болып келгені ақиқат. Ал патриот болу деген ел азаматының адамгершілік және саяси қағидаты, туған жерге, елге сүйіспеншілігі, қажет болса, мемлекеттік міндеткерлікті жеке мүддеден жоғары қоюды талап ететін әлеуметтік сезімі ретінде танылған. Туған елінің құндылықтарын, әсіресе, тілі мен мәдениетін әрдайым құрметпен жоғары ұстап, ол құндылықтарды басқа ұлттар мен ұлыстарға, мемлекеттерге тарату да отансүйгіштіктің белгісі. Отансүйгіштіктің тарихи негізін ғасырлар бойы жинақталған адами тәжірибе соның ішінде ұлт, ұлыс, жалпы этностың артықшылықтары қалайтынын, қажет болса, жанын салып отанды қорғау екенін көне тарих дәлелдеуде.

Осы ретте, біз бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге байланысты авторлық факультативтік курс бағдарламасын құрдық. Оның реті 8 – кестеде берілген.

Кесте 8 - Бастауыш сынып оқушыларына (3-4-сыныптар) арналған «Отансүйгіштік құндылық бастаулары» атты факультативтік курс бағдарламасы (15 сағат, аптасына 1 рет)

№	Мазмұны	Сағат саны
1	Туған елім - Қазақстан	1
2	Нұр-Сұлтанға саяхат	1
3	Жер жаннаты - Жетісу	1
4	Ауылым - алтын бесігім!	1
5	Бақ қала - Талдықорған	1
6	Өлеңімен бөбек бөлеген-Ілияс бабам	1
7	І.Жансүгіров мұражайына саяхат	1
8	Қаракерей Қабанбай батыр ерлігі	1
9	Бабалар ескерткішіне тағзым	1
10	Бабалар мұрасын жадымызда сақтайық!	1
11	Ұлттар достығы – толеранттылық тағылымы	1
12	Тіл тазалығы ұлт тазалығы	1
13	Халқымның дәстүрі ұрпаққа аманат	1
14	Мемлекет рәміздерін білу парыз	1
15	Отанды сүйу – құндылық бастауы	1
	Барлығы	15 сағат

Бағдарлама мазмұны

2- тақырып. Нұр-Сұлтанға саяхат.

Елордамыз Нұр-Сұлтан қаласы жайында мағлұмат беру. Нұр-Сұлтан қаласының көрікті жерлерімен танысу.Елордамыз Нұр-Сұлтан қаласына бастауыш сынып оқушылары Нұр-Сұлтан қаласына барған болса, сол жерде көрген әдемі жерлерін суреттеп, бейнелеп, өздерінің білгендері жайында әңгімелеу.

3- тақырып. Жер жаннаты - Жетісу.

Бастауыш сынып оқушыларына Жер жаннаты - Жетісу жайында мағлұмат беру. Туған жердің қадірі, сүйіспеншілігін тілмен жеткізу. Жетісуда туып өскен ақын жазушылардың шығармаларымен таныстыру. (электронды оқу құралы).

4-тақырып. Ауылым - алтын бесігім!

Ауыл туралы айтқан кезде өзіміздің туып өскен туған жеріміз көз алдымызға келеді. Туып өскен жердің тасы да, суы да, қымбат. Ауылға барғанда әжемнің күтіп алған, маңдайымнан иіскеп бата бергені есімізден кетпейді. Бастауыш сынып оқушыларына ауылдағы өздерінің жазғы демалысты қалай қызықты өткізгендері жайында эссе жазғызу.

5-тақырып. Бақ қала - Талдықорған

Біздің жер жаннаты - Жетісу Талдықорған қаласы жайында мағлұмат беру.

Талдықорған қаласының әсем жерлеріне, ғимараттарына, мұражайларына, саябақтарына виртуалды саяхат жасап, сол жерлерді суреттеу. Талдықорған қаласындағы көрген, барған жерлерін суретке түсіріп буклет жасау.

6-тақырып. Өлеңмен бөбек бөлеген - Ілияс бабам.

I. Жансүгіровтың «Өлеңмен бөбек бөлеген» тақырыбында балаларға арналған өлеңдері туралы мағлұмат беру. Бастауыш сынып оқушыларына ақынның туып өскен жері жайында, өлеңдері мен мұражайын таныстыру. I. Жансүгіровтің ескерткіші осы Талдықорған қаласында орналасқан. Ақынның ескерткішіне саяхат жасау.

7-тақырып. I. Жансүгіров мұражайына саяхат.

Ілияс Жансүгіров мұражайына виртуалды саяхат жасау. Мұражайға саяхат арқылы ақынның тұрған үйі, жазған өлеңдерін оқу арқылы бала бойына дарыту. Мұражайда не көргендерін, қандай әсер алғандары жайында шағын шығарма жаздыру.

8-тақырып. Қаракерей Қабанбай батыр ерлігі.

Осы біздің батырларымыз туралы мағлұмат беру. Батыр бабаларымыздың ерлігі жайында, олардың туған жері, елі үшін Отанын қалай қорғағаны, батырлықтары, ерліктері туралы мәліметтер беру. Кейінгі біздің өсіп келе жатқан бүлдіршіндерге сол батырлардың елі, жері үшін қалай күрескені туралы бейнеролик көрсету. Сол батырларымыз сияқты ержүрек, елін жаудан қорғаған батыр болып өсулеріне, елінің патриоты болуын мақтан тұту керек екенін түсіндіру.

9-тақырып. Бабалар ескерткішіне тағзым.

Қазақстанның барлық жерлерінде біздің бабаларымызға арнап ескерткіштер орнатылған. Бабалар ескерткіштерін таныстыра отырып, олардың шешендік сөздерін, айтқан қанатты сөздерін оқушылардың бойына сіңіртіп, сол бабаларымыз сияқты сөзге шешен, дана, болғандары жайында толық мәлімет беру арқылы бастауыш сынып оқушыларының бойына ескерткіштің де жайдан жай қойылмайтындығы сол кісілердің осы еліне, жеріне жасаған көп еңбектерінің арқасында біз осындай қазақ деген елдің азаматы екенін ұғындыру.

10-тақырып. Бабалар мұрасын жадымызда сақтайық!

Бастауыш сынып оқушыларына біз тәуелсіз елдің азаматы болғандықтан, осы елдің, жердің, табиғаты, хош иісті гүліне дейін қымбат екені сол туралы түсінік бере отырып өз еліміздің барлық жақсы жерлері қымбат екенін оқушы бойына сезіндіру. Болашақ біздің жастарымыздың, бүлдіршіндеріміздің қолында. Бастауыш сынып оқушыларына бабалар мұрасының маңызды екенін естеріне сақтап, соны ұғындыру.

11- тақырып. Ұлттар достығы – толеранттылық тағылымы.

Қазақстанда 130-дан астам әртүрлі ұлт өкілдері тұрады. Олар бір бірімен тату тәтті өмір сүруде. Қазақтың қонақжай осындай қарапайым

екендігінің арқасында біздің бәріміз бір шаңырақ астында бірлікте, ынтымақта өмір сүріп жатқанын түсіндіре отырып сол жайлы мағлұматтар беру. Балаларға сұрақ жауап арқылы тақырыпты ашу.

12 –тақырып Тіл тазалығы ұлт тазалығы.

Біздің ана тіліміз – қазақ тілі. Сондықтан тілімізді, дінімізді, ұлтымызды өз тілімізді құрметтеу әр адамзаттың міндеті. Өз тілімізге құрметпен қарап, жанымыз ашуы тиіс екендігі бастауыш сынып оқушысына қазақ тілін таза сөйлеп, ардақтап, құрметтеуіміз керектігін айту.

13-тақырып. Халқымның дәстүрі ұрпаққа аманат.

Қазақ халқының салт дәстүрі жайында түсінік беру. Бастауыш сынып оқушыларына қазақтың қандай салт дәстүрлері бар екенін үлкенді сыйлау, мейірімді, әдепті, тәрбиелі, қайырымды болу керектігін ұрпаққа аманат екендігін сол дістүрлеріміз ұмытылмай ұрпақтан ұрпаққа жалғасын табуын үйрету.

14-тақырып. Мемлекет рәміздерін білу парыз.

Бастауыш сынып оқушыларына рәміздерді таныстыру. Рәміздердің әрқайсысының өзінің белгілі бір орны мен тарихы туралы түсінік беру. Меелекет рәміздері Ту, Елтаңба, Әнұран жайлы мағлұмат беріп сол жайында түсірілген бейнематериалдар мен суреттерді көрсету. Көріп білген кезде бала бойында жақсы сақталатыны көрінеді.

15-тақырып. Отанды сүю – құндылық бастауы.

Отанды сүю - отбасынан басталады демекші, отбасы - шағын мемлекет. Бастауыш сынып оқушыларына өз Отанына сүйіспеншілігін жеткізу. Өз елінің, жерінің патриоты болуын мақтан тұтуға сол елдің азаматы екенін түсіндіру. Қазақ халқын, елін, жерін, Отанын әрдайым мақтан тұту.

Әр тақырыптың мазмұнына сәйкес оқушылардың патриоттық тәрбие әлемі туралы түсініктері қалыптаса бастайды, айналасындағы заттарға, құбылыстарға қатынасы өзгереді, өзін ұлт өкілі ретінде тануға талпыныс жасайды. Бұны педагогикалық тәжірибе кезіндегі осы бағдарлама бойынша жүргізілген сабақтар дәлелдеді. Аталған курс Талдықорған қаласы №16 орта мектеп-гимназиясы, Алматы облысы, Алакөл ауданы, Токжайлау орта мектептерінде жүргізілді. Осы курстың кейбір сабақтарының мазмұнын келтіреміз.

Сабақтың тақырыбы: Достық, көршілік қарым-қатынас дәстүрлері.

Сабақтың мақсаты: а) бастауыш сынып оқушылары арасында айқын белгіленген достық пен жолдастық қарым-қатынаста оқушыларды талғампаздық танытуға және достық қарым-қатынас орната біліп, достық байланыстарды қадірлеуге үйрету.

б) қазақ халқының «көрші қақы» деген ұғымының мәнін ұғындыра отырып, көршіге деген ерекше көзқарас қалыптастыру.

Көрнекіліктер: электронды оқулықта достық тақырыбындағы, көршілік хақындағы мақал-мәтелдерді беру.

Әдістер: сұхбат, рөлдік ойын.

Барысы: Мұғалім сабақты сұрақ қоюдан бастайды:

- Балалар, дос деген кім?
- Сен үшін достық сөзінің қаншалықты мәні бар?
- Өзара көмек.
- Демеу көрсету.
- Қуаныш.
- Адалдық т.б.

Ия, ол біздің өзімізге жақын тартатын құрбыларымыз, құпияларымызды бөлісетін сырласымыз, қажет болғанда қол ұшын беретін көмекшіміз. Дос таңдау мәселесіне халқымыз ерекше жауапкершілікпен қараған. Дос бола білу, достық қарым-қатынас орната білу, достық байланыстарды қадірлеу, досты қорғау, қамқорлық көрсету, табыстарына қуану, құпиясын сақтай білу т.б. қатынастарды қадірлеп, оның құндылығын ерекше сезінген, бағалаған. Шынайы достық – сыйластыққа негізделеді. «Жақсы дос үшін жан пидә», «Жақсымен жолдас болсаң, жетерсің мұратқа» дейді халық.

Кәне енді достық тақырыбындағы мақал-мәтелдерді аяқтайық:

1. Досы көпті _____ алмайды(жау).
 2. Дос _____ айтар(жылатып).
- Дұшпан күлдіріп айтар.
1. Досыңа _____ айтпа(өтірік).
- Дұшпаныңа сырынды айтпа.
2. Аз қайғыны ас басады,
- Көп қайғыны _____ басады (дос).

Мұғалім: - Қазақта көрші қақы деген ұғым бар, көршіге деген ерекше көзқарас бар. Оның мәні де адам баласын ардақтау, татулықты уағыздау, көршімен тату болу. Біз көршілеріміздің аты-жөнін біліп қана қоймай, оның қандай қызметте істейтінін, тұрмыс жағдайын, қандай көмекті қажетсінетінін және қандай көмек бере алатынын білуіміз керек. Көрші бала ретінде қарым-қатынас жасау ретін білу де өте маңызды. Сондай-ақ, сыныптағы парталас көршілеріңмен ерекше қарым-қатынас орната білудің де маңызы зор. Халқымыз көршілік хақында «Жақсы көрші туғаныңнан артық», «Үй алма, көрші ал» деген. Бұл мақал-мәтелдер бүгінгі күні де ерекше мәнді. Көрші адамдардың бір-біріне деген қамқорлығы, үнемі бір-бірінің жағдайынан хабардар болып отыруы, ұзақ уақыт көрші отырған адамдардың жақын туыстай болып кетуі осының дәлелі.

Сабақтың соңында «Көрші» ойыны ұйымдастырылады. Мұғалім оқушыларға үйден өз көршілері туралы шығарма және достық, көршілік қарым-қатынас туралы мақал-мәтелдер жазып келуді келуді тапсырады

Сабақ тақырыбы: Қазақтың ырым, тыйымдары – тәрбие құралы.

Мақсаты:

а) оқушыларды халықтың салт, дәстүрін сақтауға тәрбиелеу, адамгершілік сапаларды, асыл қасиеттерді бойына сіңіру;

ә) қазақ халқының тәрбие құралдарының бірі – ырымдары мен тиым сөздері ұлағатты ұғымдар арқылы оқушыларды жаман әдеттен, жат пиғыл, орынсыз қылық, теріс мінездерден сақтандыру;

б) ойын нақты, дұрыс жеткізуге баулу, тапқыр сөйлеуге, ақылды, салмақты ой айтуға үйрету.

Әдістер: Ойын әдісі, топтық жұмыс,

Көрнекіліктер: электронды оқу құралында тиым сөздерге салынған суреттер беріледі.

Мұғалімнің кіріспе сөзі: Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне мән беріп, оның ырым, тиымдарын, салт, дәстүрін ерекше сақтаған – қазақ халқы. Ырым – жақсылықтан өнеге алып, оған жету үшін жасалынатын әрекет. Ал, тиым рәсімдері жас ұрпақты аруақты сыйлауға, табиғатты қорғауға, әдепті болуға, қарапайымдылыққа, инабаттылыққа баулиды. Халқымыздың әдет-ғұрпын, салт-санасын жақсы біліп, оны іс жүзінде орындай білу - әрбір перзенттің борышы. Ол – мәдениеттің белгісі.

1. «Құнды сөз» ойыны.

Ойынның шарты: мұғалімнің тапсырмалары салынған алтын сандықты алып, оның ішіндегі тапсырмаларды орындау.

1. Парақтағы тапсырма түрлері: тиым сөздерді толықтыру.

- Дастарханды, _____ баспа(тамақты).

- Үйді айнала _____ (жүгірме).

- Тізеңді _____ (құшақтама).

- _____ ысқырма(үйде).

- Құстың _____ бұзба(ұясын).

- Жұрт көзінше _____, _____ (кекірме, керілме).

Ойынның қорытындысы бойынша осы тиым сөздердің құндылығы бар екенін дәлелдейді.

2. «Ұлағатты ұғымдар».

Алтын сандықтың түбінде жатқан сандарды (3,5,7) алу арқылы жұмыс тобын құрып, оқушылар орындарына отырады. Үш жұмыс тобы құрылады. Үш, бес, жеті сандарына байланысты тірек сөздер беріледі. Әр топ өздерінің санына байланысты ұлттық ұлағатты ұғымдар айтады.

Берілген тірек сөздер:

I топ.(3 саны)

Үш дана (Абай, Шоқан, Ыбырай);

Үш арыс (Сәкен, Бейімбет, Ілияс);

Үш жақын (Жан, мал, жар);

Үш арсыз (Ұйқы, күлкі, тамақ).

II топ.(5 саны)

Бес асыл, бес дұшпан (Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңі);

Бес қатер (От, жау, борыш, ауру, сөз);

Бес жаратылыс (Күн, ай, жұлдыз, күндіз, түн);

Бес қару (Садақ, мылтық, найза, қылыш, айбалта).

III топ. (7 саны)

Жеті қазына (Ер жігіт. Сұлу әйел. Ақыл, білім. Жүйрік ат. Қыран бүркіт. Берен мылтық. Жүйрік тазы);

Жеті жұт(Құрғақшылық, жұт(мал қырылу). Өрт. Оба. Соғыс. Топан су. Зілзала);

Жеті ата (Бала, әке, ата, арғы ата, Баба, Түп ата, Тек ата);

Жеті күн (дүйсенбі, сейсенбі, сәрсенбі, бейсенбі, жұма, сенбі, жекенбі).

Қазақ ырымдары:

- Оқушының желкесінен сүйсе, қырсық болады;
- Бөпе тоқтық тартса, тоқтық болады;
- Қазақ үйіне келген адамға дәм таттырып шығарады т.б.

Тиым сөздер:

- Жұлдызды, адамды санама;
- Тұзды, күлді шашпа;
- Бей уақытта жылама, ұйықтама;
- Саусағыңды кеземе т.б.

Мұғалім оқушыларға Сейіт Кенжеахметұлының «Жеті қазына» кітабын тауып оқу, ырым-тиымдарды еске сақтау, әдет-ғұрып шараларын білуді тапсырады.

Осындай кешенді түрде ұйымдастырылған жұмыстардың нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік тұрғысынан өзін-өзі тану қабілеті қалыптаса бастайды, әлеуметтендіру, яғни әлеуметтік тәжірибені меңгеруі, өзін қоғамға қатыстыруы іске асады.

Факультативтік курс сабақтарында электрондық оқу құралы кеңінен пайдаланылды. Оқу үдерісінде ақпараттық технологияны қолдану оқушылардың жаңа мәліметтерге қызығушылығын туғызды.

Бастауыш сынып оқушылары сөзбен берілген ақпараттан гөрі көрнекі үлгідегі хабарларға ерекше қызығушылық білдіреді. Сондықтан, электрондық оқу құралындағы оқу материалын қабылдау кезінде көрген объектілердің ерекше, айрықшаланған тұстары жадында қалады.

Оқушылардың патриоттыққа тәрбиелеу іс-әрекет дағдыларын жетілдіру үшін іскерлік ойындар, тренингтер, педагогикалық жағдаяттар тәрбиелеу әдістері ретінде пайдаланылды.

«Отансүйгіштік құндылық бастаулары» атты факультативтік курс бағдарламасы бойынша жүргізілген сауалнама үлгілері:

1. Өткен тақырыптардың ішінде өзіңе ұнағаны қайсысы?
2. Отан-Ана дегенді қалай түсінесің?
3. Ата-анаңды не үшін жақсы көресің?
4. Досыңның қандай қасиеттерін бағалайсың?
5. Қалай ойлайсың, достарың сенің қандай қасиетіңді бағалайды?
6. Осы қасиеттердің қайсысының өзінде болғанын қалайсың?
7. Саған әкеңнің, анаңның қандай қасиеттері ұнайды?
8. Сіздің отбасында қандай дәстүрлер орындалады?
9. Өзің ырым-тыйымдардың қайсысын орындайсың?

10. Бос уақытында немен шұғылданғанды ұнатасың? (Патриотизм туралы сұрақ қосу керек).

Курстың кейбір сабақтарына ата-аналар да қатыстырылды. Бұндай бірлескен ынтымақтастық сабақтарының балаларға әсері мол болғанын байқадық. Ата-аналар да өз кезегінде ынталылық танытып отырды. Тәжірибелік-педагогикалық жұмыс барысында ата-аналармен әңгіме және сұхбат нәтижесінде аталған факультатив курсын бастауыш сыныпта жүргізудің өзекті де маңызды екеніне көзіміз жетті. Мәселен, 7 сұрақтан тұратын сауалнамалық парақты 8 сыныптың 115 ата-анасына тараттық.

Ата-аналарға берілген сұрақтар:

1. Балаңыздың қандай азамат болып өскенін қалайсыз?
2. Үйде қандай салт, дәстүрлерді орындап отырсыз?
3. Балаңызға өзіңізді және өзіңіздің ата-аналарыңызды сыйлату үшін қандай әрекет жасайсыз?
4. Балаңыздың бойында қандай қасиеттерді қалыптастыруды көздейсіз?
5. Балаңыздың әділ пікірімен санасыз ба?
6. Балаңыздың достарымен, көршілерімен қарым-қатынасы қандай деп ойлайсыз?
7. Балаңыздың теріс қылықтарына қалай жауап бересіз?

Балаңыз қандай қазақ тіліны, теле хабарларды, компьютерлік ойындарды ұнатады? (Патриотизм туралы сұрақ қосу керек).

Осы сауалнама бойынша ата-аналардың 92 % факультатив сабақтары қажет екендігін, өйткені оқушының ұлттық тәрбиесіне әсері мол және бұндай тәрбие оқушының неғұрлым жас кезінде берілгені дұрыс деп есептейтіндігі туралы өз пікірлерін білдірді. Сондай-ақ, отбасылық дәстүрлерге деген оң көзқарас білдірген ата-аналар 97 %- ды құрады. Факультатив сабақтарына белсенді қатысып жүрген ата-аналардың бірі осы сабақтар туралы өзінің жылы лебізін былайша білдіреді: «Мен «Отансүйгіштік құндылық бастаулары» атты факультатив сабақтарына бірнеше рет қатыстым. Сабақтар оқушылардың өз ұлтының дәстүрлерін тереңірек біліп, оларды сақтап отыруына игі ықпал жасайды деп есептеймін. Оқушыларды өзіндік пікір айтуға, белсенді қатысуға қызықтыратын жұмыс түрлері көп екен».

Факультатив курсындағы оқушылардың танымдық ынтасының қаншалықты болғанын да сарапқа салдық (Кесте 9).

Кесте 9 - Бастауыш сынып оқушыларының факультатив курс сабақтарына қатысу ынтасы (%)

Сыныптар	Өте қызығады	Қызығады	Қызықпайды	Жауап беруге қиналады
3-сынып	72%	24,5%	3,5%	-
4-сынып	77%	18%	2%	3%

Оқушылардың жалпы қатысу ынталары жоғары. Сыныптары жоғарылаған сайын олардың патриоттық тәрбие туралы білімге деген ынтасы артып, саналы түрде меңгеретінін байқадық.

Жүргізілген жұмыстардың оқушының жан-дүниесіне қаншалықты әсер етуін және патриоттық тәрбие негізінде мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруды тұтас жүйе ретінде қарастырдық:

- оқушыға ықпал ету әдістеріне көбірек көңіл аудару(сендіру, санасына сіңіру, өнеге көрсету т.б.);

- заттар мен құбылыстарға сыни тұрғыдан қарап, бағалау іскерліктерін қалыптастыратын әдістерді жүйелі пайдалану(талқылау, кеңес беру, пікірсайыс т.б.);

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді ажырата білудегі білімі мен білігі.

Патриоттыққа тәрбиелеуді оқушылардың балабақша қабырғасынан қалыптасып келген еліктегіштік, әсершілдік, белсенді іс-әрекетке құштарлық сияқты қасиеттерін патриоттыққа тәрбиелеуде есепке ала отырып, жасы есейген сайын ол қасиеттерді дамыта түсуге, ал бұрын қалыптасып қалған ұнамсыз әдеттерді жоюға бағытталған жұмыс түрлері оқу үдерісі барысында жүзеге асырылды. Қай уақытта да білім берудің міндеті оқушылардың білім, білік, дағдыларын қалыптастыру ғана емес, оның тұлғалық жетілуі тұрғысынан да қарастырылады. Бұл ретте біз ұсынып отырған патриоттыққа тәрбиелеуді бастауыш сыныптардың оқу әрекетінде жүзеге асыру әдістемесінің тиімділігі тәжірибе барысында анықталып отыр. Өзің мен өз халқың арасында өзара рухани байланыс орнату, ұлттық мәдениетке тән болу сезімінен әсерлену, оның құндылықтарын өзінің санасында қабылдау, өзіндік пікір қалыптастыру - оқушының патриоттық тәрбиесін оқу процесінде жүзеге асыра отырып, қол жеткен нәтижелер демекпіз. Осы орайда, біз патриоттыққа тәрбиелеуді кешенді түрде іске асыруды қалыптастырушы педагогикалық тәжірибе кезеңінде тәрбие үдерісінде жалғастырамыз.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің тәжірибелік әдістемесі келесі тараушада көрініс таппақ.

2.2 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің тәжірибелік әдістемесі

Тәрбие дәрменсіз болмауы үшін ол халықтық болуы тиіс, яғни әрбір ұлттың өзіндік дәстүрін, салтын сақтап, сол рухта тәрбиелеуге баса назар аудару қажет. Болашақ ұрпақтың ұлттық тәрбиесінің негіздері отбасы мен балабақшадан басталып, бастауыш сыныпта жүйелі жалғасын табады. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, күнделікті өмірде болып жатқан дүниелерге қызығушылығын ояту, патриоттық тәрбие туралы

білімдерін жетілдіру, соның негізінде жан-дүниесіне адами қасиеттерді сіңіре отырып, өзіндік сана-сезімін, қажеттіліктері мен ұмтылыстарын реттеуді үйретудің тиімді жолдарын қарастыру біздің педагогикалық-тәжірибе жұмысымыздың келесі бөлігінің мақсаты болмақ.

Кезінде белгілі қоғам қайраткері, педагог М. Жұмабаев: «Тәрбиеден мақсұт – оқушының тәрбиесін дәл өзіндей қылып шығару емес, келешек өз заманына лайық қылып шығару» - деген болатын [37, б. 16].

Ал профессор Р.К.Төлеубекованың мына бір пікірлері осы тұжырымды жетілдіре түседі: «Тәрбиенің негізгі мақсаты – ұлттық сана-сезімі мол, рухани деңгейі биік, іскер, еңбекқор, иманды, әдепті адамды тәрбиелеу» [100, б. 101].

Жалпы білім беретін мектептің тәрбие жұмыстарының өзіндік ұлттық ерекшеліктерін айқындауда соңғы жылдары жасалып, қолданысқа енгізілген тәрбие бағдарламаларының маңызы ерекше. Атап айтатын болсақ, ғалым М. Құрсабаевтың басшылығымен құрастырылған «Атамекен» бағдарламасы 11 бағыттан құрала отырып, әрқайсысы оқушылардың ақыл-ойын, еріктік-сезімдік, ұлттық адами қасиеттерін қалыптастыра отырып, халықтық тәрбие түрлерінің жас ұрпақтың бойына сіңірілуін көздейді. («Салт-дәстүр», «Шежіре», «Сөнбес жұлдыздар», «Асыл мұра», «Шаһар», «Достық», «Дін тарихы», «Әдебиеттік оқу» т.б.). Ұлттық тәлім-тәрбие негіздеріне сүйеніп құрылған, «Атамекен» бағдарламасында еңбек, дене, ақыл-ой, адамгершілік, азаматтық-патриоттық, эстетикалық, экономикалық, экологиялық және құқықтық тәрбие түрлері түгелдей қамтылған. Бұл бағдарлама патриоттыққа тәрбиелеу жұмысын жүзеге асыру үшін баға жетпес ғылыми әдістемелік әдебиет болып табылады[169].

Сондай-ақ, 1993жылы жарық көрген З. Ахметованың «Кәусар бұлақ» бағдарламасы да қазақ халқының көне тарихын, ұлттық мәдениетін қадір тұтатын ұрпақ тәрбиелеу мәселесін қарастырады. Оқушылардың рухани мәдениетінің аса маңызды ажырамас бөлігі – қазақ тілінің мәдениетті қалыптастыруды ұлттық негіздерге сүйене отырып жүзеге асыруды көздеген «Елім-ай» бағдарламасының да бастауыш сыныптардағы тәрбие жұмыстарына бағыт-бағдар беруде рөлі зор[170].

Бүгінгі бастауыш сынып мұғаліміне тәрбие жұмысы бойынша қойылатын басты талап – ол тәрбие үдерісін ұйымдастыру арқылы тұлғаның біліктілігін, өмірде кездесетін түрлі жағдайларды жеңуге көмектесетін қажетті күш-жігерді, анықталған құндылықтық бағдарларын қалыптастыру. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу жұмысы мұғалімнің осы бағыттағы атқаратын тәрбие жұмыстарына тәуелді. Оқушылардың патриоттық тәрбие туралы білімін молайтып, белгілі бір құндылық бағалау, қатынас қалыптастыру үшін мұғалімнің шығармашылық сипаттағы іс-әрекеті, тұлғалық бағыттылығы, рефлексиялық қабілеттілігі мен осы жұмысқа дайындығы ерекше рөл атқарады[125, б. 7].

Осы жайды анықтау үшін бастауыш сынып мұғалімдеріне сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға 16 бастауыш сынып мұғалімдері қатысты. Мұндағы

«патриоттық тәрбие дегенді қалай түсінесіз?» деген сауалға нақты анықтама беруге көптеген мұғалімдер қиналды. Өйткені, мұғалімдердің 8-і салт, дәстүрді ғана патриоттық тәрбие деп түсінетіндігі, 5-ы отбасы шеңберінде қарастыратындығы айқындалды, қалғандары түсініктерін нақтылай алмады.

Жалпы мұғалімдерге берген сұрақтар төмендегідей болды:

1. Патриоттық тәрбие дегенді қалай түсінесіз?
2. Патриоттыққа тәрбиелеу жұмысы бастауыш сыныпта қажет пе?
3. Патриоттық тәрбие объектілерге не жатады?

4. Патриоттыққа тәрбиелеуді тәрбие шараларында қалай жүзеге асыруға болады деп ойлайсыз?

5. Патриоттық тәрбиенің мәнін ашатын, арнайы бағыттайтын мәтіндер, аңыз әңгімелер бастауыш сыныптың оқулықтарында жеткілікті деп ойлайсыз ба?

6. Патриоттыққа тәрбиелеу үшін қандай жұмыстар қажет деп есептейсіз?

Сауалнама барысында бастауыш сынып мұғалімдері оқушыларға патриоттық тәрбие туралы мәліметтер беріп отыратындықтарын айтты. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 30 %-ы патриоттық тәрбие қажет деп, ал 40%-ы мүмкін керек шығар деген жауаптарды берді. Мұғалімдердің патриоттық тәрбие беретін, патриоттық тәрбиенің мәнін ашатын мәтіндерді, аңыз әңгімелерді аз пайдаланатынын, арнайы бағыттап отыру жеткіліксіз екендігін тәрбие шараларына қатысу барысында анықтадық.

Сонымен бірге тәрбие сағаттарында субъекті-субъектілік қарым қатынас талаптары орындалмайтыны да аңғарылды. Өйткені, оқушылардың өзіндік ізденістері мен дербес шешім қабылдауына мүмкіндік беретін жұмыс түрлері аз қамтылған. Талдықорған қаласы №16 орта мектеп гимназиясы КММ және Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебі КММ бастауыш сыныптарындағы тәрбие жоспарларына талдау жүргізіліп, мұғалімдердің тәрбие жоспарларында ұлттық, жалпыадамзаттық патриоттық тәрбиенің тәлім-тәрбиелік маңызын ашу бағытындағы жұмыстарының жеткіліксіз екені анықталды. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді тәрбие үдерісі барысында жүзеге асырудың жағдайын анықтауға арналған педагогикалық-тәжірибе жұмысына 6 бастауыш сынып мұғалімі, 235 оқушылары қатысты. Бастауыш сыныптардың тәрбие жұмыстарын бақылау арқылы кешенділік сақталмайтынын анықтадық.

Ал, ата-аналармен өткізілген тест, сұхбат нәтижелері отбасында халқымыздың салт, дәстүрлері, әдет, ғұрыптары, рәсімдері сақталатынын көрсетеді. Мәселен, ата-аналардың 60-65%-ы отбасылық дәстүрді сақтайтынын әңгімеледі. Атап айтқанда, оқушының тұсауын кесу, сүндетке отырғызу, тілашар, тоқым қағар т.с.с. шараларды ұйымдастыратындығы белгілі болды. Педагогикалық тәжірибенің алғашқы кезеңінде анықталған жағдайларға байланысты бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа

тәрбиелеу мақсатындағы зерттеудің келесі кезеңінде тәрбие үдерісінің мүмкіндіктері қарастырылады.

Қалыптастыру экспериментінің екінші кезеңдегі басты міндеттері:

- бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелік деңгейіне сай, патриоттық тәрбиені танып білуге ықыласы мен қызығушылықтарын туғызатындай тәрбие шараларын қарастыру;

- оқушылардың патриоттық тәрбие жүйесіндегі жинақтаған білімдерін өмірде қолдана білуі үшін тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудың ұтымды формаларын, әдістерін таңдап алу;

- патриоттық тәрбиені қазіргі өзгерген, жаңарған заман жағдайына негіздей отырып, ол құндылықтар арқылы қоғамда әлеуметтік бағдарлануға әсер етудің тиімді жолдарын іздестіру;

- тәлім-тәрбиелік іс-шараларда бастауыш сынып оқушыларының мүмкіндіктерін кеңінен пайдаланға көңіл бөлу.

Осы аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін бастауыш сыныптағы тәрбие шараларының әр түрлі формаларын пайдаланамыз. Олар – пікірсайыстар, байқаулар, кездесулер, көрмелер ұйымдастыру, шағын мұражайлар ұйымдастыру, конференция, т.б. Сыныптан тыс тәрбие шараларының осындай алуан түрлерінің әр қайсысын өзіндік ерекшеліктеріне қарай дұрыс ұйымдастырып, қазіргі заман талаптарына сай өткізе білу мұғалімнен шығармашылық ізденісті қажет етеді.

Біз таңдаған тәрбие сағаттарының мақсаты – оқушылардың Отан, туған жер, отбасы, әдебиеттік оқу, ел тарихы, рәміздері туралы түсініктерін кеңейте түсу арқылы белгілі бір құндылық қатынас қалыптастыру. Соның нәтижесінде патриоттық тәрбиені тани білетін, оларға ұмтылатын, оларды таңдайтын өзіндік сана-сезімі жетілген тұлғаны тәрбиелеу. Олай болса, бастауыш сыныпта жүргізілетін тәрбие сағаттарының негізгі бағыттарын төмендегідей топтастыруға болады:

- Отан, туған жер, отбасы, әдебиеттік оқу, ел тарихы, рәміздері туралы қызықты мәліметтермен ақын-жазушылардың шығармаларымен таныстыру арқылы бұл ұғымдардың мәнін ашу, білімін тереңдету;

- осы ұғымдардың құндылығын түсініп, бағалауға үйрету, сыни ойлауын жетілдіру;

- патриоттық тәрбиені тануға, таңдауға мүмкіндік туғызу;

- патриоттық тәрбие негізінде оқушылардың белсенділігін арттыру, тұлғалық жетілуін қамтамасыз ету.

Отан, туған жер, әдебиеттік оқу, ел рәміздері туралы түсінікті 3-сыныптан бастап таныстыруға бағытталған жұмыстардың кешенді жүйесі құрыла отырып, оқушылардың бұл түсініктерді біртіндеп тереңдету мүмкіндіктері ескеріледі.

Психологтардың тұжырымдары бойынша, бастауыш сынып оқушылары сыртқы әсерді тез қабылдағыш, айтылған нәрсенің шынайылығына иланғыш, адамгершілік нормалардың қажеттігіне сенгіш. Сондықтан оқушыларға берілетін мәліметтер өмірмен байланысты,

күнделікті тұрмыста басшылыққа алу мүмкіндігі бар дүниелер болғаны жөн. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу қатынасы ата-баба дәстүріне сыйластық көзқарасы, туыстық парызды ұғынуы, ұлттық намыс, достық, жолдастық, ар, ұят сезімдері арқылы және әдебиеттік оқу қастерлеуі арқылы көрініс тауып отырады. Сондықтан әдебиеттік оқу деген саналы көзқарас қалыптастыруға көмектесетін тәрбиелік шараларды түрлі формаларда бала тәжірибесі мен мүмкіндігін ескере отырып жүргіземіз.

Сыныптан тыс өткізілетін шаралардың мақсаты - бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, күнделікті өмірде болып жатқан дүниелерге қызығушылығын оятып, патриоттық тәрбие туралы білімдерін жетілдіру, патриоттыққа тәрбиелеу бағыттау. Сонымен қатар, рухани жетілуіне мүмкіндік беріп, ұлтымыз қастерлейтін адами қасиеттерді санасына сіңіру арқылы әр оқушының өзін-өзі тәрбиелеуінің мүмкіндіктерін кеңейту.

Осы мақсатта бастауыш сынып оқушыларына *отбасы* құндылықтарын меңгертуді жүйелі түрде, кешенді жүргізуді қамтамасыз ететін бағдарлама жасақталды. Неғұрлым кең ауқымдағы жұмыстар жүзеге асырылса, соғұрлым тұлғаның патриоттық тәрбие әлемі баи түседі. Бұл өз кезегінде оқушылардың патриоттық тәрбиесін анықтайды. Этнопедагогикалық, психологиялық құралдардың көмегімен ойын, өнер арқылы патриоттыққа тәрбиелеуді көздейтін тәрбие жұмысының арнайы бағдарламасын ұсынамыз.

Мақсаты:

- бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу;
- адамгершілік қасиеттерін шындау (үлкендерге деген құрмет, риясыздық және т.б.);
- оқушыларға этноәлеуметтік рөлдерге қатысты ережелер мен нормаларды таныту (Кесте 10).

Бағдарламада патриоттық тәрбие жұмысына ата-аналарды қатыстыру мүмкіндіктері қарастырылды. Патриоттыққа тәрбиелеуде әр сыныпта оқушылардың зеректігіне, құлықтылығына байланысты өз отбасының шежіресін танып-түсінуге, содан соң өз руының, туып өскен жерінің шежіресін танып түсінуге баулудың маңызы ерекше. Соның алғашқы бастаулары болатын жұмыс формаларын бағдарламада қамтуды көздедік. Қазақ халқының отбасы тағылымы жөніндегі түсінік-танымы Қорқыт ата кітабындағы: «Қыз ақылды ескермес, ана үлгісін көрмесе, ұл жарылқап ас бермес, әке үлгісін көрмесе» деген тұжырымдардан бастап, үлкеннің кішіге үлгісі «Аға әдепті болса, іні әдепті. Апа әдепті болса, сіңлі әдепті», «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген мақалдарда, ата-ананың қадір-қасиетін танытатын «Атадан - ақыл, ағадан - нақыл», «Ата-ананың қадірін білмеген - халық қадірін біле алмас» мақалдарында тұжырымдалған.

Жалпы бастауыш сынып оқушысына отбасы өміріне байланысты мынадай талаптар қойылады:

- тіл алғыш ұл немесе тіл алғыш қыз болу (апа, аға, немере);

- үлкенді сыйлау;
- отбасының кішкентай мүшелеріне қамқорлық көрсету;
- отбасы тіршілігіне байланысты өз міндетін орындау;
- отбасы мүшелерінің арасындағы иерархиялық қарым-қатынасты меңгеру, соған икемделу.

Осы талаптарды меңгеру барысында оқушыға отбасының үлкендерінің құндылық бейнелері ерекше әсер етеді.

Кесте 10 - «Отбасы құндылықтары» атты тәрбие жұмысы бағдарламасының жоспары

Р/с	Тақырыптары	Жұмыс формалары	Әдіс-тәсілдері
1	2	3	4
3-сынып 1. Менің отбасым-менің әлемім. 2. Біздің әулет. 3. Кімге ұқсағым келеді. 4. Аталар мен әжелер күні. 5. Әжелер мен аталардың алтын қолы. 6. Мен өз туыстарыма кім боламын? Мейірімді қарым-қатынастар.	Ауызша журнал. Фото суреттер көрмесі. Шығармалар конкурсы. Кездесу кеші. Көрме. Тренинг. Этикалық әңгіме сағаты.	Сөздік, көрнекілік, Әңгіме-сұхбат. Көрнекілік. Ойын, жаттығу. Сұрақ-жауап.	
4-сынып 1. Отбасылық дәстүр 2. Менің отбасымның тарихы 3. Бақытты отбасы 4. Біздің әжелеріміздің жастық шағы 5. Біздің отбасылық жәдігер 6. Аталар мен әжелер шеберханасы 7. Жақсы ұл болу деген не? Жақсы қыз болу деген не?	Ауызша журнал. Фотосуреттер көрмесі. Шығармалар конкурсы. Кездесу. Дәріптеу кештері. Шағын мұражай. Үйірме. Ашық әңгіме.	Көрнекілік Бағалау. Мадақтау. Әңгімелесу. Сұхбат. Пікірталас.	
3-сынып 1. Менің ата тегім. 2. Асыл қазына. 3. Атам айтқан ертегі. 4. Қайырым жасауға асық. 5. Әкем және мен, 6. Анам және мен. 7. Әке көрген оқ жонар.	Ауызша журнал. Салт-дәстүрлер фестивалі. Драмалық ойындар. Пікірталас. Сайыстар. Әкелер конференциясы. Аналар конференциясы.	Сөздік. Көрнекілік. Бағалау. Мадақтау. Әңгіме-сұхбат. Ойын, жаттығу. Сұрақ-жауап.	

10 - кестенің жалғасы

1	2	3	4
1.	4-сынып		
2.	Ата-ананың мейірімділігі деген не?	Ашық әңгіме. Салт, дәстүрлер фестивалі.	Этикалық әңгіме. Ойын.
3.	Біздің жанұяның мерекелік дәстүрлері.	Пікір талас.	Жаттығу.
4.	Жанұядағы әдепті қарым-қатынас.	Этикалық әңгіме сағаты.	Тренинг.

Қазақ отбасындағы ерекше сыйлы, қадірлі және өте ықпалды бейне – ата. Бүкіл отбасының тірегі, әкеге әке болып келетін ұлы тұлға, өмірден түйгені мол ата қашан да ақылшы. Ер жетіп, азамат болған барлық балаларының өзі үшін де шынайы бедел иесі, ұрпақтар сабақтастығын жүзеге асырушы адам. Атаның идеал бейнесі бастауыш сынып оқушыларында құндылық ұғым туғызудың негізгі бастауы болмақшы. Оқушының ұғым түсінігіне сай ата бейнесінің құндылығын мынадай деңгейде беруге болады:

- отбасының ұйтқысы, ақылшысы, көмекшісі ретіндегі үлес-салмағы;

- ауыл-аймақтың сыйлы адамы ретіндегі беделі.

Сондай-ақ, ата мен әже бейнелерінің тәлім-тәрбиелік әсері де патриоттыққа тәрбиелеу қайнар көзі болады. Өйткені, ата мен әженің өмір тәжірибесі өз дәрежесінде даналық ақыл-ойдың, өзіндік дүниетанымның, талғамның, орынды тәртіп пен мінез-құлықтың үлгісі болып табылады.

Жоғарыда берілген ата-әже бейнелеріне құндылық қатынас оқушылардың іс-әрекеттерінен көрініс табады:

- үлкен кісіге, ақ сақалды қарияға, ата мен әжеге иіліп сәлем етіп, есік ашып жол беру;

- кәрі ата мен әжеге қамқорлық пен қайырымдылық көрсету;

- ата ақылы мен әже кеңесіне көңіл қою, оларды өз іс-әрекетінде есепке алу;

- ата мен әжені жалғызсыратпау, олармен үнемі әңгімелесіп отыру;

- атасы мен әжесін мақтан тұту;

- ата мен әженің көмекшісі бола білу.

Бұл талаптардың негізінде оқушыларда өз отбасын мақтан тұту, отбасының үлкендеріне деген құрмет пен қамқорлық, әсіресе, кәрі әже мен атаға деген қамқорлық пен қайырымдылық тәрбиелеу мақсаттары көзделеді. Өз отбасына деген мақтаныш сезімі оның ата тегін білуімен байланысты. Отбасында өсіп келе жатқан әрбір оқушыға жеті атасын, руын, шыққан тегін білгізу - әрбір ата-ананың парызы. Бағдарламада ұсынылған кейбір тәрбие шараларына тоқталсақ.

Кездесу кеші: «Аталар мен әжелер күні».

Мақсаты: Отбасындағы қарияның рөлін түсіндіру, кәрі адамдарды сыйлауға, ізет көрсетуге баулу.

Ата-әжеге ілтипат көрсету әр оқушының борышы екенін ұғындыру.

Көрнекілігі:

1. Үнтаспадан «Сөнбейді әже шырағың» әнін тыңдау.
2. Онлайн форматта мақал-мәтелдер мәтінін оқып, түсінгенін айту.
3. «Қариялар-қазынам» тақырыбында виртуалды кездесу ұйымдастыру.

Өткізу формасы: Диалог әдісі.

1-жүргізуші:

Қартты сыйлау ісі ғой көргендінің,
Ата-ананың тәрбие бергендігін.
Дәлелдейсің ісіңмен парасаттың,
Көрсетіп пасықтықты жеңгендігін.

2-жүргізуші:

Құрметті кешке шақырыған қонақтар, ардагер ата-әжелеріміз!

Бүгінгі кездесу кешіне қош келдіңіздер(қонаққа келген ата-әжелермен таныстырады).

Балаларыңыз сіздерге арналған өлеңдерін оқиды.

1-оқушы:

Қарсы тұрған қасқайып дауылдарға,
Қариялар кәрі емен дауың бар ма?
Күйбең сәттер бір мезгіл қажытқанда
Ақыл беріп отырар қауымдарға.

2-оқушы:

Асыл әже, тілден балды тамыздың,
Тыңдаушының көзінен жас ағыздың.
Би-шешендер өмірлерін айтатын,
Жанды томы шежіре мен аңыздың. [162-164].

«Қарттарым аман-сау жүрсін» әні орындалады.

«Өткен күн шежіресі».

1-жүргізуші:

Бүгінгі кешіміздің құрметті қонағы Асылбек ата – соғыс зардабын басынан кешірген майдангер. Атамыздан салт-дәстүр, бейбіт күн жайлы әңгіме тыңдайық. Олай болса, Асылбек атаға сөз береміз.

«Отбасының берекесі – қариялар».

3-оқушы:

Әжелер біздің сәнді боп аппақ жаулығың,
Тілейсіз әр кез ұрпақтың ден саулығын.
Келіндерді тәрбиелеп отырсыз,
Өзгелерге үлгі-өнеге-ау мұның.

2-жүргізуші:

Отбасының ұйтқысы-аталар мен әжелерімізді тыңдайық. Қонақтарымыз – Әлімғазы ата мен Несібелі әжеге сөз кезегін береміз «Жанұя жарастығындағы қарияның орны» тақырыбындағы ата мен әже әңгімелерін тыңдап қорыту. [169, 170]. «Ақ әже» әні орындалады.

«Қариялар қазынам»

1-жүргізуші:

Шіркін-ай, жарасымды-ау ізет деген
Сызылған біз өтпенен, сіз өтпенен.
Келешекке бір қадам баса алмайды
Өз жұртының дәстүрін күзетпеген.

«Қария мен бала»- сахналық қойылым.

Кешті қорытындылау.

Ересек адам оқушының қарым-қатынасы мен тәртібіне бағдарлау негізін салады. Бастауыш сынып оқушысында өзгелерге деген қатынас «жақын – бөтен» жолымен қалыптасады. Сондықтан оқушының өзінің тума – туыс, жақын адамдарымен құндылық қарым-қатынас нормаларын меңгеруінің маңызы зор. Бастауыш сынып оқушысының бұл түсініктерін «үш жұрт», «жеті ата» ұғымдарына қатысты патриоттық тәрбиенің мазмұны арқылы қалыптастыруда олардың таным мүмкіндіктері, әлеуметтік тәжірибесі есепке алынады [189-192].

Осы мақсатта тәжірибе барысында оқушылармен сыныпта «Біздің әулет» тақырыбында фотосуреттер көрмесі жасақталып, «Біздің отбасылық жәдігер» деген айдармен виртуалды түрде отбасылық мұражай ұйымдастырылды. Оқушылар бұл жұмыстарға белсенді түрде араласып, мұғалімнің тапсырмасы бойынша әжелерімен, аталарымен әңгімелесіп өз отбасының шежіресі туралы мәліметтер жинақталып, бірлескен топтық жұмыстар барысында отбасы құндылықтарын түсінді.

Ата-анаға деген құрмет сезімдерін тәрбиелеу мақсатында Талдықорған қаласы №16 орта мектеп-гимназиясы, Алматы облысы, Алақөл ауданы Токжайлау орта мектептерінде бастауыш сынып ата-аналарымен әкелер конференциясын, аналар конференциясын өткізу дәстүрге айналған.

Бастауыш сынып оқушысының тұлғасына басқа бір жеке тұлғаның идеал бейнесі ерекше әсер етеді. Адамгершілік идеал ең жоғарғы рухани құндылық рөлін атқарады. Өз бетімен қандай мінез-құлықты таңдайтыны көп жағдайда оқушының патриоттық тәрбиеларының деңгейіне байланысты. Бұл жастағы балаларға «үш жұрт» ұғымын меңгертуде ата жұртымен қатар нағашы жұртына жататын туысқандық қатынастарға көңіл аудару қажет. Қазақ арасындағы туысқандық қарым-қатынас тек ерлер тарапынан ғана болып қоймайтындығын, қыздар ұрпағы, жиендер мен нағашы арасындағы қарым-қатынастың да ерекше құнды екендігін және бөлелер арасында олардың аналарының туыстық жақындығына байланысты аса бір сыйласымды, жылы қарым-қатынастың қалыптасатындығын бастауыш мектеп жасындағы оқушыға ұғындырудың маңызы зор [116, б. 115]. Ерте жастан бастап осылайша туыстық қатынастың құндылығын сезіну, оның мәнін түсініп, соған сәйкес өз әрекеттерін реттеп отыру қоршаған ортамен қарым-қатынасының жағымды болуына жол ашады.

Отбасылық дәстүрлер негізінде патриоттыққа тәрбиелеу бағыттау нәтижесінде төмендегідей дағдыларды қалыптастыру көзделеді:

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу жөніндегі білімдерін кеңейте түсу, өз іс-әрекеттерін сол түсініктерге сәйкес реттеуге ұмтылдыру;
- ұлтымыздың қастерлейтін салт, дәстүрлерін оқушылардың санасына сіңіріп, өмір тәжірибесінде дағдыландыру;
- әр оқушының өзін-өзі тәрбиелеуінің мүмкіндіктерін кеңейту.

Осыған байланысты оқушылардың ұлттық салт, дәстүрлерді құндылық ретінде бағалап, оларды өз өмірлерінің басты бағыты деп тануларына ата-аналардың көмегін пайдалану мүмкіндігі бар. Себебі туысқандық қарым-қатынастағы бір-біріне өзара көмек көрсету дәстүрлері отбасында орындалып, балаларға үлгі етіледі. Көптеген отбасылық дәстүрлер оқушылардың қайырымдылық, өзара көмек көрсетудегі бағдарларын реттеуге әсер етеді. Ата-ана туысқандармен жағымды қарым-қатынастың мәнін түсіндіріп, көмек қажет ететін адамдарға қол ұшын беру керек екенін ұғындырып отырады. [116, б. 116].

Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмыстарының оқушының жан-дүниесіне қаншалықты әсер етуін және патриоттық тәрбие түсініктер негізінде патриоттыққа тәрбиелеуін бірыңғай жүйе ретінде белгіледік:

- оқушыға эмоциялық ықпал жасау(сендіру, өнеге көрсету, түсіндіру, санасына сіңіру) (мотивациялық).

- оқушылардың патриоттық тәрбиені ажырата білудегі білімі мен білігін жетілдіру (танымдық).

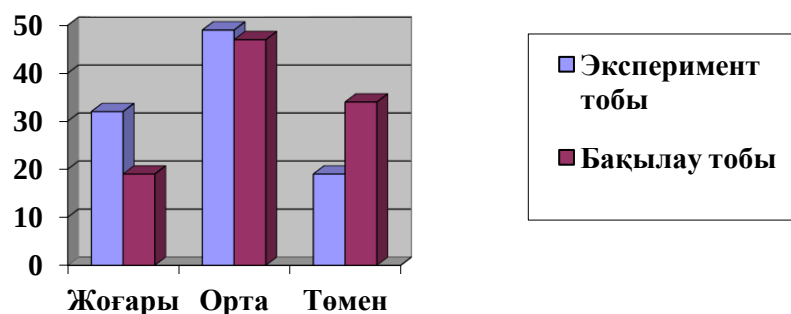
- патриоттыққа тәрбиелеуде тәрбие жұмыстарының әр түрлі әдістерін пайдалану(әңгіме, кеңес беру, талқылау) (әрекеттік).

Педагогикалық тәжірибе барысында бастауыш сынып оқушыларымен жүргізілген жұмыстар арқылы(пікірсайыс, этикалық жағдаяттар, мұражайға саяхат т.б.) олардың патриоттық тәрбие таным-түсініктерінің артқандығын, патриоттық тәрбиені бағалау, таңдау біліктіліктерінің деңгейі жоғарылағанын байқатты. Қалыптастыру жұмысының нәтижесін төмендегі кесте мен диаграммадан көруге болады.

Кесте - 11 Бастауыш мектепте гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушылардың патриоттық тәрбиесінің деңгейін тексеру нәтижелері

№	Деңгей	Эксперимент тобы	Бақылау тобы
1	Жоғары	32% (38оқушы)	19% (22оқушы)
2	Орта	49 % (58оқушы)	47% (55оқушы)
3	Төмен	19 % (22оқушы)	34% (40оқушы)
4	Барлығы	118 оқушы	117 оқушы

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу деңгейін тексеру нәтижелері келесі суретте беріледі.

Сурет – 7 Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу деңгейін тексеру нәтижелері

Оқушылардың патриоттық тәрбиесін, құндылық қатынастарын, ұмтылыстары мен қажеттіліктерін айқындайтын тестілер мен әдістемелерді қайталап өткізу барысында олардың патриоттық тәрбиесін анықтау жүзеге асырылды. Эксперимент тобында патриоттыққа тәрбиелеу деңгейінің жоғарылағаны байқалды. Демек, бұл тәрбие үдерісінде жүргізілген іс-шаралардың әсері болғандығын көрсетеді. Өйткенмен, оқушылардың әлі де болса патриоттыққа тәрбиелеудің мәні мен маңызын түсінуі және соның нәтижесінде өз мінез-құлықтарын, іс-әрекеттерін реттеп отыруы жетіспейтіндігі олардың дербес тапсырмаларды орындауы, этикалық жағдаяттарды шешуі барысында байқалды. Өйткені олар көп жағдайда мұғалімнің көмегі мен ақыл-кеңесіне сүйеніп отырды.

Сонымен педагогикалық тәжірибенің екінші кезеңінде атқарылған жұмыстар бойынша эксперименттік топтарда патриоттыққа тәрбиелеудің төмен деңгейі – 18,8%, орташа – 49,2%, жоғары - 32% дәрежесінде болуы олардың патриоттық тәрбие жөніндегі білімдерін жетілдіру қажеттігін байқатты. Мұндай деңгейдің анықталуы қалыптастыру жұмысының үшінші кезеңінде оқушылардың тәрбие жұмысының мазмұны мен түрінің жетілдірілуін қажет етеді. Тәрбие үдерісінде бастауыш сынып мұғалімінің оқушылармен және ата-аналармен бірлескен жұмыстарын тереңдете түсу мақсатында патриоттыққа тәрбиелеуге әсер ететін шаралардың тақырыптары мен формалары (дәріптеу кештері, кездесулер, сайыстар, драмалық қойылымдар, апталықтар, пед.лекторийлер, т.б.) белгіленіп, жүйелі жоспарлы түрде іске асырылды. Бастауыш сынып оқушыларының халқымыздың дәстүрлеріне деген құндылық қатынасын қалыптастыруға ата-аналардың ықпалы зор екенін ескере отырып, олардың ықпалын жүйелі арнаға салу көзделді. Осы мақсатпен отбасында ұлттық салт, дәстүрлерді пайдалануға ұмтылдыру, ынталандырып отыру, ата-аналардың осы бағыттағы істерін үлгі ету басты назарда болды. Балаларға отбасында меңгертілетін ұлттық салт, дәстүрлер:

- туысқандық қарым-қатынас дәстүрлері: «жеті ата», «үш жұрт» ұғымдарына байланысты қарым-қатынас нормалары;
- достық, көршілік қарым-қатынас дәстүрлері;

- халқымыздың жас кезеңдеріне байланысты ырым-жоралғылары, рәсімдері;

- тәрбиедегі ұлттық дәстүр: тыйым сөздер мен ым-ишара;

- қонақжайлық дәстүрі - қонақ күту рәсімдері, қонаққа бару рәсімдері жөнінде толық ақпаратпен қамтамасыз ету үшін ата-аналарға арналған педагогикалық лекторий ұйымдастыру қолға алынды. Педагогикалық тәжірибе барысында ата-аналарға арналған «Халқымыздың отбасылық дәстүрлері» тақырыбындағы лекторийлер жоспары құрылды. Ата-аналарға арналған лекторий жұмысы айына 1рет өткізіліп, төмендегідей тақырыптарды қамтыды:

№1. Отбасылық дәстүрлер, оларды өткізу ережелері.

№2. Отбасында бесікке салу тойын өткізу, ондағы орындалатын рәсімдер.

№3. Тұсаукесер рәсімінің тәрбиелік мәні.

№4. Тілашар тойын өткізу.

№5. Отбасында қонақжайлық дәстүрдің сақталуы.

№6. Отбасылық мерекелерді қалай өткіземіз.

№7. Салт, дәстүрлер фестивалін ұйымдастыру.

Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында: «Дәстүр – белгілі бір ұлттың немесе халықтың ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын, тарихи қалыптасқан, олардың әлеуметтік ортасында ұзақ уақыт бойы сақталып отырған әлеуметтік-мәдени құндылықтар жиынтығы. Дәстүр өз ішінде қоғамды басқару жүйесін, әлеуметтік қатынас пішімдерін, шаруашылық жүргізу тәсілін, әлеуметтік мұра нысандарын (материалдық және рухани патриоттық тәрбиені), оларды ұрпақтан ұрпаққа қалдыру үрдістері мен тәсілдерін қамтиды. Белгілі бір қоғамдық тәртіптер, мінез-құлық нормалары, құндылықтар, идеялар, салт, жоралғылар т.б. дәстүр ретінде қаралады. Қазақ халқы дәстүрге бай халық. Ұлтымыздың тамаша дәстүрлеріне үлкенді сыйлау, қонақжайлылық, бауырмалдық, балажандық, төзімділік, арлылық т.б. жатады» - деп тұжырымдалады [84, б. 29].

Профессор К.Ж. Қожахметова дәстүр ұғымына мынадай анықтама береді: «Дәстүр – тұлғаның маңызды рухани-адамгершілік сапаларын қалыптастыруға бағытталған күрделі қоғамдық қатынастардың жүйесі. Олар: өз халқына, отанына, тарихы мен мәдениетіне деген сүйіспеншілік, оны қорғауға дайын болу, досқа адалдық, жауапкершілік, аманатты сақтау, ата-баба рухын қадірлеу, «қара шаңырақты», үлкендерді сыйлау. Дәстүр салттармен, рәсімдермен көрініс тауып отырады» [52, б. 173].

Ұлттық дәстүрлерді, мінез-құлық ережелерін эмоционалды-семантикалық талдау арқылы оқушылар бұл дәстүрлерді саналы түрде қабылдайды. Профессор Қ.Ж. Қожахметова дәстүр ұғымына келесі анықтама береді: «Дәстүр - адамның маңызды рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған қоғамдық қатынастардың күрделі жүйесі.

Олар: өз халқына, Отанына, тарихы мен мәдениетіне деген сүйіспеншілік, оны қорғауға дайын болу, досқа деген адалдық,

жауапкершілік, сенімділік, ата-баба рухына құрмет, «қара шаңыраққа», үлкендерге құрмет. Дәстүр әдет-ғұрыптан көрінеді» [27, б. 73].

Ұлттық дәстүрлерді, мінез-құлық ережелерін эмоционалды-семантикалық талдау арқылы оқушылар бұл дәстүрлерді саналы түрде қабылдайды. Қазақтардың отбасылық дәстүрлері, түрлі рәсімдердің тәртібі әр отбасында сақталып, атадан оқушыға мирас болып отырды. Балалар отбасында өсіп, қазақ халқының дәстүрлерін көреді, барлығы дерлік оқушылардың қатысуымен жасалады. Оларды көріп отырып, балалар өлеңнің сөздері мен әрекеттерін жаттап алады. Таңқаларлық жағдай емес, адамдар «бала кезінен» үлкендердің әрекеттерін көріп өседі. Әр түрлі кездесулерде олар ересектердің мінез-құлқына еліктеп, оларды әңгімелесуде өздеріне ұқсауға шақырды. «Жамандықты жек көріп, жақсылыққа жақында». Ересек адам тек оқушының мінез-құлқы мен қарым-қатынасын бақылаушы ғана емес, сонымен қатар «жақсы» және «жаман», «әділеттілік» және «әділетсіздік» сияқты ұғымдарды басқара алатын ішкі мотиватор. Демек, оқушының патриоттық мінез-құлқына үлкендердің іс-әрекеттері, мысалы, рәсімдер, әдет-ғұрыптар, ұлттық рәсімдердегі символдық әрекеттер әсер етеді. Нәтижесінде ата-аналар балалар үшін іс-әрекеттің құндылығын көруге басты үлгі болып табылады және олардың сыртқы әсерлері мен ішкі әрекеттерінің бірлігін түсіну үшін құндылықтарды таңдайды.

Отбасылық дәстүр - бұл отбасы мүшелерінің тарихи және қайталанатын әлеуметтік ауқымдағы қарым-қатынасы. Отбасылық дәстүр - ұлттық тәрбиенің негізі. Әлеуметтік-мәдени және патриоттық тәрбиелеу әдістері

Нәтижесінде патриоттық тәрбие қалыптасады. Адамдарға еліктейтін үлгілі құндылықтар, үлкенді сыйлау, ата-бабаға құрмет, қарттарға қамқорлық, баланың дамуының әр түрлі кезеңдеріне (шілде, ат қою, бесікке бөлеу, шаш қию, орындау және т.б.) байланысты отбасылық дәстүрлер. Отбасында патриоттық тәрбиенің қалыптасуына көбінесе оқушының қандай іс-әрекетін ата-ана қолдап, қайсысы сынға түседі. Сондықтан кіші мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие берудің бірден-бір белгісі - олардың отбасында жинақталған құндылықтар жүйесі туралы білімдерін қолдана білуі.

Біз адамдар ұстанатын келесі отбасылық құндылықтарды бөліп көрсетеміз:

- үлкендерді құрметтеу, оларды атамай, әже, әпке, әпке, қарындас сияқты ұстау;

- ата-бабаға құрмет;

- қарт адамдарға күтім жасау.

Оқушылардың өз халқының дәстүрлерін, әдет-ғұрыптары мен әдет-ғұрыптарын зерттеуге деген қызығушылығы оқушының эмоционалдық сферасының ерекшеліктеріне байланысты. Дәстүр бойынша, рәсімдерді орындау барысында қуанышты жағдайларды, көтеріңкі көңіл-күйді бастан кешіру барысында олар сыпайылық, эмоционалды еліктеу және қарым-

қатынас кезінде әрқашан жағымды қатынас дағдыларын игереді. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиеге деген эмоционалды қатынасы олардың қызығушылықтарын, икемділігі мен жағымды мотивтері мен қажеттіліктерін дамытудың негізі болып табылады.

«Дәстүр дегеніміз күнделікті өмірде қолданылатын қарапайым әлеуметтік қатынастар. Бұл қарым-қатынаста іс-әрекеттің егжей-тегжейлері айқын көрсетілген. Сыртқы жағынан қарапайым болып көрінгенімен, іс жүзінде ережелер, тәртіп бар (жігіттің этикеті, қыздың этикеті). Бұл ережелер жасына және әлеуметтік мәртебесіне қарай дараланған және үнемі қолданылуы керек деп күтілуде. Демек, әдет-ғұрыптар қалыптасады. Қазақ халқының дәстүрлері баланы іс-әрекет арқылы тәрбиелеуді қамтамасыз етеді» [27, б. 173].

Қазақ халқы арасында қарт адамға, сұр сақалды қарияға, ата-анасына, ата-әжесіне тағзым ету, есік ашу, бас киім кию, жеңілдік жасау - халқымыздың қанына сіңген ізгі де ізгі істердің үлгісі. Ересектер де осындай сыйлыққа ризашылықтарын білдіріп: «Бақытты бол, балам!» Үлкендерден бата алу үлкен қуаныш. Айналасына қарап бастауыш сынып оқушысы адамдар өмірінде маңызды қасиеттерге ие болады. Осы қасиеттерге сәйкес, бала маңызды қатынастарға қанағаттану немесе қанағаттанбау сезімін бастан кешеді және айналасындағылармен және жақын адамдарымен қарым-қатынас орнатады. «Дәстүр дегеніміз күнделікті өмірде қолданылатын қарапайым әлеуметтік қатынастар. Бұл қарым-қатынаста іс-әрекеттің егжей-тегжейлері айқын көрсетілген. Сыртқы жағынан қарапайым болып көрінгенімен, іс жүзінде ережелер, тәртіп бар (жігіттің этикеті, қыздың этикеті). Бұл ережелер жасына және әлеуметтік мәртебесіне қарай дараланған және үнемі қолданылуы керек деп күтілуде. Демек, әдет-ғұрыптар қалыптасады. Қазақ халқының дәстүрлері баланы іс-әрекет арқылы тәрбиелеуді қамтамасыз етеді» [27, б. 93].

Қазақ халқы арасында қарт адамға, сұр сақалды қарияға, ата-анасына, ата-әжесіне тағзым ету, есік ашу, бас киім кию, жеңілдік жасау - халқымыздың қанына сіңген ізгі де ізгі істердің үлгісі. Ересектер де осындай сыйлыққа ризашылықтарын білдіріп: «Бақытты бол, балам!» Үлкендерден бата алу үлкен қуаныш. Айналасына қарап бастауыш сынып оқушысы адамдар өмірінде маңызды қасиеттерге ие болады.

«Шырағым», «Қарағым», «Шырақ», «Қарындас», «Інішек», «Жезде», «Нағашы» және басқалар. Сөздер - ересек адам мен бала арасындағы қатынастың ерекше құндылығының ұлттық мысалдары. Ересектер мұндай құрметке лайық. Сонда ересек пен бала арасында үйлесімді қарым-қатынас қалыптасады.

Сонымен, біз отбасылық әдет-ғұрыптар ұлттық тәрбиенің өзегі, әлеуметтік-мәдени патриоттық тәрбиенің құралы екеніне сенімдіміз, нәтижесінде патриоттық тәрбие қалыптасады.

Бастауыш сыныптарда гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы патриотизмге тәрбиеленушілер театрландырылған мерекелер мен жарыс

сәттерін, ойындарды кеңінен қолдануы керек. Бұл оқушылардың ойынға деген қажеттілігін қанағаттандырады және физикалық белсенділікті жақсартады. Ойын мерекелері оқушылардың ақыл-ойын жұмылдырады және өзін-өзі ұстау дағдыларын дамытады. Мерекенің жарқын көңіл-күйі оқушылардың санасында ерекше із қалдырады, өзіне-өзі қанағаттану және олардың іс-әрекеттерін объективті бағалауды дамытады. Нәтижесінде оқушының өзін-өзі бағалауы және патриоттық тәрбиесі оң болады. Патриоттық ойындар арқылы балалар ішкі әлемге әсер етіп, жүректерін тәрбиелеуге мүмкіндік алады. Ол үшін біз «Алтын қақпа» телевизиялық ойыны түрінде өткізілетін оқу іс-әрекетінің жоспарын ұсынамыз.

Тақырыбы: Өз халқын сүйген, оның дәстүрін сүйеді. Үлкен мен бала қарым-қатынасындағы сыпайылықты білдіретін және ерекше бір жағымды естілетін «шырағым», «қарағым», «шырақ», «қарындас», «інішек», «жезде», «нағашы» т.б. сөздер үлкен мен бала арасындағы ерекше құндылықты қарым-қатынастың ұлттық үлгілері болып табылады. Үлкендер де өз тарапынан бұндай сыйластыққа лайық ықылас танытып отырады. Содан барып үлкен мен бала арасындағы жарасымды қарым-қатынас орнығады.

Сонымен, отбасылық салт, дәстүр халықтық тәрбиенің өзегі, әлеуметтік мәдени патриоттық тәрбиені беру құралы, соның нәтижесінде патриоттық тәрбие қалыптасатындығына көз жеткіздік.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу театрландырылған мерекелер мен сайыс ойын сәттерін, ойын-мерекелерді көптеп пайдаланған жөн. Бұның өзі оқушылардың ойынға деген қажеттілігін жүзеге асырып, қозғалыс белсенділігін жетілдіреді. Ойын мерекелер оқушылардың ақыл-ой мүмкіндіктерін жұмылдырып, өзіндік тәртіп дағдыларын қалыптастырады. Мерекедегі жарқын көңіл-күй оқушылардың санасында ерекше із қалдырып, өзіне-өзі риза болуы және өз әрекетін объективті бағалауы жетіле түседі. Соның нәтижесінде оқушының өзін-өзі бағалауы, патриоттық тәрбиесі жағымды болады. патриоттыққа тәрбиелеу бағыттайтын ойын-мерекелер арқылы оқушылардың ішкі жан-дүниесіне әсер етіп, олардың жүрек тәрбиесін іске асыруға мүмкіндіктер болады. Осындай мақсатта өткізілген «Алтын қақпа» теле-ойыны үлгісіндегі тәрбиелік шараның жоспарын ұсынамыз.

Тақырыбы: Өз халқын сүйген, оның дәстүрін сүйеді.

Міндеттері:

а) Оқушылардың бойына халқымыздың рухани байлығын сіңіре отырып, патриоттыққа тәрбиелеу.

ә) Сөздердің мағынасын түсіну, ойын барысында ойлау қабілетін дамыту.

б) Ашықтыққа, ұйымшылдыққа тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Алтын қақпаны ойнауға қажетті құралдар.

Түрі: «Алтын қақпа» ойыны бойынша жасалған

Курс: 1. Ұйымдастыру.

Мұғалім: Құрметті оқушылар! Бүгінгі «Адамдарды сүю - дәстүрлерді сүю» атты танымдық сағатта мен халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан әдет-ғұрыптары туралы қаншалықты білетіндігінді көргім келеді. Білгенімізді еске түсірейік, білмейтінімізді білейік. Бүгін екі топ өздерін таныстырғаннан кейін мен ойынның шартын таныстырамын.

Ойынның шарты: ойынға қатысушылар сабыр сақтай отырып, ойынға назар аударады. Әр оқушы әр қақпаға байланысты сұрақтарға жауап береді. Алтын сандықтың сұрағына бірінші болып жауап берген топ алтын қорапқа сыйлық алады.

Ежелгі дала

Біздің қазақ халқы.

Біздің және басқа ұлттар

Бізде барлық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар бар, - деп құлып мәселесін ұсынамын.

«Сүйінші» сөзінің мағынасын түсіндіріңіз.

Жақсы жаңалықтар, жақсы жаңалықтар келе жатыр. «Сәттілік! Құттықтаймыз!» Қалағаныңызды алыңыз », - деді иесі қуанышты жаңалыққа қуанып. Бұл нағыз қуаныш пен ризашылықтың белгісі.

Күміс қақпа туралы сұрақтар:

1. Аманат - бұл бір адамның сақтауға беретін заты. Кепілді асыра пайдалануға болмайды. Бұл өте ауыр күнә деп саналады.

2. Бастау - ақсақалдар үйден шыққан кезде ауыл жастары үйге жиналып: «Жолда жолаушылар бас ауырсын, бастаңыз», - дейді. Идеясы - жастардың көңіл көтеріп, бір үйге жиналуы.

Алтын қақпа туралы сұрақтар:

1. Қымызмұрындық - мамырдан маусымға дейін созылатын жазғы үйлену тойы. Бұл кезде мал жайылады, бие биеге байланып, қымыз жиналады, туыстары бірін-бірі қымызға шақырады. Олар Құран оқиды, мал сояды, түрлі ойын-сауықтар мен жарыстар ұйымдастырады, сонымен қатар түрлі мерекелер өткізеді.

2. Көгентүп - жақын туыстарының, туысқандары мен достарының баласына ескерткіш ретінде сыйға тартылатын жануар (қозы, қой, бұзау, құлын, бот). Егер бұл оқушыға сыйлық немесе қуаныш болса, бұл оның ата-анасына деген құрмет. Мал шаруашылығымен айналысатын ауылдардың әлі күнге дейін жасыл желекті пайдаланатыны жақсы дәстүр.[197].

Мұғалім ойын қорытындысын шығарады және жеңімпаздарға батасын береді:

Атаңның иықтысы бол,

Анаңның сүйкімдісі бол.

Халқыңа қадірі асқан

Мәртебесі биік кісі бол.

Әумин! [151-157]

Бастауыш сынып оқушысы танымдық іс-әрекеттің субъектісі ретінде өте белсенді. Осылайша, олар қоршаған әлемді, басқа адамдарды және тіпті

өздерін білгісі келеді. Ол көптеген таныс емес сұрақтарға жауап іздейді және оны мектепте табатынына сенімді. Өйткені, ересектер одан «қайдан келді?» Деп сұрайды. «Неліктен?», «Неге?» Деген сұрақтарға ол: «Сіз оқушы болып, мектепке барған кезде білетін боласыз», - деп сендірді. Сонымен бірге бастауыш мектептің оқу-тәрбие үрдісінде гуманитарлық пәндерді бастауыш пәндеріне оқыту арқылы оқушылардың бойына патриоттық сезімді ояту мақсатында халқымыздың наным-сенімдері мен ырым-тыйымдарын әр оқушы үшін ішкі ынталандыруға айналдыру ерекше орын алады. мектеп. ... Өйткені, ғұрыптар мен тыйым сөздер - біздің халқымыздың ғасырлар бойғы санамызға сіңген бай дәстүрлерінің бірі. Жақсылық пен жамандыққа тыйым салу нышандарымен байланысты ырымдар - бұл бастауыш сынып оқушылары тани алатын құндылықтар деп санаймыз. Ахмет Байтұрсынов, біздің тәлімгеріміз: «Егер сіз ырымшылдықпен айналыссаңыз, шыншыл болыңыз, өзіңізді жамандықтан сақтаңыз», - деген. Мұндай ғұрыптар мен тыйымдардың оқушыға тәрбиелік мәні зор. Оған оқушының салт-жораларды білуі, өзінің ата-баба дәстүрін жалғастырушы екендігімен сезінуі тән. Бастауыш сынып оқушысы танымдық әрекеттің субъектісі ретінде жоғары белсенділік көрсетеді. Сөйтіп олар өздерін қоршаған әлемді, басқа адамдарды, тіпті өзін де тануға ерекше ықылас білдіреді. Ол көптеген өзіне таныс емес сұрақтарға жауап іздейді және осы жауаптарды мектептен табамын деген сенімі мол болады. Өйткені, ересектер оған «қайдан шықты?» «не себепті?», «неге бұлай» деген сұрақтарға : «Оқушы болып, мектепке барған соң білесің» - деп сендірген. Осы ретте бастауыш мектептің тәрбие үдерісінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу үшін ұлтымызға тән наным-сенім, ырым-жоралғыларын әрбір оқушының ішкі стимулына айналдырудың өзіндік орны ерекше.

Мысалы: «Ей адамдар, ... Тегінде атасы баласына сүйеу бола алмайтын, баласы да атасына көмектесе алмайтын күн болатынынан сақтаныңдар...», немесе «Ананың сүтін емген азамат та, сүттің бағасын білген пенде де, ең алдымен жақсы жүрек, жайдары да мейірімді жан, таза рух, келісімді мінез-құлық, қасиетке толы салт-сана, ақыл-парасат, адалдық, инабаттылықты бойына қалыптастырған адамдар болады» (Пайғампар хадистері).

Осы ретте ойымызды профессор К. Қожахметованың мынадай тұжырымымен түйіндейміз: «Қазақ халқы өзінің ерекшелігін сақтап қалғысы келді. Дін рухани бірліктің негізі ғана болған жоқ, сонымен қатар ұлттық рухтың құрамды бөлігі ретінде қарастырылды. Имандылықты жоғалту, ұлтты жоғалтумен теңбе-тең болды» [52, б 79].

Сонымен, біз бастауыш мектептің тәрбие жүйесінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу әсер ететін жұмыс түрлерінің, құралдары мен әдіс-тәсілдерінің тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында байқадық. Келесі кезекте бастауыш мектептің оқу-тәрбие үдерісінде

оқушылардың патриоттық тәрбиесінің қалыптасу динамикасын қарастырамыз.

2.3 Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс және оның нәтижелері

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді жүзеге асырудың тиімді әдістерін зерттеуге арналған педагогикалық тәжірибе жұмыстарының нәтижесінде оқушылардың патриоттық тәрбиесінің қалыптасу көрінісі ретінде халқымыздың патриоттыққа тәрбиелеудің мәнін ұғынатындығы және патриоттық тәрбие білімдерінің маңыздылығын түсініп, оны қажетіне қарай өз бетінше қолдана алатыны анықталды. Сондай-ақ, өз іс-әрекеттері мен мінез-құлықтарын қалыптасқан патриоттық тәрбие қатынасына сай реттеп отыратынын байқадық. Бастауыш сынып оқушысының патриоттық тәрбиесі олардың патриоттық тәрбие нысандарды іздеуі, бағалауы, таңдауы, көшіруінің тұтас жүйесі ретінде қарастырылды.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу көрсеткіштері алдыңғы тараудағы теориялық негізделген өлшемдерге сүйеніп, мұғалімнің күнделікті жұмысында әдістемелік құралды қолдануы арқылы және оқушы әрекеттерін байқау, әңгіме өткізу, жұмысты талдау, өзіндік көзқарас туғызу және педагогикалық-психологиялық тестілер, жаттығулар, сауалнамалар жүргізу, шығармалар жаздыру әдістері көмегімен анықталды.

Бастауыш сыныпта гуманитарлық пәндер негізінде оқушыларға патриоттықты танып-білген, сезінген және қабылдаған құндылықтық түсініктеріне сәйкес патриоттық тәрбиені іздеу, бағалау, таңдау нәтижесінде өз мінез-құлықтарын сол негізде реттеп отыруға, ұлт өкілі ретінде өзін-өзі жетілдіруді саналы түрде қажетсінуге қол жеткізді. Оқушылардың құндылықтық басым бағытын анықтау үшін «Мен және менің өмірімнің маңызы» әдістемесін(құрастырған А.А. Андреев., Е.Н. Степанов) бастауыш сыныпқа икемдеп пайдаландық. [109, б. 125].

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу - күрделі де кешенді жұмыс. Сондықтан біз қалыптастыру жұмыстарын үш кезеңге бөліп қарастырдық.

Бірінші кезеңде – бастауыш сыныптағы сабақтар мен тәрбие шараларында осы жас кезеңіндегі оқушылар білуге тиісті патриоттық тәрбие ұғымдарды меңгерту бағытындағы жұмыстардың кешені.

Екінші кезеңде – оқу-тәрбие үдерісінде оқушының жан-дүниесіне әсер ете отырып, олардың бағалау, талдау қызметінде патриоттыққа тәрбиелеу негіздегі мотивтер мен қажеттіліктерді туғызуға көмектесетін жұмыстар кешені.

Үшінші кезеңде – оқушылардың патриоттыққа тәрбиелеу ұмтылысы мен оларды таңдаудағы белсенділігін, өз мінез-құлықтарын патриоттық тәрбие негізде реттеу біліктілігін арттыру.

Педагогикалық тәжірибенің қалыптастыру бөліміндегі жұмыстардың айқындалған қорытынды нәтижелері тәрбиенің қоғамдық бағытта болуы, тәрбиелік ықпалдардың бірлігі, тұлғаға бағытталған, жас және дара ерекшеліктерді ескеру қағидаларына сәйкес бастауыш мектепте патриоттыққа тәрбиелеу деңгейінің жоғарылағанын көрсетті. Сондай-ақ, бұл бастауыш сыныптардағы жүргізілетін пәндер негізіндегі факультативтік курс пен тәрбие жұмыстарының белгілі бір бағыттар бойынша жүйеленіп өткізілуінің нәтижесі деп есептейміз.

Біз оларды былай топтауды жөн санадық:

- оқушылардың Отан, туған жер, отбасы құндылықтарын меңгеруге, туысқандық қарым-қатынас құндылықтарын тереңірек білуге ұмтылыстары күшейді. Сондай-ақ, олар өздерін ұлт өкілі ретінде сезініп, халқымыздың салт, дәстүрлері туралы білгенін қосымша ақпараттармен толықтыруға талпынады.

- бастауыш сынып оқушылары патриоттық тәрбие жөніндегі білімін үнемі толықтырып отыруының нәтижесінде қарым-қатынастағы туыстық нормалар туралы білімдері толығырақ түсті. Ұлттық салт, дәстүрлерді біліп қана қоймай, оларды патриоттық тәрбие ретінде таныды.

- әдет-ғұрып, салт, дәстүрлерді қастерлеп оны өз өмірінде қолданып отырады. Өз мінез-құлқының нақты мақсаттарын патриоттық тәрбие қатынас негізінде анықтай алады.

- әдебиеттік оқудың құндылықтарын меңгеруге қызығушылық таныта отырып, оның байлығын меңгерудегі жетістіктерін күнделікті тәжірибеде сауатты пайдалана алуға қол жеткізді. Әдебиеттік оқудың білімнің қайнар көзі мен таным құралы ретіндегі, қарым-қатынас құралы ретіндегі құндылығын саналы ұғынуы жүзеге асты.

- еліміздің тарихи тұлғалары мен ел тарихын, рәміздерін қастерлеп, олар туралы білімдерін жүйелі түрде толықтырып отыруға қызығушылық танытады және патриоттық тәрбие ретінде мақтан тұтады.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында теориялық бөлімде белгіленген мотивациялық-құндылық, мазмұндық, әрекеттік мінез-құлықтық, бағалау- нәтижелік бөліктердің әрқайсысы бойынша жеке-жеке бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу деңгейін қарастырдық. Бұл мәліметтер аталған бөліктердің құрауыштарын айқындайтын әдістеме, сауалнамаларды пайдалану арқылы алынды.

Мысалы мазмұндық компоненттерін анықтау мақсатында төмендегідей сауалнама жүргізілді:

1. Отан, туған жер ұғымдары туралы не білесің?
2. Өз ауылың немесе қалаң туралы не білесің?
3. Бауырмалдық, туысқандық жайында не білесің?
4. Үш жұрт, жеті ата туралы не білесің?
5. Салт, дәстүрлер туралы не білесің?
6. Басқа ұлттың қандай салт, дәстүрлерін білесің?

7. Әдебиеттік оқунда сөйлеу ұнай ма? Басқа қай тілді білесің?
8. Ел рәміздеріне не жатады?
9. Еліміздің әнұранын жатқа білесің бе?
10. Халқымыздың ұлы тұлғаларын ата.

Патриоттық тәрбие жұмысының бұл бөлігінде оқушылардың білім көлемі, саналы ұғынатын, қабылдау мүмкіндіктеріне сай патриоттық тәрбие жүйесі қарастырылды.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу барысында енгізілген қосымша мәліметтердің жүйелі түрде берілуі өз нәтижелерін көрсетті. Біз құрастырған «Отансүйгіштік құндылық бастаулары» деп аталатын факультативтік курсы мен «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» атты электронды оқу құралы бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді жүзеге асыруға елеулі өзгерістер әкелді. Оқушыларға ұсынылатын жаңа мәлімет мазмұны электрондық оқу құралындағы аудио-визуалды материалдармен толығып отырады, сондықтан патриоттыққа тәрбиелеуге негіз болатын ақпаратты іздеу, бағалау, таңдау тетіктері іске қосылады. Сөйтіп мұғалім мен оқушының өзара әсері қойылған мақсатқа жетудің тиімді жолдарын таңдаумен ерекшеленіп отырды. Осылайша білімнің бастауыш сатысында оқушы қызығушылығын қанағаттандыратындай мұғалім мен оқушының ынтымақтастығына негізделген педагогикалық ортада мұғалім (үйрету) мен оқушының (оқып-үйрену) өзара байланысты іс-әрекеттерін ақпараттық технология элементтерін пайдалану арқылы ұйымдастыра отырып, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу нәтижелілігі анықталды. Мәселен, мұғалімнің сабаққа дайындалу кезінде қосымша ақпараттар іздеу, оларды сұрыптау, көрнекі құралдар мен тапсырмалар дайындау т.с.с. әрекеттерінде оң жаңалықтар байқалса, оқушылардың да өз бетімен іздену, өзіндік ой-пікір білдіру, дербес тапсырмаларды орындауда өз тұлғасын өзектендіруі олардың тұлғалық өсуіне әсер етіп, патриоттыққа тәрбиелеу негізін салды. Электронды оқу құралында сол жастағы оқушының рухани өзгерістері, таным мүмкіндіктері ескеріліп, оны жетілдіру қарастырылды. Сондай-ақ оқу құралымен жұмыс жасауда интерактивті іс-әрекет оқушының өзіне керекті құнды мәліметтерді гипермәтін материалдарынан, суреттерден, тапсырмаларды орындаудан алатындай етіп ұйымдастырылған. Тақырыпқа сәйкес әндер мен қазақ тілілік шығармалар да берілген.

Мысалы мынадай гипермәтін материалын ұсынып, осы мәтінге тағы да қандай мәлімет қосуға болатынын сұрау арқылы оқушылардың пән сабақтарында алған мәліметтерін қолдана білуіне көмектесуге болады.

Нұр-Сұлтан қаласы - Қазақстан Республикасының саяси, әкімшілік және мәдени орталығы. Елбасы Н. Назарбаевтың Жарлығына сәйкес 1997 жылы мұнда бұрынғы Астанамыз Алматыдан республиканың басшы

орындары көшіп келді. Елімізді басқару жұмыстары осы жерден жүзеге асырылады. Қала Есіл өзенінің оң жағалауында, Сарыарқанын солтүстік бөлігінде орналасқан. Салт, дәстүрлерге арналған бөлімді «Асыл қазына» деп атай отырып, қазақ халқының ұлттық келбетін айқындайтын дәстүрлер туралы білімдерін молайту көзделді. Мұнда да шағын мәтіндер берілген. Мысалы: Қонақжайлық, меймандостық – ата салтымыздың ішіндегі ең бір мақтауға тұрарлық мәнді түрлерінің бірі. Қазақ меймандостығы ерекше, ата-бабаларымыз бұл жағынан алғанда басқаларынан көш ілгері тұрған. Қонақжайлықтың ең үлкен белгісі ең дәмді тағамын, шай-қантын қонақ келіп қала ма деп сақтаған. Халқымыздың қонақжайлылық, меймандостық салтында дәм-тұзға ерекше мән берген. Осы мәтінге қосымша дәм татыру дәстүрін көрсететін сызба ұсындық. «Қазақ отбасының қалыптасқан әдет-ғұрпы бар. Үлкенді сыйлау, қонақжайлық, айтқан ақылдарын тыңдау, кішінің тіл алғыштығы. Үлкендер - кішіге ақылшы, қамқоршы. Кіші – көмекші. Үй ішіндегі әр адам өз шама-шарқына қарай еңбек етеді». Бұл мәтін мазмұнын балалар одан әрі дамытып, толықтырулары қажет. Ел рәміздері модулінде мәтіндік материалдармен қатар бейнелік, қазақ тілілік материалдар бар.

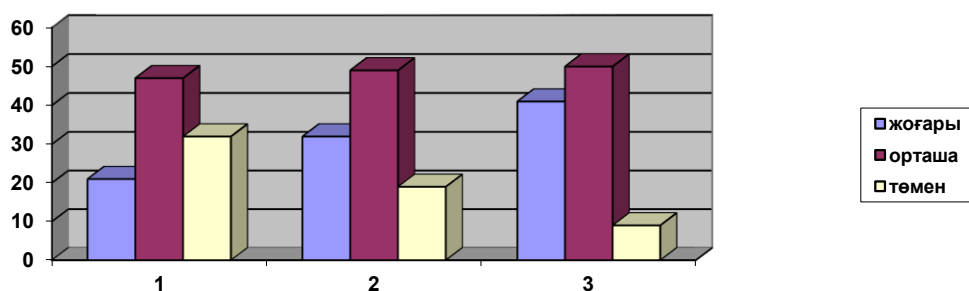
Бұл жұмыстардың нәтижесін талдау үшін барлық қызмет кезеңдерін бақылап, бағалау қажет болады. Күтілетін нәтиженің қорытындымен сәйкес келуін бақылау үшін мониторинг әдісін пайдаландық. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесін оқу-тәрбие үдерісінде қалыптасуының қосымша өлшем көрсеткіштері ретінде Б. Блумның білу, түсіну, бағалау, қолдану деңгейлері берілді. Бұл патриоттыққа тәрбиелеу тетіктеріндегі іздену, бағалау, таңдау, көшіру сатыларына сәйкес. Жүргізілген педагогикалық-тәжірибелік жұмыстар барысында оқушылардың патриоттық тәрбиесінің біршама қалыптасып, патриоттыққа тәрбиелеу туралы түсініктерінің кеңейгенін және осыған сәйкес құндылықтық бағдарларының айқындала түскенін байқадық.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мазмұнына сәйкес, біз эксперименттік және бақылау сыныптарындағы оқушылардың жалпы патриоттыққа тәрбиелеудің қалыптасу динамикасын да бақылап отырдық. Оның нәтижелерін төмендегі кесте мен диаграммадан көруге болады.

Кесте 12 - Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің динамикасы (%)

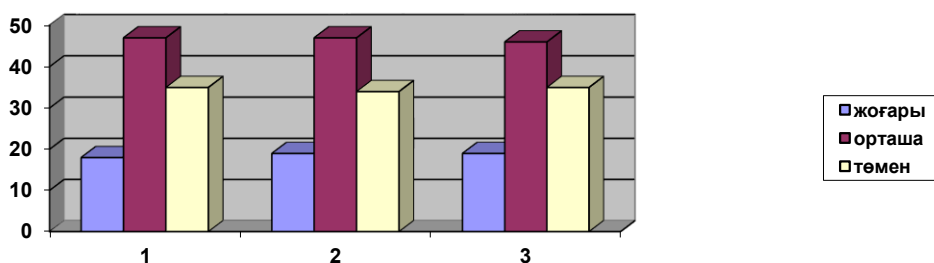
Деңгей	1 кезең		2 кезең		3 кезең	
Сынып	Эксп. сынып	Бақыл. сынып	Эксп. сынып	Бақыл. сынып	Эксп. сынып	Бақыл. сынып
жоғары	21%	17,5%	32%	19%	41 %	19%
орташа	47%	47,2%	49 %	47%	50 %	46%
Төмен	32%	35,3%	19 %	34%	9 %	35%

Эксперимент тобы нәтижесі бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесі қалыптасуының өзгеру динамикасы 8 - суретте беріледі.

Сурет 8 - Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесі қалыптасуының өзгеру динамикасы (эксперимент тобы)

Бақылау тобы нәтижесі бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесі қалыптасуының өзгеру динамикасы 9 - суретте беріледі.

Сурет 9 - Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесі қалыптасуының өзгеру динамикасы (бақылау тобы)

Кесте мен диаграммадан көрініп тұрғандай эксперименттік топтарда патриоттыққа тәрбиелеу деңгейі төмен оқушылардың саны 32% -дан 11%-ға кемісе, орташа деңгейдегі оқушылар саны 47%-дан 50%-ға өссе, жоғары деңгейге көтерілген оқушылардың саны 21%-дан 39 %-ға артқанын көреміз. Ал бақылау топтарында көп өзгеріс байқалмайды.

Демек, бастауыш білім мазмұнындағы қамтылған патриоттыққа тәрбиелеу нысандардың патриоттыққа тәрбиелеу тетіктерін есепке ала отырып жүргізілуі және бұл жұмыстардың тиімді әдіс-тәсілдер арқылы іске асырылуы өз нәтижесін берді. Жоғарыдағы динамиканың көрсеткіштеріне нақты түсінік беретін болсақ, педагогикалық-тәжірибе кезіндегі сыныптан тыс жұмыстар мен пән сабақтарының мазмұнына қосымшалар енгізудің және ақпараттық технологияны пайдаланудың тиімділігін айтқан жөн.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келгенде, «Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу» тақырыбында жазылған диссертациялық жұмыс қай кезде болмасын өзінің өзектілігін жоймайтындығын зерттеу барысында оның нысаны, пәні, мақсаты, ғылыми болжамы, міндеттері, жетекші идеясы, әдіснамалық негіздері, дерек көздері, зерттеудің әдістері мен негізгі кезеңдері, ғылыми жаңалығы, практикалық мәні және қорғауға ұсынылатын қағидалары баяндау барысында байқадық.

«Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздері» деп аталатын бірінші бөлімде оқу үдерісінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің тарихи-педагогикалық алғышарттары, гуманитарлық пәндер арқылы оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеуде бастауыш білім беру сатысындағы өзіндік ерекшеліктері, бастауыш мектептегі гуманитарлық пәндерінің негізінде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу әлеуеті анықталды, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық моделі жасалып, оның өлшемдері мен көрсеткіштері, деңгейлері берілсе. «Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесі» атты екінші бөлімде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу жұмысының мазмұны мен әдістемесі сипатталды. Бастауыш сынып оқушыларына арналған факультатив курсының бағдарламасы және электронды оқу құралының практикалық мәні көрсетілді. Педагогикалық-тәжірибелік жұмыстардың нәтижесі, әдістемені іске асырудың тиімділігі негізделіп, ұсыныстар берілді.

Қосымшада зерттеу мазмұнына қатысты жұмыстардың барысында үлгілері әзірленген материал ұсынылған. Педагогикалық - тәжірибелік жұмыстар Талдықорған қаласы №16 орта мектеп гимназиясы КММ және Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебі КММ жүргізіліп, оқу үдерісіне зерттеу нәтижелерін енгізу актілері ұсынылды.

Сонымен педагогикалық-тәжірибелік жұмыстар барысында қол жеткен нәтижелер төмендегідей қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздері айқындалды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері анықталды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық моделі жасалды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесін даярлау және оның

тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында тексеріліп, ғылыми негізделген ұсыныстар дайындалды.

Теориялық қағидалар мен тәжірибелік жұмыс нәтижесінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мақсатында төмендегідей *ұсыныстар* жасалынды:

- Бастауыш мектептің оқу мазмұнын анықтайтын гуманитарлық пәндер бойынша бағдарламалар мен оқулықтарға талдау жасау арқылы олардың патриоттыққа тәрбиелеу мүмкіндіктерін айқындап, тиімділері таңдалып, жүйеленді және бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу әсер ететін шағын мәтіндер топтамасын жасау.

- Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мақсатында «Отансүйгіштік құндылық бастаулары» атты факультатив курсының бағдарламасын тәжірибеде қолдану.

- «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» атты электронды оқу құралын қашықтықтан оқыту барысында тәжірибеде пайдалану.

- «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасына лайықтап дайындалған «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» атты оқу-әдістемелік құралын оқу-тәрбие үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу мақсатында пайдалану.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Назарбаев Н.Ә. «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті ұлт үшін» Президенттің Қазақстан халқына жолдауы. –2004 жыл, 30 наурыз. – 11 б.
- 2 Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан. – 9 б.
- 3 ҚР тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы, 12 сәуір 2017ж. – 5б.
- 4 Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасы. Білім және ғылым Министрінің 16 қараша 2009 жылғы № 521 бұйрығы. – 15 б.
- 5 «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы. – 11 б.
- 6 Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығы. – 7 б.
- 7 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. – 5 б.
- 8 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 27.12.2019ж. – 12б.
- 9 Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұны тұжырымдамасы. – Алматы, 1994. – 48 б.
- 10 Педагог мәртебесі туралы. Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI ҚРЗ. – 8 б.
- 11 Нұрмұратов С.Е. Индустриалды-инновациялық дамудың рухани негіздері. «Әл-Фараби қазақ және әлем философиясы, мәдениеті мен өркениетінде» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Алматы, 2019. – 21 б.
- 12 Айталы А. Қазақстандық патриотизм идеясын дамытудың негізгі бағыттары. Индустриальная Караганда. - 2002. - № 183–185. – 25 б.
- 13 Ғабитов Т.Х. Қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.– Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2014. –91 б.
- 14 Ерасов Б.С. Мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздік.– Алматы: Раритет, 2004. – 320б.
- 15 Ахметова Л. Патриотизм: проблемы и перспективы // Казахстанский патриотизм: сущность, значение, проблемы: Сб. материалов межвузовской науч-теорет. конф. – Алматы, 2003. – С. 15-32.
- 16 Қасымбаев Ж. Ә. Қазақстандық патриотизм қалай қалыптасады // Егемен Қазақстан. – 10 қантар. – 2008. – №25.

- 17 Қозыбаев М. Энциклопедиялық анықтама / М. Қ. Қозыбаев. – Алматы: Қазақ совет энциклопедиясы, 1983. – 623 б.
- 18 Қозыбаев М. Ол кім. Бұл не?: Төменгі класс оқушыларына арналған 3 томдық энциклопедия. – Алматы: Қазақ совет энциклопедиясы. Т.1: А-дан - Ж-ге дейін / ред. М. Қозыбаев. – 2005. – 424 б.
- 19 Мыңжанұлы Қ. Оқушылардың азаматтық ұстанымдарын патриотизм негізінде дамыту. Алматы: Қазақстан, 2013. – 33 б.
- 20 Смағұлов О. Қазақстандық патриотизм мен гуманизм // Ақиқат. – 2000. – №89. – 8 б.
- 21 Тұрлығұлов Т. Жеке тұлғаның қалыптасу философиялық негізі. // Егемен Қазақстан. – 2015. – №5. – 5 б.
- 22 Жұртбаев Т. Қоғамның әлеуметтік даму жағдайында мектеп оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуді теориялық-әдіснамалық тұрғыда негіздеу. – Алматы: Ғылым, 2005. – 59 б.
- 23 Шоқай М. Таңдамалы. Алматы: Қайнар, 1999. – 389–513 б.
- 24 Мұхтар Ә. Ұлттық патриотизм мен бүгінгі қоғам // Қазақ тарихы. – 2009. – № 3 (96). – 19-20 б.
- 25 Жолдасбеков М. «Оқу-тәрбие процесінде мектепалды топ балаларына патриоттық тәрбие беру жолдары». А., 1996. – 71 б.
- 26 Жұмаділов Қ. Мәдени-тынығу жұмысы арқылы жастардың патриоттық сезімін арттыру. Қазақстандық патриотизм мен гуманизм // Ақиқат. – 2000. – №89. – 8 б.
- 27 Келімбетов Н. Патриоттыққа тәрбиелеудің дінгегі – ұлттық сананы қалыптастыру. – Астана: Елорда, 2015. – 75б.
- 28 Мағауин М. «Туған жер» патриоттық сезімді күшейтеді., – Алматы, 2013. – 42б.
- 29 Мұқаметқанов Қ. Азаматтық ұстаным және патриоттық тәрбие беру мәселесі. //Егемен Қазақстан. -2018. - №331. –1б.
- 30 Мұқанов С. Оқушылардың бойында патриоттық сананы қалыптастыру. Алматы, 2006. – 640 б.
- 31 Салғарин Қ. Қазақ даласының ойшылдары (IX-XII ғ.ғ.). – Алматы: Ғылым, 2005. - 160 б.
- 32 Сейдімбек А. Қазақ әлемі. Алматы : Санат, 2007. – 21 б
- 33 Сейдімбек А. Этнология. Әдет-ғұрыптар. Салт-дәстүрлер. Егемен Қазақстан. – 10 қаңтар. –1998. – 25 б.
- 34 Уәлиханов Ш. Таңдамалы, 2-басылым. – Алматы: Жазушы, 1985. – 348 б.
- 35 Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы, «Ғылым», 2005. – 215 б.
- 36 Құнанбаев А. Шығармалардың толық жинағы. Т II – Алматы, Ғылым, 1997. – 180 б.
- 37 Жұмабаев М. Педагогика. Алматы: Рауан, 2002 – 211 б.
- 38 Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. Орынбор, 2004 – 218 б.
- 39 Құдайбердиев Ш. Шығармалары. -Алматы: Жазушы, 1998. – 350 б.

- 40 Дулатов М. Шығармалары. Алматы: Жазушы, 2001. – 383 б.
- 41 Байтұрсынов А. Ақжол. Өлеңдер мен тәржімелер және зерттеу. – Алматы, 2001. – 460 б.
- 42 Мясищев В.Н. Личность и неврозы. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 427 с.
- 43 Рубинштейн Л.С. Психологический словарь. М., Педагогика, 2003. – 524 с.
- 44 Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси, Изд-во АН ГрузССР, 2001.-211 с.
- 45 Титаренко А.И. Нравственные основы общения. - М.: Знание, 2009.- 64 с.
- 46 Кирьякова А.В. Теория ориентация личности в мире ценностей. Монография. - Оренбург, 2006. – 188 с.
- 47 Казакина М.Г. Ценностные ориентации школьников и их формирование в коллективе. – Л., 2009. – 98 с.
- 48 Новикова Л.Н., Караковский В.А., Селиванова Н.Л. Воспитание? Воспитание...Воспитание!-М., 2000. – 119 с.
- 49 Семенов Д.Д. Зарождение школьного краеведения в России. Тамбов – М. – СПб. – Баку – Вена – Гамбург: Нобелистика, 2011. – 300 с.
- 50 Болдырев Н.И. Мектептегі тәрбие жұмысының методикасы. Алматы. Мектеп, 2007 – 232 б.
- 51 Терентий И.П. Патриотическое воспитание как основа формирования личности. Казань: Бук, 2014. – 22-24 с.
- 52 Қожахметова К.Ж. Рухани-патриоттық тәрбие негізінде жастардың этнопедагогикалық мәдениетін қалыптастыру. // Білім жүйесіндегі этнопедагогика 2008ж, №3. – 25-28 бб.
- 53 Иманбаева С.Т. Қазақстан Республикасының әлеуметтік даму жағдайында мектеп оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің ғылыми-педагогикалық негіздері.: пед. ғыл. докт...дисс, – Қарағанды, 2007. – 242б.
- 54 Таубаева Ш.Г. Исследовательская культура учителя. Методология, теории и практика. – Алматы: Алем, 2000 – 381 с.
- 55 Белгібаева Г.Қ. Болашақ мамандарды мектеп жасына дейінгі балаларға халық ауыз әдебиеті арқылы патриоттыққа тәрбиелеуге даярлау. Пед.ғыл. канд. Қарағанды, 2006. – 180 с.
- 56 Дуйсенбаев А.К. Қазақ батырларының қаһармандық бейнесі арқылы оқушылар отансүйгіштікке тәрбиелеудің педагогикалық шарттары. пед. ғыл. канд...дисс, – Алматы, 2007. – 142 б.
- 57 Майлыбаева Г.С. Педагогические основы формирования нравственных ценностей у младших школьников средствами казахского фольклора: дисс... канд. пед. наук. - Алматы, 2014. – 156 с.
- 58 Нұрғалиева Г.К. Психолого-педагогические основы ценностного ориентирования личности: дисс... доктор. пед. наук. - Алматы, 1993. - 336с.
- 59 Құдышева Б.К. Бастауыш сынып оқушыларын қазақ батырлар жыры арқылы адамгершілікке тәрбиелеу. – Алматы, 2005. – 151 б.

60 Кикина М.И. Формирование ценностного отношения к будущей профессий: дисс...кан. пед. наук.- Алматы, 1998. -188 с.

61 Найманбаева К.Қ. Жаңа типті мектептерде оқушылардың білімге патриоттыққа тәрбиелеу: пед. ғыл. канд... дисс.-Алматы, 2006. -138 б.

62 Тілеуова С.С. Болашақ ұстаздарды бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттыққа тәрбиелеу: пед.ғыл.канд...автореф.- Алматы, 2004. – 24 б.

63 Нұрғалиева Д.А. Тәрбие процесінде 5-9 сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу. – Алматы, 2013– 45 б.

64 Аренова А.Х. Научно-педагогические основы самостоятельной учебной деятельности младших школьников: автореф. д-ра пед. наук. – Алматы, 2001. – 46 с.

65 Сардарова Ж.С. Дамытушы компьютерлік ойындардың дидактикалық мүмкіндіктері 6-10 жас аралығындағы оқыту процесінде. пед.ғыл.кан... дисс., Алматы, 2006. – 260 б.

66 Жұмашева Н.С. «Болашақ» балалар ұйымы арқылы бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қасиетін дамытудың педагогикалық шарттары: пед.ғыл.кан. автореф. - Атырау, 2007. – 25 б.

67 Медешова А.Б. Компьютерлік программаларды оқу-тәрбие жұмысында қолдану. // Бастауыш мектеп. – Алматы, 2001. – №4. – Б. 36-38.

68 Төрениязова С.М. Бастауыш сынып оқушыларын сыныптан тыс оқу-тәрбие жұмысы арқылы дамытудың педагогикалық негіздері. п.ғ.к. автореф. Алматы, 2009. – 22 б.

69 Карпыкбаева А.С. Подготовка будущего учителя к патриотическому воспитанию в процессе изучения цикла гуманитарных дисциплин. дисс... канд. пед. наук. автореферат: 13.00.01 / – Алматы, 2006. – 30 с.

70 Айджанова З.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының рухани патриоттыққа тәрбиелеу (сыныптан тыс жұмыстар негізінде): пед. ғыл. канд... автореф. -Атырау, 2009. – 25 б.

71 Иманбетов А.Н. «Қазақ этнопедагогикасының негізінде оқушыларға патриоттық тәрбие беру». пед.ғыл.канд...автореф. – Алматы, 2004. – 25 б.

72 Қазақ педагогикалық энциклопедиялық сөздік. Алматы, 1995.-185б.

73 Құралұлы А. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің анықтамалығы. -Алматы: Сөздік-Словарь, 1998. -128 б.

74 Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст.– М.: Педагогика, 2002. – 279 с.

75 Люблинская А.А. О некоторых особенностях развития логического мышления у детей. Психология дошкольника: хрестоматия: учебное пособие для оқушыов средних педагогических учебных заведений. М.: Мысль, 2015. – 43 с.

76 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі.8-том //жалпы редакциясын басқарған А.Ы. Ысқақов.- Алматы: Ғылым, 1995. – 591б.

77 Қазақ Совет энциклопедиясы. Бас редактор Қаратаев М. Алматы, 1996. – 640 б.

78 Тулегенова Г.А. Майлыбаева Г.С. Формирование патриотического воспитания младших школьников в современных условиях. // Наука и жизнь Казахстана. Серия «Педагогика». – Алматы, 2019. – №1(74). – С 31-35.

79 Тулегенова Г.А. Малаева С. Қоғамдық сананы жаңғырту шеңберінде қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы халық фольклорының рөлі. Абай атындағы Қазақ ҰПУ. «Хабаршы». «Педагогикалық ғылымдар» сериясы, №2(62). 2019. – 121 б.

80 Бауыржан батыр (жоғарғы класс оқушыларына арналған жинақ). Құрастырған, алғы сөзі мен түсініктерін жазған Мекемтас Мырзахметов. Алматы, 1991. – 352 б.

81 Mailybaeva G., TulegeNova G., Janzakova Sh., Nurgaliyeva S., Assylova R. Topical Problems Of Patriotic Education At Younger Schoolchildren In The Modern Conditions. Orsion, A№35, №.88-2(2019): 926-947 ISSN 1012-1587/ ISSNе: 2477-9385.

82 Нурмукашева С.К. Қазақстан мектептерінде оқушыларға патриоттық тәрбие беруді дамыту. Түркістан, 2006. –30 б.

83 Кудышева Б.К. Формирование профессионально-ценностных ориентаций старшеклассников общеобразовательной школы: дисс...кан. пед.наук. -Алматы, 2007. –212 с.

84 Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. –Алматы, 2001. – 166 б.

85 Парсонс Т. Общий обзор. //в кн. Американская социология: перспективы, проблемы, методы.- М.,1996. – 368 с.

86 Перри Р.Б. Теория ценностей // в кн. Американская социология: перспективы, проблемы, методы. – М., 1996. – 368 с.

87 Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности.-М.: Политиздат, 2006. – 301 с.

88 Тугаринов В.П. Жизненные ценности нового человека. //В кн. Личность и общество. - М.: Мысль, 2005. – 43 с.

89 Додонов Б.И. Эмоция и ценности. -М.: Изд-во полит. лит. – 2008.

90 Психологический словарь. М., Педагогика, 2003. – 73 с.

91 Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции. М., Изд. Московского университета, 2001. – 38 с.

92 Ядов В.А. Социальные идентификации личности в условиях быстрых социальных перемен. – Москва: Социальная идентификация личности, 2004. – 25 с.

93 Қожахметова К.Ж., Джонисова Г.Қ. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеудің ғылыми-әдістемелік негіздері. Оқу-әдістемелік құрал. – Орал, «Ағартушы», 2009. – 112 б.

94 Джанзакова Ш.И. Этнопедагогиканы жеке оқу пәні ретінде құрудың ғылыми негіздері: пед.ғыл.докт...дисс... – Қарағанды, 2007. – 347 б.

95 Аңламасова Г.А. Мектеп оқушыларын патриоттық тәрбие негізінде әлеуметтендіру: пед. ғыл. канд...дисс.-Алматы, 2005. – 159 б.

- 96 Мұхамединова Н.А. Жиырманшы ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының мұраларындағы патриоттық тәрбие негізінде оқушылар отансүйгіштікке тәрбиелеу: пед.ғыл.канд... автореф.-Алматы, 2006. – 27 б.
- 97 Ембергенова Ж. Жастарды салауатты өмір салтына халықтық педагогика құндылықтары негізінде ұрпақ сабақтастығымен ұштастыра тәрбиелеу: пед.ғыл.канд... автореф. -Қарағанды, 2000. –30 б.
- 98 Қоңырбаева С.С. Жоғарғы сынып оқушыларын отбасылық өмірге этномәдени құндылықтар негізінде даярлаудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд.... автореф.- Алматы: Эстамп Азия, 2008. – 15 б.
- 99 Тілеужанов М. М. Халық тағылымы. Алматы: Рауан, 1996 - 299б.
- 100 Төлеубекова Р.К. Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуде халықтық педагогиканың озық дәстүрлерін пайдалану: пед.ғыл. канд... дисс.- Алматы, 2003. – 162 б.
- 101 Мухамбетова С.К. Социальная ориентация младших школьников на основе традиций казахской народной педагогики: дисс...кан.пед.наук... автореф. - М., 1996.-19 с.
- 102 Қирабаева Ш.С. Формирование социально-ориентированного поведения младших школьников в учебно-воспитательном процессе: дисс...кан. пед. наук. - Алматы, 2003. – 142 с.
- 103 Қаплиева А.Қ. Оқушылардың салауатты өмір сүру дағдыларын рухани патриоттық тәрбие негізінде қалыптастыру: пед.ғыл.канд...дисс.- Атырау, 2003.- 163 б.
- 104 Игенбаева Б.Қ. Әдебиеттік оқу сабағында жеке тұлғаның рухани адамгершілігін дамыта оқыту әдістемесі: пед. ғыл. канд....дисс.- Алматы, 2002.- 139 б.
- 105 Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младшего школьника.М.: Просвещение, 1988.-175 с.
- 106 Выготский Л.С. Воображения и творчество в детском возрасте: //в кн.: Псих.очерки., 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 90 с.
- 107 Давыдов В.В. Генезис и развитие личности в детском возрасте //Вопросы психологии. – 1992, №1-2.
- 108 Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для вузов. М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 456 с.
- 109 Харламов И.Ф. Нравственное воспитание школьников: Пособие для кл. руковод. – М., 1993. – 75 с.
- 110 Подласый И.П. Педагогика начальной школы. Учебное пособие для оқушыов пед. колледжей., М.: Владос, 2000 – 200 с.
- 111 Мұханбетжанова Ә.М. Дүниенің ғылыми бейнесін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері. Атырау, 2002 – 165 б.
- 112 Жүнісова К., Рахметова С., Оспанов Т., Бадамбаева Г. т.б. Қазақстан республикасы бастауыш білімнің мемлекеттік стандарты. Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы Қақтың білім академиясының республикалық баспа кабинеті, 1998 – 246 б.

- 113 Жүнісова К., Аймағамбетова Қ., Нұрахметов Н. Жаратылыстану оқулығы. 1-сынып. Алматы: Атамұра, 2001. – 155 б.
- 114 Жүнісова К., Аймағамбетова Қ., Олейник З.Ф. Жаратылыстану оқулығы. 3-сынып. Алматы: Атамұра, 2002. – 155 б.
- 115 Жүнісқызы К., Бірмағамбетов Ә., Аймағамбетова Қ. Жаратылыстану оқулығы. 3-сынып. -Алматы: Атамұра, 2003. – 172 б.
- 116 Жүнісқызы К., Бірмағамбетов Ә., Аймағамбетова Қ, Нұғманов И., Жүкешев Қ. Жаратылыстану оқулығы. 4-сынып. Алматы: Атамұра, 2003. – 172 б.
- 117 Наурызбаева Ә., Изғұттынова Р., Тәжімбетова С. Әдебиеттік оқу оқулығы. 4-сынып. – Алматы: Атамұра, 2005. – 155 б.
- 118 Қабатай Б.Т., Зейнетоллина Ү К.. Әдебиеттік оқу оқулығы. 3-сынып. – Алматы: Атамұра, 2020. – 187 б.
- 119 Рахметова С., Жаманқұл П., Қабатаева Б. Әдебиеттік оқу оқулығы. 3 сынып. – Алматы: Атамұра, 2018. – 197 б.
- 120 Рахметова С., Әбдікәрімова Т., Қабатаева Б. Әдебиеттік оқу оқулығы. 4-сынып. – Алматы: Атамұра, 2018. – 313б.
- 121 Ұзақбаева С. А. Халықтық педагогикадағы эстетикалық тәрбие: пед. ғыл. докт...дисс,- Алматы, 1993. - 420б.
- 122 Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. Алматы: Рауан, 1994- 1т. 320 б.
- 123 Қалиев С.К. Қазақтың халық тәлім-тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері: пед.ғылым док.... дисс., автореф. -Алматы, 1996.- 47 б.
- 124 Қожахметова К.Ж. Теоретико-методологические основы казахской этнопедагогики: дисс...док. пед. наук. - Алматы, 1998. – 431 с.
- 125 Оразбекова К.А. Жеке тұлға ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері.- Алматы: Комплекс, 2003. – 79 б.
- 126 Қорқыт ата кітабы. Оғыздардың батырлық жырлары: Эпос. // орыс тілінен аударған Ә. Қоңыратбаев, М. Байділдаев. Алматы: Жазушы, 1986- 124 б.
- 127 Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. Алматы, 1973- 448 б.
- 128 Баласағұни Ж. Құт негізі – білік. //Көне түркі тілінен аударған және алғы сөзі мен түсінігін жазған А.Егеубаев., Алматы: Мұратас, 1993 – 315 б.
- 129 Қожа Ахмет Иасауи. Диуани хикмет(Ақыл кітабы) Қазақшаға аударғандар М.Жармұхамедұлы, С.Дәуітұлы, М.Ша-фиғи. – Алматы: Мұратас, 1993. -262 б.
- 130 Аймауытов Ж. Таңдамалы шығармалары. -Алматы: Жазушы, 1989.- 372 б.
- 131 Тілеужанов М.М. Халық тағылымы. Алматы: Рауан, 1996 - 299 б.
- 132 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. //В 2-х т.-М:Педагогика, 1989.-423 с.

- 133 Бөлесев Қ., Боданов Ж. Қазақтың халық педагогикасы. Жамбыл, 1992. – 25 б.
- 134 Игенбаева Б.Қ. Адамгершілік сабақтары. Алматы: Дәуір, 2000. – 173 б.
- 135 Қоянбаев А.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика //оқу құралы. Алматы, 1998. – 378 б.
- 136 Жалпы білім беретін мектептің оқу бағдарламалары. (I-IV сыныптар). Алматы, 1998. – 336 б.
- 137 Қыяқбаева Ұ.Қ. Қазақ бастауыш мектептеріндегі білім беру мазмұнының қалыптасуы мен дамуы: пед.ғыл.кан... автореф. – Алматы, 2008. – 30 б.
- 138 Аймағамбетова Қ.А. Бастауыш сыныптарда жаратылыстануды оқытудың теориялық негізі. Алматы: Балауса баспасы, 2003. – 144б.
- 139 Ш.Құлманова, М.Оразалиева, Б.Сүлейменова. Қазақ тілі оқулығы. 3-сынып. -Алматы: Ата мұра, 2002.
- 140 Райымбергенов Р., Райымбергенова С., Байбосынова Ұ.. Қазақ тілі оқулығы. 3-сынып. -Алматы: Ата мұра, 2018. – 150 б.
- 141 Ш.Құлманова, М.Оразалиева, Б.Сүлейменова. Қазақ тілі оқулығы. 3- сынып. -Алматы: Ата мұра, 2019. – 170 б.
- 142 Ш.Құлманова, М.Оразалиева, Б.Сүлейменова. Қазақ тілі оқулығы. 4-сынып. -Алматы: Ата мұра, 2020. – 170 б.
- 143 Қазақстан Республикасының гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы. Алматы: Қазақстан, 1994. 2008. – 37 б.
- 144 Атамұра» баспа корпорациясы. Жаңа буын оқулықтары жайында. //Бастауыш мектеп. 2001, №3.
- 145 Кузнецова В.Л. Гармоническое развитие личности младшего школьника. Книга для учителя-Просвещение, 2008. – 18 б.
- 146 Штофф В.А. Моделирование и философия. – М – Л.:Наука, 1986.- 301 с.
- 147 Афанасьев В.Г. Основы философских знаний.- М.: Мысль, 1978. – 335с.
- 148 Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников. – М.: Педагогика, 2014. – 140 б.
- 149 Газман О.С. Гуманизм и свобода. // Гуманизация воспитания в современных условиях. – М., 2008. – 155 б.
- 150 Колесникова И.А. О приоритетных направлениях в формировании стратегии образования на научно-педагогическом уровне. // Образование, политика на рубеже 20-21 веков, часть 3 – СПб.: 2005. – 126 б.
- 151 Бондаревская Е.В. Ценностные основания личностно ориентированного воспитания // Педагогика. – 1995.-№4. – с 293.
- 152 Поляков С.Д. Психопедагогика воспитания.М., 2006. – 178 б.
- 153 Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования. – Л., ЛГУ, 1998 – 171с.

- 154 Круглов Б.С. Методика изучения особенностей формирования ценностных ориентации // Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога. Под. ред. И.В.Дубровиной. – М.: АПНСССР, 1987. – 289 с.
- 155 Психологические тесты. В 2 т./ под ред. А.А.Карелина. М.:Гуманитар.изд. центр ВЛАДОС, 2005. – Т.1. – 312 с.
- 156 Швырев В.С. Научное познание как деятельность. М.: Изд. Полит. литер, 1984. – 229 с.
- 157 Тәрбие үрдісі мен оқушылардың тәрбиелік деңгейін бағалаудың өлшемдері. //авторлар ұжымы: Шер Р.П., Қожахметова К.Ж., Демеуова М.Е., Молдыбаева Ш.Б., Аратай Л.Б.– Алматы, 2006. – 212 б.
- 158 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. // Егеменді Қазақстан. – 2003, 26 желтоқсан.
- 159 Матюхина М.В. Мотивация учения младшего школьника. Москва: Педагогика, 1984. – 144 с.
- 160 Медешова А.Б. Бастауыш сынып оқушыларының оқу икемділігін ақпараттық технология арқылы дамытудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд., дисс... Атырау, 2006. – 212 б.
- 161 Тулегенова Г.А. Формирование гуманистических ценностей в контексте патриотического воспитания младших школьников // «Современные проблемы образования в области физической культуры и безопасности жизнедеятельности». Статьи международной науч.-прак. конф. – М.: Наука, 2021. – С. 79-83.
- 162 Арғынбаев Х. Қазақ отбасы. –Алматы: Қайнар, 2016. – 172 б.
- 163 Мұханбетжанова Ә.М. Пәнаралық танымдық әрекет// Бастауыш мектеп. 2001, №3, Б22-24.
- 164 Жүндібаева Т.Н. Жалпы білім беретін қазақ орта мектебінің бастауыш сыныптарындағы оқу-тәрбие процесін гуманизациялауда оқушылар жекелеп оқытудың педагогикалық негіздері: пед.ғыл.кан. автореф. - Алматы, 2007. – 123 б.
- 165 Купцова И.Н. Младший школьник: особенности его интеллектуально-произвольных действий. М, 2000. – 145с.
- 166 Кенжеахметұлы С. Жеті қазына. 3-кітап, Алматы: Әдебиеттік оқу, 2007. –136 б.
- 167 Педагогика. Дәріс жинағы. Абай атындағы ҰПУ педагогика кафедрасының авторлар ұжымы. Алматы: Нұрлы әлем, 2003 – 368 б.
- 168 Лебедева О.В. Использование национального компонента содержания образование в современной практике обучения и воспитания младших подростков: дисс... докт. пед. наук. - Москва, 2006. – 78 с.
- 169 Құрсабаев М. 1-11класстарға арналған «Атамекен» бағдарламасы. Алматы, 1996. – 78 б.
- 170 Ахметова З. «Кәусар бұлақ» бағдарламасы. – Алматы, 1994. – 21 б.

- 171 Ыбыраимжанов К.Т., Майлыбаева Г.С., Тулегенова Г.А., Малаева С. Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу. Оқу-әдістемелік құрал. Талдықорған, 2020. – 151 б.
- 172 Рувинский М.Н. Психолого-педагогические проблемы нравственного воспитания школьников. -М.: Педагогика, 1981. – 112 с.
- 173 Щуркова Н.Е. Диагностика воспитанности: педагогические методики. Краснодар, 2006. – 59 с.
- 174 Нугыманова К. Ценностные ориентации Казахстанского общества: теоретико-методологический анализ.- Алматы, 2017. – 87 б.
- 175 Қалиев Ж.Н. Халық педагогикасы құндылықтары негізінде оқушыларға патриоттық тәрбие беру(5-9 сыныптағы гум. пәндер негізінде): пед. ғыл. канд... автореф.- Алматы, 2006. – 27 б.
- 176 Қожахметова К.Ж., Джонисова Г.Қ. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеудің ғылыми-әдістемелік негіздері. Оқу-әдістемелік құрал. – Орал, «Ағартушы», 2009. – 112 б.
- 177 Әлімбаев М. Халық – ғажап тәлімгер. Алматы: Рауан, 1994. – 170 б.
- 178 Ипполитова Патриотическое воспитание учащейся молодежи в современных условиях. – М.: Прометей, 2012 – 371 с.
- 179 Дүйсебаев А.Қ. Қазақ батырларының қаһармандық бейнесі арқылы оқушылар отансүйгіштікке тәрбиелеудің педагогикалық шарттары: пед.ғыл.канд. автореф. ҚР. Алматы, 2006. -30 б.
- 180 Кенжахметұлы С. Ұлттық әдет ғұрыптың беймәлім 200 түрі. Көмекші оқу құралы. Алматы: Санат, 1998. – 256 б.
- 181 Краевский В.В. Общие основы педагогики: Учеб. для студ. высш. пед. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. 256 с.
- 182 Волков Г.Н. Этнопедагогизация целостного учебно-воспитательного процесса. – М.: Гос НИИ семьи и воспитания, 2001. – 160 с.
- 183 Нұржанова Ж.Ж. Валеологиялық білім беруді ақпараттандыру процесінің ересек жасөспірімдердің денсаулық сақтауға патриоттыққа тәрбиелеу: пед.ғыл.канд... автореф. ҚР. Атырау, 2002. – 89 б.
- 184 Қалиев С., Оразаев М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері.// оқу құралы. – Алматы: Рауан, 1994. – 224 б.
- 185 Сайдахметов Б.С. Бастауыш білім беру сатысында қазақ халық дәстүрлерін тәрбие құралы ретінде пайдаланудың педагогикалық шарттары: пед.ғыл.канд. автореф.- А, 2008. – 30 б.
- 186 Майғанова Ш., Нысанбаев Г. Тәрбие хрестоматиясы (V-XII сынып жетекшілері мен оқушыларына арналған), «Ғылым» ғылыми баспа орталығы, Алматы, 2001 – 220 б.
- 187 Тулегенова Г.А.Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу – рухани құндылықтың негізі. «Білім беру жүйесін жетілдіру бағдарламалары: оқу-тәрбие үдерісін нәтижелі ұйымдастыру мен құзыретті маман даярлау мәселелері» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік

(интернет конференция). Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті. 03-04.05.2019. – 212 б.

188 Қазақстан Республикасының әлеуметтік-мәдени этникалық дамуының тұжырымдамасы. Алматы: Қазақстан, 1993 – 30 б.

189 Әтемова Қ.Т. Оқушыларда гумандық қасиеттерді қалыптастыруда мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы: пед. ғыл. канд. автореф.- Алматы, 1998 – 21 б.

190 Нугыманова К. Ценностные ориентации Казахского общества: теоретико-методологический анализ. Алматы, 2002. – 59 б.

191 Қисымова А.Қ. Қазақтың халықтық педагогикасы арқылы оқушыларға адамгершілік тәрбие беру. пед. ғыл. канд., дисс... Алматы, 1994 – 121 б.

192 Майғаранова Ш. Мектеп оқушыларын рухани дамыту мәселелері. Алматы: Ғылым, 2002. – 93 б.

193 Гаврилин А.В. Развитие отечественных гуманистических воспитательных систем. Владимир, 1997. – 215 б.

194 Педагогика: Учебное пособие. В.А. Сластенин., И.Ф. Исаев., А.И. Мищенко., М, 1994. – 512 с.

195 Лобанов В. Становление личности ученика в условиях воспитательной системы школы. //«Воспитательная работа в школе» 2003, №2.

196 Максимова В.Н. Диагностика учебно-воспитательного процесса опытно-экспериментальной работы школы.// «Воспитательная работа в школе» 2002, №5

197 Сүлейменова Б. Бастауыш сынып оқушыларын қазақ батырлар жыры арқылы адамгершілікке тәрбиелеу: пед. ғыл. канд. Автореф: 13.00.01 / Алматы, 2006. – 156 б.

ҚОСЫМША А

Сабақ жоспары

Сабақ тақырыбы: Батаның тәрбиелік мәні

Сабақтың мақсаты: Балаларға халық дәстүрі бата түрлерін білгізу. Ата салтын үйрену және оны қастерлеуге үйрету. Бата сөздерінің құндылығын, өмірде қажеттілігін сезіндіре отырып, бата туралы білімдерін жетілдіру.

Көрнекі құралдар: киіз үй бөліктері, отбасы мүшелерінің бейнелері, әңгіме мазмұнына байланысты суреттер, мақал-мәтел жазылған плакаттар, карточкалар.

Үй тапсырмасын тексеру. Үй тапсырмасы «Ақсақалдың ақ батасынан» - жаттап келуге. Үй тапсырмасына байланысты сұрақ жазылған киіз үй бөліктері бар. Соларға жауап бере отырып, құрастыру ойынын ойнаймыз. Сөйтіп алты қанат ақшаңқан үйді өздеріміз жасап аламыз.

1-бөлік

Бата деген не?

2-бөлік

Бата түрлерін ата.

3-бөлік

Батаны қай кезде айтады?

4-бөлік

Бата туралы нақыл сөздер.

5-бөлік

Бата қалай айтылады?

6-бөлік

Батаны кім береді?

Осылайша балалар жауап бере отырып, қолдарындағы киіз үй бөлшегі түрінде жасалған карточкаларын тақтадағы киіз үй сұлбасының үстіне қондырып отырады.

Міне, балалар сендердің білімдеріңнің арқасында қазағымыздың кең даласына алты қанат аппақ үйімізді тігіп тастадыңдар. Бұл үйде мына адамдар тұрады екен. Кімдер қане атап жіберейік. Әрине, бұлар ата мен әже, әке мен ана және ұл мен қыз. Бұларды бір сөзбен қалай атаймыз?

- Дұрыс бұл - Отбасы.

- Олар не істеп отыр? Бұлар қайда тұрады деп ойлайсыңдар? Тамақ ішіп болған соң не істейді?

- Иә, бата береді.

- Батаны кім береді?

- Дұрыс айтасыңдар, ал қазір осы үлкен қадірлі ақсақалдың атынан кім дастарқанға бата бергісі келеді? Кәне, бәріміз қол жайып, бата тыңдайық.

Берейін бата асыңа:

Амандық берсін басыңа,

Қыдыр келсін қасыңа,

Бар екем деп тасыма,
Жоқ екем деп жасыма,
Еңбек етсең ерінбей,
Дәулет келер қасыңа,
Әумин!

- Міне, балалар атаның берген батасын қабыл болсын деп бәріміз бет сипап қоямыз.

- Енді балалар мына үйдің кенже ұлы әскерге жүрмекші. Осы азаматқа кім бата бере алады?

Әскерге кетіп барасың,
Оң болсын осы сапарың.
Туған елдің тапсырған
Парызын өте Отанның.
Әумин!

Ал, мына бала кім деп ойлайсыңдар? Ол атаға кім болады? Иә, ол атаның немересі. Осы биыл сендер сияқты мектеп есігін ашып, 3-сыныпқа барыпты. Сендерге сонда бата берілді ме? Соны естеріңе түсіріп, мына оқушыға да бата беріп жіберіңдер.

Қайырлы болсын, қарағым,
Білімге қадам басқаның.
Сөмке артып арқаңа,
Мектеп есігін ашқаның.
Айналайын, дарын бол,
Сөнбейтұғын жалын бол!
Жақсы оқып, ер жетіп,
Қатардан асқан ғалым бол!
Әумин!

Енді осы үлкен кісі мына отырған сендерге қандай бата берер еді?
Әлемнің бетін жарық ет,
Ұл-қызды түгел білімді ет!

Келесі оқу жылына,
Аман-есен түгел жет!
Әумин!

Енді өздерің-өздеріңе не айтасыңдар?

«5» болсын алар бағамыз,
Білімнен бақыт табамыз.
Өнер-білім көп тоқып,
Өсе берсін санамыз!
Әумин!

Жарайсыңдар балалар, батаның бірнеше түрін үйреніп келген екенсіңдер. Енді үйге берген батаны жаттадыңдар ма? Бәріміз хормен батаны айтайық.

Сергіту сәті.

- «Батаменен ер көгерер» деген бар. Ұлы Абай атамyzдың елінен шыққан халық ақыны, 95жасқа келіп қайтыс болған Шәкір деген аталарың болған. Ол кісі көзінің тірісінде Ел президенті Нұр-Сұлтан Әбішұлына екі рет бата берген адам.

Сол Шәкір атамyz батаның екі түрі болады дейді:

1. Негізгі бата.

2. Лебізді бата.

Негізгі бата – халықтыкі. Лебізді бата – халықтың арман-тілегі, келешекке үміт-сенімі. Шәкір ата президентке халық атынан бата беріп, ақ тілегін білдірген. Атамyzдың ақ батасы қабыл болып, Нұрсұлтан Әбішұлы елімізді жақсылықтарға, жетістікке бастап келеді.

Ниет-ықылас білдіру

Әр адамға аманат.

Ата-баба дәтүрі-

Батаны біл жамағат!

- дей келе, әрі қарай батаны үйрене береміз.
- Балалар, енді бата туралы мақал-мәтелдер айтып жарысамыз.
- «Батаменен ер көгерер, жауынменен жер көгерер»
- «Баталы құл арымас, батасыз құл жарымас».[181, б. 89].

Мұғалім: Бата беруге, бата алуға қазақ халқы аса зор мән берген. Бата сөздер ырғақты ұйқасқа құрылып, жақсы тілек, ниеттерді білдіреді. Бата сөздер кез келген жерде айтыла бермейді, бата беру рәсімі де кез келген адамға тапсырылмайды. Сонымен қатар, бата тілектер бір адамның атынан айтылмай, көбіне көптің атынан беріледі. Біздер осындай қасиетті бата сөздерін әрқашан біліп, ата-аналарымыздың ақ тілегі мен өнегелі сөздерін құрметтеуіміз қажет.

Бағалау.

Үйге тапсырма: Бата, тілектер туралы мақал-мәтелдер жаттап келу.

Сабақты қорытындылау

ҚОСЫМША Ә

Сабақ жоспары

Сабақтың тақырыбы: Менің Отаным!

Сабақтың мақсаты: а) өлеңді мәнерімен оқи білуге үйрету.

ә) Оқушылардың Отан туралы түсініктерін кеңейтіп, сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеу.

Әдістері: ойын әдісі, топтастыру, ой-толғаныс, эссе жазу.

Көрнекілігі: «Ғажайып алаң» ойынының қажетті құралы, Қазақстан картасы, Елтаңба, Ту, үлестірме қағаздар, ұшақ бейнесі, интерактивті тақта.

Сабақтың барысы:

Ұйымдастыру бөлімі.

Ұй тапсырмасын тексеру. «Ғажайып алаң» ойыны арқылы жүзеге асады.

Ойынның шарты: Жүргізуші дөңгелектерді айналдырады да, тоқтаған тілшеге сәйкес келген тапсырманы оқиды. Егер тапсырма дұрыс орындалса, оқушы дөңгелекті әрмен қарай айналдырып, келесі тапсырманы орындайды. Егер қате болса, басқа оқушы оны түзетіп ойынды өзі жалғастырады.

Тілшелерде жазылған тапсырмалар:

№1 – «Үш бақытым өлеңінің авторы кім?

№2 – Қазақстан жалауының ерекше бейнесін атап айт.

№3 – Біздің еліміздің Нұр-Сұлтансы қай қала? Оның бұрынғы атауларын айт.

№4 – Тіл туралы қандай өлең оқыдың?

Тілшелердің арасында тосын сыйлар бар, яғни, сандықшадан тосын сый шығады. Ол сыйларды оқушылар сатып алулары қажет. Мысалы: әнұранды айтып берген бала сыйлыққа ие бола алады.

Жаңа сабақ

Енді, балалар, сіздермен «Отан» сөзіне сөзжұмбақ құрап үйренейік.

Міне біз бүгінгі сабақта Бүркіт Ысқақовтың «Сенің Отаның» өлеңін оқимыз.

Мұғалім тақтадағы Қазақстан картасына оқушылардың көңілін аударып, оқушылармен кіріспе әңгіме өткізеді.

- Біздің ұлтымыз, еліміз қалай аталады?

- Иә, біздің еліміз - Қазақстан .

- Енді карта бойынша саяхат жасап көрейікші. Біздің еліміз ұлан байтақ кең, оны біз ұшақпен аралаймыз. Мына ұшаққа бәріміз отырдық. Сөйтіп, ұшып келеміз. Мұғалім әр облыстың атымен таныстырып өтеді.(Алматы, Нұр-Сұлтан, Талдықорған, Алакөл, Текелі т.б.)

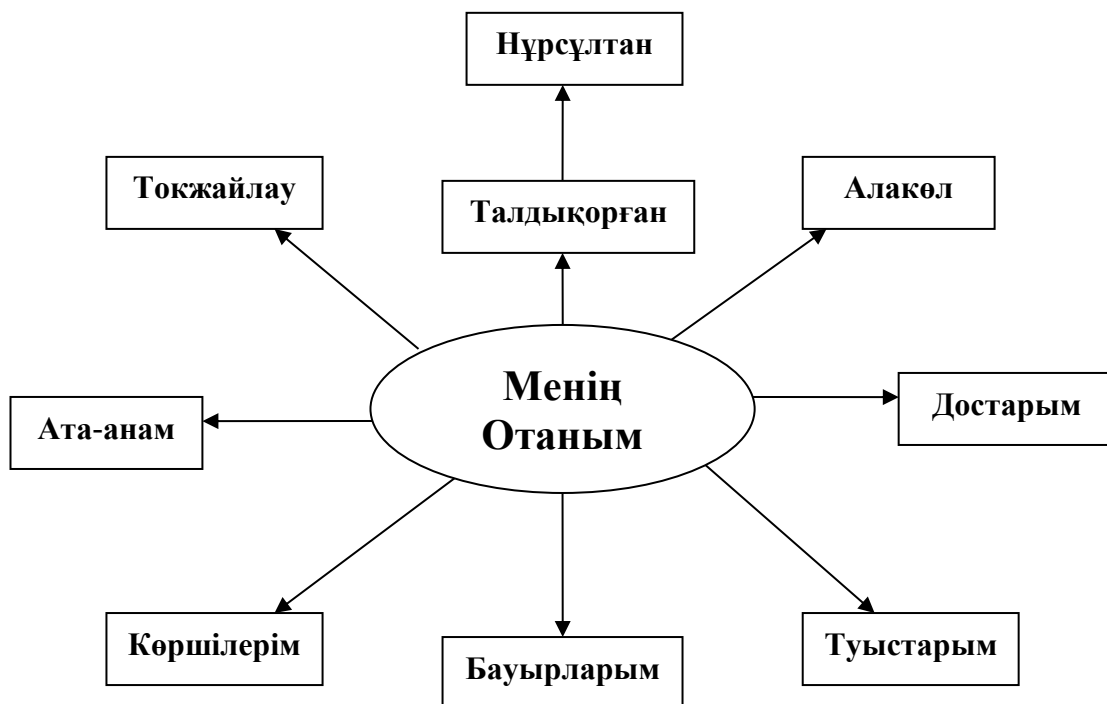
- Ал, балалар, қазір мен Бүркіт Ысқақовтың «Сенің Отаның» өлеңін оқып берейін.(Өлеңді мәнерлеп оқиды)

- Әр шумағы бойынша ақын Отан деген ұлы ұғымның іргетасын қалайды.

Бірінші шумақты мұқият тыңдап қарайықшы.

- Шыныменен Отан ең алдымен өз Атамекеніңнен, үйіңнен басталады да, оған ата-ана, дос, бауыр, көрші-көлем, тума-туыс жатады. Бірте-бірте керегесі кеңейіп, шаңырағы биіктей түседі. Отанға – ауыл, аудан, өлке, Нұр-Сұлтанны жатқызады.

- Біздің ауылымыз – Токжайлау, ауданымыз – Алакөл, облысымыз Алматы облысы(орталығы – Талдықорған), Астанамыз – Нұр-Сұлтан қаласы.

Балалар тақтадағы «Менің Отаным» сызбасы неге ұқсайды?

- Иә, шаңыраққа ұқсап тұр.

Демек, балалар, Отан деген кең ұғымға кең байтақ, ұзақ тарихы бар, аса бай, бүкіл әлемге танымал, қонақжай халқы бар тәуелсіз еліміз жатады.

- Екінші шумақта ақын Отан деген ұғымға қазақ халқын, тілін, өлең, жырын, өткен тарихының кіретінін айтады.

Біздің бас қаламыз Нұр-Сұлтан қаласының тарихының тамыры да терінде жатыр. (Нұр-Сұлтан қаласының өткенінен қысқаша тарихи деректерді ұсыну. Электронды оқу құралын пайдалану).

- Ал, үшінші шумақта Отанды сүю деген сөз – оның жері мен халқын ғана емес, сол халықтың тілін, тарихын, өлең-жырын сүйе білуге шақырады.

- Осы шумақты ішімізден оқып, қандай сезім пайда болатынын байқаймыз.

(Үнсіздік сәті, жәй қазақ тілі ойнап тұрады).

Бұдан соң оқушылармен Отанға деген сүйіспеншілік ол өз ата-анаңа, бауырларыңа, туыстарыңа деген ыстық сезімдерің деген бағытта әңгімелесу.

- Енді, мәтінен Отан деген сөзді тауып, қысқаша сипаттама беру.

- Балалар, біздер бұған дейін де көптеген ақын-жазушылардың Отан туралы жазған өлеңдерін жаттаған едік қой. Соны есімізге түсіріп айтып көрелік (*поэзия минуты*).

Балалар Дихан Әбіловтың «Туған тілім», Мұқағали Мақатаевтың «үш бақытым», Өтебай Тұрманжановтың «Отан», Жұбан Молдағалиевтың «Мен қазақпын» өлеңдерін жатқа айтады. Бұлардың барлығын оқыған кезде қазақ тілі, күй ойнап тұрады.

Сабағымызды *Отан* тақырыбында эссе жазумен аяқтаймыз. Отан туралы өз сезімімізді, ой-толғанысымызды сөзбен сипаттап екі-үш сөйлем жазыңдар. Балалар жазғандарын тізбектеле оқиды[163, б.45].

Бағалау.

Үйге тапсырма: Өлеңді жаттап келу.

Сабақты қорытындылау.

ҚОСЫМША Б

Талдықорған қаласы №16 орта мектеп-гимназиясынан ендіру актісі

БЕКІТЕМІН

«Алматы облысы білім басқармасының
Талдықорған қаласы бойынша білім
бөлімі» ММ

«№16 орта мектеп-гимназиясы» КММ
директоры

Сулейменова С.Ж

«10» 03 2021 ж.

Ғылыми-зерттеу жұмысты БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ АКТ

«Алматы облысы білім басқармасының Талдықорған қаласы бойынша білім бөлімі» ММ «№16 орта мектеп-гимназиясы» КММ бастауыш 3-4 сыныптарында ізденуші-докторант Тулегенова Газиза Адилбековнаның 6D010200 – «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған «Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу» тақырыбындағы диссертациялық жұмысы бойынша ғылыми зерттеу нәтижелері енгізілгені туралы осы актіні жасады.

Ғылыми зерттеу жұмысы бастауыш мектеп оқу үдерісіне ендіріліп, педагогикалық тәжірибе жұмысының жүргізілу барысында нақты нәтижелерге кол жеткізілді. Бастауыш сыныптардағы зерттеу мәселесіне арналған педагогикалық тәжірибе жұмысы анықтау, қалыптастыру, бақылау кезеңдерін қамтып, эксперименттік және бақылау топтарында жүргізілді.

Педагогикалық тәжірибе жұмысы 2019-2020, 2020-2021 оқу жылдарын қамтыды. Педагогикалық тәжірибелік жұмыстарына орта мектептің 3-4 сынып оқушылары қатысты.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесі даярлап, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар жүргізіліп, нәтижесі тексерілді. Нәтижесінде оқу-әдістемелік құрал, электронды оқулық даярланып тәжірибеге ендірілді.

«Алматы облысы білім басқармасының Талдықорған қаласы бойынша білім бөлімі» ММ «№16 орта мектеп-гимназиясы» КММ-нің келесі құрамдағы комиссиясы:

Төрайымы:

«Алматы облысы білім басқармасының Талдықорған қаласы бойынша білім бөлімі» ММ «№16 орта мектеп-гимназиясы» КММ директоры:
Сулейменова С.Ж

комиссия мүшелері:

- Оқу-ісі жөніндегі

директордың орынбасары

- Бастауыш сынып мұғалімі:

- Бастауыш сынып мұғалімі:

Керейбаева Г.О.

Байгереева А.Б.

Жумадилова Г.Н.

ҚОСЫМША В

Алматы облысы, Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебінен ендіру
актісі

БЕКІТЕМІН

Алматы облысы Алакөл ауданы
Токжайлау орта мектебінің
КММ директоры

«15» 03. 2021 ж.

Мустапова Р.К

Ғылыми-зерттеу жұмысты БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ АКТ

Алматы облысы, Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебінің бастауыш 3-4 сыныптарында ізденуші-докторант Тулегенова Газиза Адилбековнаның 6D010200 – «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған «Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу» тақырыбындағы диссертациялық жұмысы бойынша ғылыми зерттеу нәтижелері енгізілгені туралы осы актіні жасады.

Ғылыми зерттеу жұмысы оқу үдерісіне ендіріліп, педагогикалық тәжірибе жұмысының жүргізілу барысында нақты нәтижелерге қол жеткізілді. Бастауыш сыныптарындағы зерттеу мәселесіне арналған педагогикалық тәжірибе жұмысы үш кезеңде (анықтау, қалыптастыру, бақылау) эксперименттік және бақылау топтарында жүргізілді.

Педагогикалық тәжірибе жұмысы 2 оқу жылы (2019-2020, 2020-2021жж) оқу жылдарын қамтыды.

Тәжірибелік жұмыстарына 3-4 сынып оқушылары қатысты. Тәжірибе жұмысының алғашқы кезеңінде сауалнама, тест, әңгімелесу, шығармалар жаздыру әдістерін қолданып, бастауыш сыныпта гуманитарлық пәндер негізінде оқушыларға патриоттық тәрбие беру жағдайы анықталды.

Алматы облысы, Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебінің келесі құрамдағы комиссиясы:

Төрайымы: Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебінің
КММ директоры: Мустапова Р.К:

комиссия мүшелері:

- Оқу-ісі жөніндегі

директордың орынбасары

- Бастауыш сынып мұғалімі:

- Бастауыш сынып мұғалімі:

А.Д.

Ж.Т.

Э.С.

Туликбаева А.Д

Дарыкбаева Ж.Т

Бексолтанова Э.С

ҚОСЫМША Г

«Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбындағы оқу-әдістемелік құралына авторлық куәлік

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН

АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚПЕН ҚОРҒАЛАТЫН ОБЪЕКТІЛЕРГЕ ҚҰҚЫҚТАРДЫҢ
МЕМЛЕКЕТТІК ТІЗІЛІМГЕ МӘЛІМЕТТЕРДІ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ

КУӘЛІК

2021 жылғы «31» сәуірт № 14407

Автордың (тарихті жасаушы, орындаушы, редактор және басқа құзықшылардың құрамына кіретін)
МАҒИЛБАЕВА ГҰЛНАРА САБЫРОВНА, МАЛАЕВА САЯ САНХАТҚЫЗЫ, ТҮЛЕГЕНОВА ГАЛИНА
АЛДЫБЕКОВНА, ИБЫРАЙМЖАНОВ КАЛЫБЕК ТҮРЛІГАНОВИЧ

Авторлық құқық объектісі: құралдың құрамы

Объектінің атауы: Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу
оқу-әдістемелік құралы

Объектінің жасалған күні: 18.11.2020

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АРНАУЛЫҚ АҚПАРАТ АҒАКЕЛІГІ

Құқық қорғаушының сайты: <http://copyright.kazpatent.kz>
"Белгіленген құрал" белгіленген сәуірдің 31-сіне дейін: <http://kazpatent.kz>

Патенттің деректері, ескертулері: на сайын: copyright.kazpatent.kz
е-редактор: «Қазақстан патенті» <http://copyright.kazpatent.kz>

ӘЛҚА қол қойылды

Оқпанов Е.К.

ҚОСЫМША Ғ

«Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбындағы электронды оқу құралына авторлық куәлік

ҚОСЫМША Д

«Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбында дайындалған оқу-әдістемелік құралы

